

BÖLCSESZDOKTORI DISSZERTÁCIÓ

A PÁLYAVÁLASZTÁS INDITÉKAINAK VIZSGÁLATA

SCHÜTTLER TAMÁS

Témavezető:

Dr. DURÓ LAJOS

tanszékvezető egyetemi docens

SZEGED

1983

T A R T A L O M

	oldal
PROBLÉMAFELVETÉS ÉS CÉLKITÜZÉS	3
1. A MOTIVÁCIÓ ÉS AZ ÉRTÉKORIENTÁCIÓ ÉRTELMEZÉSE ÉS KAPCSOLATA A PSZICHOLÓGIÁBAN ÉS A SZOCIOLÓGIÁBAN	7
2. A PÁLYAVÁLASZTÁS INDITÉKAINAK ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZS- GÁLATA	42
3. AZ INDITÉKRENDSZER TÁRSADALMI RÉTEGZÖDÉST KÖZVETÍTŐ FUNKCIÓJÁNAK PSZICHOLÓGIAI ÉS SZOCIOLÓGIAI VIZSGÁLATA	63
4. A TANULMÁNYI EREDMÉNYEK ÉS A PÁLYAVÁLASZTÁSBAN SZERE- PET JÁTSZÓ INDITÉKOK ÖSSZEFÜGGÉSÉNEK VIZSGÁLATA	100
5. ÖSSZEFOGLALÓ KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK	111
6. MÓDSZERTANI MEGJEGYZÉSEK	117
IRODALOMJEGYZÉK	128
MELLÉKLETEK	135

PROBLÉMAFELVETÉS ÉS CÉLKITÜZÉS

A pályaaorientáció, a pályaválasztási döntés előkészítésének egyik fontos feladata a tanulók pályaválasztásában szerepet játszó motivumok, indítékok társadalmi és nevelési szempontból egyaránt kívánatos irányba történő alakítása. A pályaválasztási tanácsadás gyakorlatából szerzett tapasztalatok azt mutatják, hogy a pályaválasztási döntés közvetett befolyásolásának, tudatos alakításának egyik eredményes módja a pályamotiváció, az e mögött lévő szükségletek és értékorientációk formálása. Különösen a pályaválasztás során is érzékelhető társadalmi esélyegyenlőtlenségek csökkentése szempontjából tekinthető fontos feladatnak a motivációk, a szükségletek és az értékorientációk tudatos pedagógiai alakítása.

E nevelőmunka fontos feltétele a pályaválasztásban szerepet játszó indítékok tartalmának, személyiségen belüli strukturalódási módjának ismerete, mivel ezen információk birtokában tudatosabban tervezhetővé válhat az a rendkívül bonyolult nevelési folyamat, amely a személyiség egész motivációs bázisának és értékrendszerének pedagógiai alakítására irányul.

Disszertációmban összefoglalom az általános iskolák VII. osztályos tanulói körében végzett azon kutatómunkám főbb eredményeit, amelyek a pályaválasztásban szerepet játszó motivációs rendszer sajátosságainak pedagógiai pszichológiai és nevelés szociológiai szempontu megismerését szolgálták.

A kutatás része az Országos Pedagógiai Intézet azon kutatási programjának, amely a pályaválasztás folyamatát meghatá-

rozó társadalmi gazdasági feltételrendszer sokoldalú interdiszciplináris feltárására irányul.

A disszertáció alapjául szolgáló empirikus vizsgálat az általános iskolák VII. osztályos tanulói körében végzett iskola-, és pályaválasztási szándékvizsgálat kiegészítő kutatása. E kiegészítő kutatást elsősorban az tette szükségessé, hogy ismereteket szerezzünk azokról az indítékokról, amelyek ma - az 1980-as évek elején - a legdöntőbb szerepet játsszák a 13-14 éves tanulók iskola-, illetve pályaválasztási elképzeléseinek alakulásában.

A kutatás egy 1958 és 1960 között végzett vizsgálat megismétlése. Csirszka János és munkatársai e módszerrel vizsgálták a budapesti tanulók pályaválasztási indítékait. Vizsgálatunkban ezzel a Csirszka féle - a pályaválasztási pszichológiai szaktanácsadásban meghonosodott. - pályamotivációs vizsgálóeljárással - egy 1967 VII. osztályos tanulót magában foglaló - országos reprezentatív mintán vizsgáltuk a pályaválasztási szándék kialakulásában szerepet játszó motivációs hátteret.

Az a körülmény, hogy a két évtizeddel ezelőtti vizsgálattal azonos eljárást alkalmaztunk jelentős összehasonlításokra adott lehetőséget. Meghatározhatóvá vált, hogy hogyan, milyen irányban változtak a pályaválasztási döntés előtt álló tanulók indítékai, motivációi, értékválasztásuk tartalma.

Az iskolaválasztási szándékvizsgálat koncepciójának kidolgozásakor - a korábbi pályaválasztási szándékvizsgálatok tapasztalatai alapján - feltételeztük, hogy a társadalmi rétegződés mentén eléggé jelentős eltérések várhatók mind az iskolaválasztási szándékokban, mind a pályaelképzelésekben. E jellegzetes különbségek okai között elsődleges sze-

repe van a szülők társadalmi rétegződésben elfoglalt helyéből, eltérő műveltség szintjéből eredő eltérő családi szocializációs feltételeknek. Másként fogalmazva a pályaválasztási elképzelések különbözősége mögött munkáló tudati, értékrendszerbeli sajátosságok mélyebb megismerési igénye késztetett a pályaválasztásban szerepet játszó indítékok kutatására, az indítékstruktúra családi szocializációs meghatározottságának pszichológiai - szociológiai szempontu elemzésére.

Kutatásunk során a pályaválasztásban szerepet játszó motivációs rendszert, a pályaválasztásban megnyilvánuló értékorientációt az objektív feltételek sajátos, pszichikus közvetítő elemének tekintettük. Vizsgálatunk tehát egyfelől a motivációk, értékorientációk szocializációs feltételeket közvetítő funkciójára vonatkozó hipotézisek ellenőrzésének - hipotézis igazoló - kutatásnak tekinthető.

Kutatásunk során azonban a pályaválasztási döntést előkészítő nevelőmunka továbbfejlesztése szempontjából is hasznosítható eredmények produkálására is törekedtünk. A pedagógiai gyakorlat számára azzal kívántunk segítséget adni, hogy megkíséreltük feltárni, hogy az eltérő családi szocializációs feltételek az indítékstruktúra mely elemeiben éreztetik hatásukat, mely értékek preferálásában tükröződnek.

Ugy véljük ugyanis, hogy a nevelésnek elsődlegesen az indíték-, és értékstruktúra rétegspecifikus pontjain kell homogenizációs hatást kifejtenie a családi szocializációból eredő hátrányok csökkentése, a társadalmi esélyegyenlőség fokozása érdekében.

A kutatás során négy fő kérdés megválaszolására vállalkoztunk:

1. Az 1960-as évek elejéhez képest miben változtak a pályaválasztás előtt álló általános iskolás tanulók pályamotivációi, indítékai?
2. A szülők társadalmi strukturában elfoglalt helye, s az ebből eredő eltérő családi szocializációs feltételek milyen módon tükröződnek a pályamotivációs strukturában, az értékorientációs rendszerben?
3. Milyen módon közvetíti a pályaválasztásban szerepet játszó indítérendszer az eltérő szocializációs feltételeket a pályaválasztási elképzelés felé?
4. Milyen kapcsolat van a tanulók iskolai teljesítményei - tanulmányi eredményei - és a pályaválasztási indítérendszer között?

Disszertációmban a kutatás fogalmi apparátusának kialakítását megalapozó elméleti tájékozódás főbb irányainak bemutatását követően, e négy kérdés köré csoportosítom a vizsgálat empirikus eredményeit, s az azokból levonható főbb következtetéseket.

1. A MOTIVÁCIÓ ÉS AZ ÉRTÉKORIENTÁCIÓ ÉRTELMEZÉSE, KAPCSOLATA A PSZICHOLÓGIÁBAN ÉS A SZOCIOLÓGIÁBAN

A kutatásban alkalmazott fogalmak definiálásához és operacionalizálásához szükségesnek éreztük a motivum, motiváció fogalmára vonatkozó általános-, pedagógiai pszichológiai és pályalélektani értelmezések áttekintését. A Csirszka vizsgálat módszerének mélyebb elemzése, valamint az e módszer alapján végzett hazai kutatások /Gazsó, Pataki, Várhegyi, Sánta 1970, Zakar 1980, Ritoókné 1980, Czinege 1980, J.Szilágyi 1980./ áttekintése nyilvánvalóvá tették, hogy a pályaválasztás indítékainak vizsgálata, egyben az indítékokban megnyilvánuló értékorientációk vizsgálatát is jelenti. Ezért szükségesnek éreztük a motiváció és az értékorientáció kapcsolatára, összefüggésére vonatkozó pszichológiai értelmezések vázlatos áttekintését is.

Vizsgálatunk elsődleges célja a pályaválasztásban szerepet játszó indítékrendszer és értékorientáció családi szocializációs hatásokat közvetítő funkciójának elemzése volt, ezért szükségesnek éreztük az értékelési minták szociológiai meghatározottságára vonatkozó elméletek vázlatos áttekintését is.

A kutatás előkészítő fázisában, a fogalmi apparátus kialakításának részeként kísérletet tettünk a motiváció és az értékorientáció pszichológiai és szociológiai értelmezésének összehangolására, illetve az értelmezések közös sajátosságainak, érintkezési pontjainak megragadására.

1.1 A motiváció pszichológiai értelmezése

A motiváció pszichológiai értelmezésekor a marxista személyiségelmélet azon alaptételéből indulunk ki miszerint a személyiség két fő összetevője az ösztönző-reguláló és a végrehajtó komponens. A személyiség ösztönző, energetizáló funkciója a motiváció, amelyet Rubinstein /1968/ nyomán tevékenységre készítő belső feszültségnek tekintünk.

Rubinstein szerint az emberi motiváció tartalma összetett, s olyan tevékenység folyamatában keletkező és tevékenységre ösztönző dinamikus tendenciákat foglal magába mint a szükségletek, az érdeklődés és az eszmények. Az emberi motiváció e három különböző mozzanata egyéni módon hierarchizálódik és összetetten szabályozza az emberi gondolkodást és cselekvést.

A motiváció ösztönző funkciója Rubinstein szerint három viszonylatban nyilvánul meg:

- az embernek a többi emberhez való viszonyában,
- a személyiség dolgokhoz való viszonyulásában,
- a személyiség önmagához való viszonyulásában.

Kozéki /1980/ szerint ezekben a Rubinstein által kiemelt viszonyokban rejlenek azok az ösztönzők, amelyek generalizációs és sztereotipizációs folyamatok útján a személyiség stabil ösztönző rendszerévé, motivációs hierarchiájává válnak, s melyek aztán meghatározzák - most már mint belső késztetések - az egyénnek a társaihoz, a tárgyakhoz és önmagához való viszonyát.

A motiváció rubinsteini értelmezése implicit formában lehetőséget teremt a szociálpszichológiai, szociológiai érték, értékorientáció és a pszichológiai motiváció fogalom egyeztetésére.

Jól példázza ezt a magatartás motivummá váló érték kategóriák rubinsteini koncepció szerinti, Donáth /1964/ által végrehajtott osztályozása:

- a szükségleteknek felelnek meg az organizmushoz kötött értékek, ide tartozik mindaz, ami a szervezet zavartalan funzionálásához szükséges;
- az érdeklődésnek felelnek meg a személyhez kötött pszichológiai és társadalmi értékek, ide tartoznak az önismeret, önkifejtés, önértékelés, a mások értékelése és a mások által való elismertetés, a boldog sikeres élet kategóriái, a valahova tartozás, sőt a valakihez tartozás igénye, a gazdag interperszonális kapcsolatok, mint a barátság, szerelem, család, iskola, osztály, csapat adta élménylehetőségek.

Ide tartoznak továbbá az értékes és ezáltal vonzó emberi tulajdonságok, amelyeket az egyén ki akar magában fejleszteni: mint például az aktivitás, produktivitás, megbízhatóság, felelősségérzet, szolidaritás, hűség, megértés, tapintat, segítőkészség, és hasonlóak;

- az eszményeknek felelnek meg a személy feletti, társadalmilag pozitív szellemi értékek, mint az alkotás, a kollektívizmus, patriotizmus stb.

Bizonyos értelemben a Rubinstein által megfogalmazott tartalmi mozzanatokkal rokon felfogást tükröz Maslow /1970/ már klasszikusnak számító szükséglethierarchia elmélete.

E szerint: minden motivum mögött rejtőzhet egy alapvetőbb, és nem a szimptóma, hanem a mögötte lévő dinamizmus a fontos. A mélyebb elemzés néhány alapvető szükséglet megismeréséhez vezet. A motiváció tanulmányozásának egyik fontos feladata az alapvető emberi szükségletek feltárása.

Maslow szerint a motiváció nem különálló egységek összege,

hanem sokszoros kölcsönhatásban álló hatások rendszere, amely egyedi hierarchiában rendeződik. A maslowi szükség-
lethierarchia elmélet lényege, hogy egy alapvető szükség-
let kielégítése indukálja az arra épülő bonyolultabb szük-
séglet megjelenését és kielégítési igényét. Maslow szerint az ember szükséglet hierarchiája a következők szerint szer-
veződik:

- fiziológiai szükségletek,
- biztonságsszükséglet,
- szeretet, valakihez tartozás szükséglete,
- megbecsülés szükséglete,
- önkifejtés, önmegvalósítás szükséglete.

A Maslow által felállított szükségletrendszer sajátos érték-
tartalmak személyiségen belüli szerveződésekként is értelmez-
hető. Másként fogalmazva az általa felállított szükséglet-
kategóriákhoz adekvát értéktartalmak társíthatók. Ebben az
értelemben a motívumok egyedi - egyénre jellemző - hierarchi-
zálódása az értékek egyéni hierarchizálódásaként is felfog-
ható.

A motiváció kialakulására, fejlődésére, egyénre jellemző
hierarchizálódási folyamatára vonatkozó pszichológiai ér-
telmezések mutatják a legtöbb érintkezési pontot a szükség-
letek, értékorientációk kialakulására vonatkozó szociál-
pszichológiai, szociológiai koncepciókkal.

Rubinstein szerint a "motívumokat azok a feladatok hatá-
rozzák meg, amelyeknek megoldásában az ember részt vesz és
megfordítva. Egy adott cselekvés motívuma éppen a feladat-
hoz, a célhoz és körülményekhez, a cselekvés létrejöttének
feltételeihez való viszonyában áll. A motívum mintegy meg-
határozott cselekvésre való tudatosult ösztönzés tulajdon-

képpen úgy alakul ki, ahogyan az ember figyelembe veszi, értékeli, mérlegeli azokat a körülményeket amelyek között él, és ahogyan tudatosítja magában az eléje kitűzött célt, ezekhez való viszonyából születik a motivum a maga konkrét tartalmasságában, amely nélkülözhetetlen a valóságos eleven cselekvéshez." /I.m./

A motivumok kialakulásának társadalomhoz kötöttségét még pregnánsabban hangsúlyozza Rubinstein A pszichológia fejlődése című művében, amikor ezt írja: "Az ember oly sokféle sajátossága közül rendszerint azokat tekintik a tulajdonképpeni személyiségvonásoknak, amelyekről társadalmilag jelentős viselkedése, vagy tevékenysége függ. Ezért a legnagyobb helyet köztük az ember motivumainak és a maga számára kitűzött feladatainak rendszere kapja, valamint tettei /tehát a másokhoz való viszonyát realizáló vagy kifejező cselekedetei/ következnek, végül képességei, tehát azok a sajátosságai, amelyek alkalmassá teszik a társadalmilag hasznos tevékenységre, annak történelmileg kialakult formáiban." /I.m./

A személyiség ösztönző, reguláló faktorának fejlődése jelentős mértékben a környezeti, társadalmi tényezők által meghatározott. Az alapvető szükségletekre épülő bonyolultabb szükségletek nyomán létrejövő motivációk az egyén tevékenységének, környezete és önmaga közötti bonyolult kapcsolatrendszerének hatására alakulnak.

A szükségletek, motivumok kialakulásának társadalmi meghatározottsága a marxista személyiségelmélet alaptétele.

Séve /1971/ szerint a személyiség egész szükségletrendszere társadalmi jellegű. Az egyén társadalmasodása új motivációs struktúra kialakulását eredményezi. Séve kiemeli, hogy a

belső késztetések a külső - környezeti, társadalmi - követelmények interiorizációjának eredményei. A társadalmasodás egyre bonyolultabb szükségletek, motivációs hierarchia megjelenését eredményezi.

Kozéki /1980/ világosan elkülöníti a szükséglet fogalmának szűkebb biológiai és szélesebb társadalmi értelmezését. A marxista személyiségelméleti koncepcióra építve pedagógiai - pszichológiai értelemben a motivációt szerzettnek tekinti, de egyszersmind utal a veleszületett tényezők figyelembevételének fontosságára is. Hangsúlyozza, hogy a társadalmi követelmények belsővé válása, a társadalom normáihoz, értékeihez való személyes viszony adja a motiváció tartalmát.
"A személyiség már genezisében társadalmi, a motiváció is eredendően külső formáló hatásra alakul biológiai alapokon. Maga a motiváció meghatározott irányban hajtóerőként működő belső feszültség." /I.m./

Kutatásunk során, a fogalmi apparátus kimunkálásakor, a motiváció fogalmának definiálásakor a pedagógiai - pszichológia alábbi motiváció koncepcióját tekintettük kiindulási alapnak: "A motiváció a külső hatások belsővé válásának eredményeként jön létre. A pedagógiai pszichológia tehát a motivációt a személyiség egésze, a nevelés-nevelődés folyamata, a külső belsővé válása, mennyiségi és minőségi oldala, valamint az egyéni motivációs rendszer egységében szemléli... A motiváció a személyiség tevékenységének energetikai alapja, a társadalmi szükségletek és azok kielégítésére alkalmas környezeti ingerek szintéziséből előálló indítóok... melyet az ember csak meghatározott célja elérésekor oldódó feszültségként él át, s mely a fejlődés és nevelés kölcsönhatásában kialakult személyiség egészétől függő sajátos

formában realizálódik." /I.m./

1.2 A motiváció értelmezése a pályalélektanban

A hazai pályaválasztási tanácsadás fejlődésének egész korai periódusától kezdődően fontos kérdés a pályaválasztásban szerepet játszó indítékrendszer értelmezése, a pályamotiváció vizsgálata.

Amint arra már utaltunk, Csirszka 1961-ben publikálta erre vonatkozó elméleti fejtegetéseit és első gyakorlati vizsgálati eredményeit. Csirszka /1961/ motivumon olyan indítékot ért, amely cselekvés létrehozására ösztönöz. Szerinte a motivum funkciófogalom, amelyben bárki és bármi betöltheti a motivum szerepét. A motiváció tárgyra vagy tárgyak csoportjára, jelenségekre vagy jelenségek csoportjára irányul.

A pályaválasztás motivumait nem tudatostól a tudatosság legmagasabb fokáig terjedő skálán helyezi el. A motivációt annak intenzitásával is jellemezhetőnek tartja, továbbá rámutat, hogy a pályamotivációs struktúra az egyén sajátosságaitól függően lehet igen gazdag vagy rendkívül beszűkült, szegényes. Csirszka ezzel kapcsolatban megjegyzi, hogy a motivációs szegénység nem feltétlenül hátrány.

A tudatosságot és a szándékosságot, az intenzitást és a gazdagságot a motiváció minőségi és mennyiségi jellemzőinek tekinti.

Külön aláhuzza a motivációs struktúrán belül az egyes motivumok mennyiségi kiemelkedésének, hangsúlyozódásának tényét. Vizsgálódása alapján megállapítja, hogy a motivációk nem egyforma sullyal esnek latba a pályaválasztásban. Ez több mint intenzitásbeli különbség. "A kiemelkedés a szerepet játszó motivációk körében nem csak hierarchiát állapít meg,

hanem a strukturális jelleget is ad, és így az egész motivációs rendszernek egyéni karakterisztikáját is kifejezi. Ha a motivációkat tartalmi vizsgálatukban egymás mellé állítjuk, önértékük tekintetében különbséget lehet megállapítani és így köztük rangsor állapítható meg. Amint azonban pályamotivációról van szó, előtérbe kerül a motivációk szubjektív értékelésének szempontja." /I.m./

Csirszka szerint a személyes indítérendszer a pályakövetelmények vonatkoztatási rendszerében jelenik meg pályaindítéként. Ebből következően a pályamotiváció tovább osztályozható annak adekvát és inadekvát volta szerint. Feltárja azt is, hogy néhány inadekvát pályamotivum nem feltétlenül zavaró a pályavitel szempontjából, mivel ez a pályaut és az életut során tevékenységbővítő momentummá válhat.

A motivációk Csirszka szerint beépülnek a karakterbe. A motivumok mögött mindig valamely szükségletet kell keresni, amely magukban a motivumokban fejeződik ki. Ezért úgy véli, hogy a motivumoknak nagyobb a pályaválasztás során a jelentősége mint az egyébként igen fontos szerepet játszó képességfaktoroknak. "Ez utóbbiakkal szemben éppen dinamikus karakterbe épülésük növeli meg a súlyukat. Mivel a motivációk szükségleteinkből származnak, a pályaválasztás megtörténtével nem halnak el, hanem tovább élnek, és az életpályával kapcsolatos tevékenységünkben, ha nem is eredeti módon, mint motivációk, hanem többé-kevésbé módosulva később is érvényesülnek. A növekvő élettapasztalatok és az egyéni fejlődés megváltoztatja a szükségleteink alapján kialakuló motivációs konstellációt, motivációs profilt, de a megváltozott összkép alapépitménye - ha más formában is - továbbra is hatékony marad." /I.m./

Ujabb munkájában Csirszka /1982/ az igényekről és motivációkról szólva megállapítja, hogy a munkatevékenység dinamikájának kezdetén, majd folyamatos fenttartásában vágyak, szükségletek, kívánságok, törekvések működnek. A személyiség igénypotenciáljának jellemzője, hogy adott állapotát meghaladó, "értéktöbbletet mutató állapot" elérésére irányul.

Csirszka szerint a személyiség alaptörekvései, igényei a következők: önmegvalósítás, alkotás-alakítás, értékazonosulás, szabadság és kapcsolódás. Ezekből az alapigényekből a dinamikus irányuló motivumok válnak hatékonnyá.

Csirszka e munkájában újabb motivum definíciót ad: "Motivumon az igényekből származó és valamely cél megvalósítására irányuló szelektív ösztönzést értünk, amely az egyén és környezete viszonyának megváltozását illetve fenttartását célozza. A motiváció funkcionális szerkezetét jellemzi, hogy az elővételzett cél saját értékei szintkülönbséget és ezzel dinamikus teret hoznak létre, amely elindítja illetve fenttartja a cél megvalósulására irányuló energiaáramlást." /I.m./

Csirszka szerint a motivációnak többféle tárgya lehet, ezeket a következők szerint osztályozza; általánosan érvényesülő motivumok, például erkölcsi érték és önmegvalósítás, továbbá a munkatevékenységre, a munkakörülményekre és az élethelyzetre irányuló motivumok. Az elsőhöz sorolja a tevékenység jellegét, a változatosságot és az elmélyülést. A másodikhoz sorolhatók a jövedelem, a tárgyi milió az egyéni és a közösségi kapcsolatok. Az élethelyzetre irányuló motivumokhoz tartozik a társadalmi érdek, a biztonság és a presztizs.

Bármely motivum jellemzőjének tartja a plaszticitást, a

hatékonyságot, a szándékosságot, a tudatosságot és a megfelelést. Rámutat, hogy a különféle jellemzőkkel eltérő időpontokban és eltérő személyeknél megfigyelt motivumok az időtől is függő egyéni motivációs profilt alkotnak. Ennek van egy központi magja, míg más motivumok a periferián helyezkednek el. Csirszka lényeges megállapítása, hogy a motivációk ütközése belső feszültséget hoz létre és tart fenn.

Csirszka elméleti következtetései és az általa kidolgozott vizsgálóeljárás döntően meghatározták kutatásunk egészét szemléletmódunkat.

Rókusfalvy /1969/ a pályaválasztás és a pályával való azonosulás folyamatát tárgyaló művében az értékorientációt, az érdeklődést - ezen belül a pályae érdeklődést - és a motivációt szakmai bevéálást befolyásoló erőeknek tekinti. Rámutat, hogy a tanulók tudatos életvezetésének kialakulásában a személyi értékrendszer személyiségspecifikus struktúrát alkot. Rókusfalvy értéknek tekinti a tárgyi, az énes, a személyi és a közösségi kívánságok, törekvések rendszerét. Álláspontja szerint a pályaválasztás előtt állók többsége életkori sajátosságaiból adódóan azonban még nehezen vagy egyáltalán nem kapcsolja döntéseit az értékeihez.

A pályamotivációs struktúra differenciálódási módja, szintje alapján négy csoportba sorolja a pályaválasztás előtt álló tanulókat. Az első csoportot az egyértelműen differenciálódott motivációstruktúrával rendelkező tanulók alkotják. A második csoportba az ellentmondásosan differenciált indítékstruktúrájú tanulókat sorolja. Ehhez közel áll a harmadik csoport, amelybe az ambivalens motivációjú tanulók tartoznak. Ide azokat sorolja akiknél az egymásnak ellent-

mondó motívumok fékezik a belső késztetés, ösztönzés erejét. A negyedik csoportba azokat sorolja akiknek motivációja teljesen differenciálatlan.

Rókusfalvy a pályaválasztásra vonatkozó döntést a motivációs periódus záróaktusának tekinti. Megállapítja, hogy a döntés nem monokauzális, esetleg két oku indoklást jelent, hanem motivációs csoportok közötti döntést. Rámutat, hogy a személyiségjegyek maguk is tárgyai lehetnek a motivációnak, illetve a motivációs struktúrát hatékonyan befolyásolják.

Csirszkához hasonlóan leírja, hogy a pályaválasztási elképzelés és a személyiség motívumrendszere jelentősen eltérhet. Hangsúlyozza azonban, hogy az adekvát pályaválasztási döntéshez a pályamotiváció és a pályák ilyen jellegű követelményrendszere között összhangra van szükség.

A motivációt Rókusfalvy is a személyiség energiafaktorának tekinti, s utal arra, hogy a megfelelő képességfedezettel kísért motivációs rendszer hosszabb kristályosodási szakasz után válhat homogénná.

A pályaválasztási döntés indítékcsoportjait többféle szempont szerint rangsorolja, így: presztizs szempontjából, ismeretközlés szempontjából, a pályán szükséges tevékenység-szerint, a korábbi tapasztalatok szerint, a pályával kapcsolatos iskolai sikerek alapján, az elhelyezkedési lehetőségek szempontjából, anyagi megfontolásból, valamint a családi, iskolai környezet hatása szempontjából.

Rókusfalvy szerint a döntések előkészítésében egyszerre többféle eltérő irányú motívum lehet aktív. Ez motivációs konfliktust eredményezhet, amely tipizálható: vonzó indité-

kok működésére, vonzó és taszító indítékok közötti választásra, vagy két taszító indíték közül a kevésbé rossz választására.

E folyamatban a kognitív funkciók fontos szerepet játszanak.

Rókusfalvy a motivumoknak hajtóerőt és indítóokat tulajdonít. A motivumot azonosítja az irányulással. Az irányuláshoz tartozónak tekinti a szükségletet, a vágyakat, a törekvéseket, a beállítódást, az érdeklődést és az akarati elhatározást. Szerinte a motivumoknak értékjellegük van, strukturálódási módjuk egyben tehát sajátos értékstrukturát jelent. Rókusfalvy is elfogadja, hogy a motiváció a személyiség ösztönző, reguláló komponensének része. Álláspontja szerint az ösztönző szabályozás a cselekvés dinamikájának és fő irányainak meghatározását jelenti. A pozitív szabályozórendszer részének tekinti a szükségleteket, az ösztönöket, a vágyakat, a törekvéseket, a beállítódásokat, az érdeklődést, az akarást, az értékeket, eszményeket és példaképeket.

Rókusfalvy pályamotivációról alkotott felfogása közelebb visz a motivum - motiváció és az értékorientáció dimenzióinak egységben való szemléléséhez, és a fogalmak együttes operacionalizálásához.

Völgyesy /1980/ a motiváció pályaaazonosulásban és beválásban játszott szerepének elemzése kapcsán kifejti, hogy a munkamotivumok belső mozgatóerők. "A munkatevékenység motivációs folyamatát a késztetés kialakulásában, meghatározott feltételek esetén a késztetés aktivizálódásában, a kielégítésre irányuló célirányos tevékenységben és a tevékenység eredményeként bekövetkező változásban kell meghatároznunk, utóbbi alatt azonban nemcsak a kielégítés mértékétől függő aktivizációs változást, hanem magában az indítékban bekövetke-

zõ változást is értjük." /I.m./

Völgyesy kifejti, hogy a munkamotiváció az ember-munka konkrét viszonyában jön létre, de a viszony szubjektív oldala nem szűkíthető le a munkatárggyal, munkaeszközzel, munkafolyamattal stb. való érintkezés szűkebb értelemben vett hatásaira, mivel a munkamotiváció kialakulásában jelentős meghatározó szerepet játszik a társadalom és a mikrokörnyezet hatása. A munkához való viszony szubjektív oldalának tehát alapvető eleme a munkamegosztásban elfoglalt helyről, az ehhez kapcsolódó szociális szerepről kialakult elképzelés. Ezzel hozza kapcsolatba azt, hogy a munkaviszony létesítését - áttételesen a pályaválasztást - megelőzően a munkamotivumok nem szükségszerűen - általában nem is elsődlegesen - a munka tartalmához kapcsolódnak. Az ember munkatevékenységet egyrészt az életvitel szükséges részeként, másrészt a különböző célok elérésének reális eszközeként szemléli. Azaz a munka az ember különböző igényeinek, szükségleteinek kielégítési eszköze, lehetősége. Völgyesy olyan szükségleteket említ ezzel kapcsolatban mint a teljesítménymotiváció, az elismerés iránti vágy, az előnyös szociálpszichológiai státusz, értsd: presztizs, tekintély stb.

A pályamotivációban kifejeződő szükségletek pályaválasztásban és később munkatevékenységben történő kielégítésének gondolata tükröződik J.Szilágyi /1980/ motiváció értelmezésében is.

A motivumok forrásának J.Szilágyi is a szükségletet tartja. A személyiség belső szükségleteire épülő pályá-, és munkahelyválasztás szerinte a személyiség és a pályamegfelelés tartós alapja. Kutatásai során azoknak a motivumok-

nak a kombinációit kereste, amelyek alapul szolgálhatnak a személyiség belső szükségleteinek pályán belüli kielégítéséhez. Következtetései között lényeges az a megállapítás, miszerint nem egyes indítékok játszanak szerepet a pályalakulás folyamatában, hanem indíték rendszerek illetve motivumok kombinációi. A motivumok szerinte is igen sokfélék lehetnek pl. közösségi motivum, önigazolás, harcias-ság, biztonság, segíteni akarás, anyagiak, kényelem stb. Ezek közül a pályán megjelenő motivumok közül, több indíték együttes megjelenését pozitív motivációnak, megfelelő motivációs-konstellációnak tekinti, míg a pálya művelését hátráltató motivumok együttes előfordulását negatív motivációs konstellációnak nevezi.

1.3 A motivációs rendszer és az értékorientáció kapcsolatának értelmezése

A szociológiai , szociálpszichológiai szakirodalomban gyakran tapasztalható, hogy a pszichológia motiváció fogalmát azonosítják az értékorientációval, sok esetben szinonim jelleggel használják a két fogalomkört. A két fogalom együttes, egymással összekapcsolódó - de nem szinonim - használata nem tekinthető terminológiai pontatlanságnak, egyfajta hibás fogalom kapcsolatnak.

A marxista személyiségelmélet alapján egyértelmű, hogy a motiváció és az értékorientáció fogalma egymással szoros kapcsolatban álló pszichikus, tudati struktúrákat jelöl. Mindkét pszichikus képződmény a személyiség ösztönző, reguláló faktorának része, s mindkét rendszer a személyiség és környezet közötti dinamikus kölcsönhatás folyamatában alakul.

Az értékorientáció pedagógiai pszichológiai vizsgálata során Duró /1982/ az értékorientáció fogalmát az alábbiak szerint definiálja: "az értékorientáció a személyiség környezetéhez való értékelő viszonyulásának olyan belső pszichikus diszpozíciója, érzelmileg domináns kognitív strukturája és szilárd cselekvésbeli készenléte, amely viselkedését szabályozza" /I.m./ Munkadefiníciójában kiemeli azt, hogy az értékorientáció a szociális tanulás, a társadalom értékeinek interiorizációja, valamint az élettapasztalatok eredményeként alakul ki.

Az értékorientáció alapvető funkciójának tekinti, hogy pszichikus regulációt valósít meg az egyén értéktudata és tényleges értékelő magatartása között. Ebből következően az értékorientációt a személyiség pszichikus strukturája olyan központi alkotó részének tekinti, amely döntően meghatározza az ideológiai, világnézeti erkölcsi szféra tartalmát és működését. Értelmezése szerint az értékorientáció dinamikus kategória, amely viszonylagos állandósága ellenére a környezeti feltételek, a nevelés és az aktivitásának eredményeként változik.

Széleskörű irodalmi áttekintés alapján megállapítja, hogy a pszichológiában az értékorientáció fogalma szorosan összekapcsolódik a történetileg változó szociális attitűd fogalomrendszerével, de az "értékorientáció az attitűdhez viszonyítva centrálisabb képződmény, s szocio - kulturális szempontból meghatározottabb, több tudatos elemet tartalmaz és absztrakciós szintje magasabb." /I.m./

A motivációs rendszer és az értékorientáció kapcsolatának értelmezése szempontjából jelentős Durónak az a megállapítása miszerint: az értékorientáció a személyiség olyan fontos strukturális összetevőjéhez kötődik, mint a beállít-

tódás, az irányultság és a viszonyulás pszichológiai koncepciója.

"E gondolkör elméleti megfontolásában közös vonás a személyiség szociális értékeire irányuló orientációjának, az értékelő magatartást szabályozó motivumok tartalmának és a viszonyulási rendszer értékelő komponenseinek az előtérbe állítása. A beállítódás elmélete szerint az egyéni szociális tapasztalat összességének értékelése alapján kialakult, s rögzítődött beállítódások határozzák meg a személyiség orientációját. Az irányultság pszichológiájában a tevékenység értéktartalma domináns motivumai orientálják a személyiség magatartását. A viszonyulás elméletének központi gondolata az, hogy a személyiség társadalmi produktumként kialakuló viszonyulási rendszerében a felismert és elfogadott jelentős értékek szabályozzák az embernek a valóság különböző oldalaival való kapcsolatát, annak minőségét." /I.m./

Duró /1980/ az értékorientáció pályaválasztási döntésben játszott szerepével kapcsolatban megállapítja: "A személyiség nem passzív befogadója a szocializációs folyamatában érvényesülő hatásoknak, hanem egyéni értékrendjének "prizmája" átszűri, /szelektálja, elutasítja, módosítja, elfogadja/ optimális esetben interiorizálja a választandó pályára vonatkozó ismereteket, tapasztalatokat, értékelési mintákat és modelleket. A környezeti tényezők, mindennek-előtt az intézményes nevelés hatására kialakuló, s önmaga által fejlesztett szociális irányultsága révén mozgásba hozza azokat az értékelő mechanizmusokat, orientációkat, azonosulási törekvéseket, amelyek magatartását szabályozzák a jövőbeli életut, a pálya lényegi kérdéseit érintő értékdimenzióinak megválasztásában. Az a kérdés, hogy az egyén

minek tulajdonít jelentőséget a pályaválasztási döntésben /egy lehetséges foglalkozásnak, egy szakmai tevékenységre vonatkozó ismeretrendszernek, vagy az önmegvalósítást realizáló hivatásnak tekinti a választott pályát/ alapvetően meghatározza személyiségének értékorientációs beállítódása. /I.m./

A motiváció és az értékorientáció kapcsolatát a személyiség ösztönző, reguláló faktorának belső strukturálódási módja magyarázza.

Kon /1969/ szerint "a motivum az ember szubjektív viszonya saját cselekvéséhez, tudatosan megszabott célja, amely irányítja és megvilágítja a viselkedést. A motivumok egyrészt függnak az egyéni tulajdonságoktól és a konkrét helyzettől, ellentmondásosak és következetlenek is lehetnek.

A motivumoknál mélyebb a beállítottság, az attitűd, mely a csoport vagy az egyén viszonyát határozza meg valamely tárgyhoz, s egyben magát a tárgy észlelésének módját is megszabja. A beállítottság készséget jelent egy bizonyos tevékenységre, amely alkalmas arra, hogy kielégítse valamely szükségletünket. Döntő hatással van arra, hogy milyen lesz az egyén magatartása a beállítottsággal összefüggő valamennyi tárggyal kapcsolatban.

A beállítottság nem csak állandóbb a motivumoknál, hanem jóval bonyolultabb is, magába foglalja mind a gondolkodást, mind az érzelmet és a cselekvésre való készséget.

Az orientáció a beállítódások egész rendszere, amely alapján az egyén helyzetét felfogja és megválasztja a megfelelő cselekvési módot. A társadalmi értékekre irányuló orientációk az értékorientációk." /I.m./

Kon utal arra, hogy a személyiség értékorientációs rendsze-

rére nagy mértékben jellemző, hogy a szubjektum hogyan fogja fel és ítéli meg a maga társadalmi szerepeit. Az értékorientációkat egyszerre tekinti társadalmi és egyéninek. "Társadalmi azért, mert a személy helyzetén, valamint a társadalmi nevelés rendszerén alapulnak ... Ugyanakkor egyéniek is, mivel bennük összpontosul az adott személyiség megismételhetetlen élettapasztalata, érdekeinek és szükségleteinek sajátosságai." /I.m./

Az értékorientációs rendszer tartalmát ilyen módon a szükségletek nyomán előálló motivumok kielégítésének szocializációs folyamatban tanult és rögzült módja is erősen meghatározza. Az értékorientáció tehát a szűkebb és tágabb társadalmi környezet hatására alakul ki. Kon azonban figyelmeztet arra, hogy a személyiség értékorientációjának és társadalmi szerepeinek rendszere nem a társadalmi tudat érték-, és szerephierarchiájának mechanikus másolata. A szerepek és értékek fajsúlya különböző helyzetekben és különböző személyiségvonásokkal rendelkező emberek esetében más és más.

Az értékorientáció és a motiváció kapcsolatának magyarázatát adja Kelemen /1981/, amikor az értékek motivumokká válásának folyamatáról ír. Az értékorientációt a személyiségstruktúra integráns részeként értelmezi. Az általa kidolgozott személyiségmodellben négy alapvető rendszer /ösztönző, tájékozódó, értékelő, végrehajtó/ működik együtt. A személyiség értékelő rendszerének legfőbb tartalma az értékorientáció, amely felfogása szerint: "bizonyos értékekre való irányulás, egyes értékek előnyben részesítése /preferencia/ a többivel szemben." /I.m./ Ehhez kapcsolódóan neveléslélektani szempontból fontos mozzanatokra hívja fel a figyelmet: "Az érték mint célképzet szabályozó funkciót tölthet

be azáltal, hogy az ember a cél elképzelésével elővételezi - anticipálja - az elvégzendő cselekvést. Ez azt jelenti, hogy "az érték motivum formájában jelenik meg a tudatban".

Abban az esetben ha a motivum csak értelmi ismereten alapul, akkor az érték csupán verbális szinten működik és cselekvés indító szerepe is csekély. Ilyenkor az értékmegvalósítás kényszer, megszokás vagy különböző külső érdekek hatására is végbemehet, melynek hatékonysága alacsony.

Ezért: "Az igazi értéktételezés az, amikor az u.n. értékattitűd viszonyulás belső együttműködésen alapul. A társadalmi érték interiorizálódik, saját motivummá válik." /I.m./

Témánk szempontjából Kelemen gondolatmenetének lényeges eleme az interiorizált értékek motivummá válásának kiemelése. E szerint a szocializációs folyamatban elsajátított értékek motivumokká válva regulálják a cselekvést.

Az értékorientáció és a motiváció szoros kapcsolata jelenik meg Bozsovics /1968, 1974/ domináns motivumokra vonatkozó koncepciójában. Bozsovics szerint /idézi Duró I.m.-ben/ az élettevékenység folyamatában kialakul az ember motivációs szférájának egy meghatározott strukturája, amely szilárdan megalapozza személyiségének irányultságát, vagyis "belső pozícióját". Ebből következően a személyiség egész erkölcsi politikai arculatát meghatározza az, hogy milyen értékeket kifejező motivumok válnak dominálónak az irányultság kialakulásában. Az irányulás értékorientációs tartalmának jelentőségét hangsúlyozza Neimark /1972/ felismerése /idézi Duró I.m.-ben/ is, amely szerint az állandósult domináns motivumok nem csak az aktuális magatartás célirányosságát, hanem a személyiség egész életének célirányosságát határozzák meg.

A domináns motivumok elméletét értékelve Duró /1982/ meg-

állapítja, hogy az elmélet magában foglalja a személyiség erkölcsi értéktartalma "belső pozíciójának" meghatározó szerepét az irányultság kialakulásában.

Az értékorientációk és a motivumok kapcsolatának Bozsó-
vicshoz hasonló értelmezése jelenik meg Jadov /1965/ állás-
pontjában /idézi Duró I.m.-ben/. Ennek lényege, hogy a sze-
mélyiség irányultságának tartalmi minősége a motivumok jel-
legétől függően alakul. Jadov a motivumok rendszerét tekin-
ti az irányultság domináns értékorientációs ismervének.

Jadov szerint az irányultság szintjét a társadalmilag jelen-
tős célok határozzák meg. Az irányultság orientatív haté-
konysága tehát a társadalmilag jelentős értékes célok fel-
ismerésének, elfogadásának - interiorizációjának - függvé-
nye.

Témánk szempontjából ez a megállapítás azért jelentős mert nyilvánvalóvá teszi, hogy a társadalmi, pedagógiai szem-
pontból kívánatos motiváció kialakulása elválaszthatatlan a
megfelelő pozitív értéktartalmak interiorizálásától.

Kon gondolataihoz kapcsolódik Leontyev /1979/ azon megál-
lapítása, amely a motiváció és az irányultság megfelelésé-
nek részlegességére vonatkozik. Leontyev a személyiség struk-
turáját a hierarchikusan elrendeződött motivációk - motivu-
mok - viszonylag tartós rendszerének tartja. Ezt a struktu-
rálódást azonban nem egyedül az irányultságok - értékorien-
tációk, életcélok - határozzák meg. "Arról van szó, amit
- részleges megfeleléssel - úgy irnak le mint a személyiség
irányultságát; részlegesen, mert , még ha élesen kiváló,
határozott célja is van az embernek, az nem lehet egyedüli
irányítója. A kiválasztott cél, eszmény szolgálata nem zár-
ja ki és nem nyeli el az ember más életviszonyait, amelyek-
nek viszont a maguk részéről szintén kialakultak a szemé-

lyes értelmet adó motivumai, képletesen szólva a személyiség motivációs szférájának mindig több csucsa van, akár csak az értékelméleti fogalmak azon objektív rendszerének, mely az adott társadalom, osztály, réteg ideológiáját jellemzi, s melyet az ember kommunikál és elsajátít, vagy elvet." /I.m./

Leontyev tehát arra mutat rá, hogy az irányultság és a motiváció szorosan összefügg, de a két fogalom tartalma közé semmikép nem tehető egyenlőségjel. A motivációk strukturalódásában az irányultság - értékek - mellett számos más tényezőnek - Leontyev ezek közül az életviszonyokat emeli ki - így a személyiség dinamikus karakterjegyeinek, a stabil személyiségsajátságoknak stb. is szerepe van. A motiváció értelmezési keretének meghatározásakor ezt a szempontot jelentős mértékben figyelembe kell vennünk.

Az irányulás, beállítódás, attitűd és a motiváció közötti kapcsolat sajátos értelmezése jelenik meg Lénárd /1981/ e tényezők pedagógiai alakításáról írott gondolataiban.

A személyiségfejlesztésben megjelölt célok egyszersmind az irányultságok, beállítódások, attitűdök meghatározott tartalmu és irányu fejlesztését is jelentik. Lénárd az attitűdök viszonylag konstanzs jellegére, illetve ebből eredően az attitűdbefolyásolás nehézségeire hivatkozva az attitűdök formálását az iskolai nevelőmunka központi feladatának tekintti.

Értelmezése szerint a motiváció és az attitűd közötti kapcsolat abban rejlik, hogy: "A motiváció elindít, az attitűd megszabja az irányt." /I.m./ Elképzelhetőnek tartja azonban azt is, hogy az attitűd olyan erős, hogy maga indítja el a tevékenységet és ebben az esetben motivációnak tekinthető.

Az attitűdök motivummá, motivációvá válásának koncepciója az értékorientációk motivummá válásának folyamatáról alkotott - Kelemen által lerít - modell más aspektusból történő megfogalmazásaként értelmezhetők.

Alátámasztják ezt azok az attitűd elméletek, amelyek az attitűdöt egyfajta értékelő viszonyulásként értelmezik. Thomas és Znaniecki /idézi Allport 1979/ attitűdön az egyéni tudat olyan folyamatát érti, amely a szociális értékeknek megfelelő valódi vagy lehetséges aktivitást meghatározza. Még direkter formában hangsúlyozódik az attitűd értékorientációs funkciója Helgard /idézi Lénárd 1981/ attitűd definíciójában. "Egy attitűd elutasító vagy igenlő jellegű orientációt jelent valamilyen tárgy, fogalom vagy szituáció irányában és egyben meghatározott reagálási készséget is jelent ezekre - vagy ezekkel kapcsolatos - tárgyakra, fogalmakra és szituációkra. Mind az orientációnak, mind a reagálási készségnek értelmi, érzelmi és akarati összetevői vannak." /I.m./

Az attitűdök értéktartalma tükröződik Katz /1979/ funkcionális attitűd értelmezésében. Katz az attitűdök egyik funkciójának tekinti az érték kifejező funkciót "melyben az egyén kielégül azáltal, hogy kifejezi a személyes értékeinek és saját magáról alkotott képének megfelelő attitűdöket... Az attitűdöknek az is a funkciójuk, hogy pozitív kifejeződést adjanak az egyén centrális értékeinek és annak a személyiségtípusnak, amelynek véli magát." /I.m./

A motivum - motiváció - beállítódás - attitűd - orientáció értelmezési lánc gondolata Pataki /1982, 1982.b./ értékorientáció értelmezésében is megjelenik. Pataki az értékorientáció fogalmát a szociálpszichológia u.n. kognitív irányzatában kialakult attitűdkutatás fogalmi készletéhez

sorolja. Az értékorientáció ebben a megközelítésben az Uznadze iskola rögzített /rögzült/ beállítódás fogalmából eredeztethető. Az attitűdöt Pataki szerint "ugy szokás szemlélni mint az egyén sajátos, a szocializáció során tanult készenléti állapotát valamely tárgy /személy, esemény, objektiváció stb./ iránti meghatározott értékelő magatartásra. Általánosságban azt mondhatnánk, hogy az értékorientációk olyan sajátos összetett kognitív emocionális képződmények, amelyek az egyén különös személyes viszonyát fejezi ki környezetének értékdimenzióval rendelkező tárgyaihoz, személyeihez és objektívációihoz." /I.m./

Pataki idézi Jadov és munkatársai értékorientációra vonatkozó definícióját: "Az attitűdök értékorientációnak nevezett rendszere a személyiség meghatározott társadalmi normáknak és értékeknek megfelelő irányultságát fejezi ki. Ezt az irányultságot kognitív, érzelmi és magatartási összetevők jellemzik. Az értékorientációk alapvető funkciója az, hogy szabályozzák a viselkedést, éspedig mint meghatározott társadalmi feltételek között lezajló tudatosult cselekvést." /Jadov 1969, idézi Pataki I.m.-ben/

Pataki az értékorientáció kialakulásában a szocializáció szerepét emeli ki. Jadov nyomán kifejti, hogy az egyén szocializációja során - szociális tanulás hatására, azonosulási mechanizmusok révén, modellkövetés útján stb. - elsajátít bizonyos értékeket.

Ezek mintegy sajátos attitűdrendszereket - áttételesen motivációs rendszert - szerveznek maguk köré s így a kognitív rendszer hierarchikus szervezésének támpontjai lesznek. Ezáltal a konkrét helyzetek és a személyiség egyéni jellemzőinek közvetítésével szabályozzák a viselkedést, orientál-

ják az egyént értékdimenzióju választásaiban, környezetének tárgyaihoz, jelenségeihez s önmagához fűződő értékelő viszonylataiban.

Pataki értelmezésében benne rejlik a motiváció és az értékorientáció fogalmi közötti eltérések operacionális áthidalása. Ennek alapja egyrészt az, hogy mind a motiváció, mind az értékorientáció az ösztönző, reguláló személyiségfaktor részeként funkcionál, másrészt mindkét pszichikus struktúra funkcionálisan preferenciák, sajátos választások megnyilvánulásának tekinthető. Alátámasztja ezt az a megállapítás, miszerint a szükségletrendszer aktivitását reguláló mechanizmus - a beállító tükrözés törvényszerűsége szerint - környezetünket soha nem mint objektív magában valót tükrözi számunkra, hanem mindig szubjektívtan, szükségleteinkhez való viszonyában mivel a valóság a személyiség szükségletrendszerén keresztül tükröződik."A beállító tükrözés olyan módon szab meghatározott irányt az aktivitásnak, hogy a mindenkori szituációnak a szükségletrendszeren keresztül történő tükrözése a személyiség egészére kiterjedő változást eredményez, ami a szubjektum sajátos szervezésében áll. Ilyen módon a személyiség szelektív módon beállítódik a környezet bizonyos elemeivel kapcsolatos pozitív vagy negatív magatartásra, illetve passzivitásra, a szükségletrendszerben foglalt szükségleteknek, mint tükröző elemeknek a tartalmától és funkcióképességétől függően." /Bábosik 1982.I.m./

Pataki /1982.b./ az interiorizált vagy csak külsőleg alkalmazkodás kereteiként felfogott értékek működési mechanizmusát elemezve Bábosik megállapításaihoz közel álló működési rendszert ír le.

"Az egyén értékei kézzel foghatóan mindig sajátos választási dilemma helyzetekben funkcionálnak, amikor is az egyén számára alternatív választási lehetőségek, cselekvési irányok kínálkoznak konkrét viselkedése megszervezésében, s az azt megelőző döntéseiben. Az e fajta helyzetekben az értékek rendeltetése éppen az, hogy a mérlegelés, a döntés és a választás során hatásukra az egyén - értékválasztásának megfelelően - valamely viselkedési irányt - amely megvalósítani látszik értékeit - előnyben részesítsen, preferáljon más lehetséges alternatíváival szemben." /I.m./

Pataki egy másik, ugyszintén az értékorientáció problémáit elemző tanulmányában /Pataki 1977, 1977.a./ azonban figyelmeztet arra, hogy az érték - értékorientáció fogalmának azon pszichológiai és szociológiai értelmezése, amely az értékfogalom filozófiai kidolgozatlansága révén az értéket csak egy társadalmilag érvényes preferencia rendszernek tekint, amely interiorizálódás után alapul szolgál az egyén tájékozódásához társadalmi környezetében, magában hordozza a társadalmi determináció kérdéseit leegyszerűsítő, mechanisztikus szemléletmód veszélyeit. Az értékrendszer tartalma nem redukálható a társadalmi hatások pusztá összegződésére, mechanikus leképeződésére, mivel abban jelentős szerepe van az egyén - a személyiség - aktivitásának.

Lukács /1976/ az értékek egyéni és társadalmi produktum voltát elemezve erről így ír: "Minden igazi érték fontos mozzanat a társadalmi létnek abban az alapvető komplexusában amelyet gyakorlatnak nevezünk. A társadalmi lét szubsztancia-ként őrződik meg az ujratermelési folyamatban, ez azonban olyan teleológiai műveletek komplexusa és szintézise, amelyek nem választhatók el tárgyilag valamely érték helyeslésétől vagy elvetésétől. Így minden gyakorlati tételezés értékre

tör, ami azt a látszatot keltheti, mintha maguk az értékek csak e műveletek társadalmi szintézisei volnának.

Csak annyi igaz ebből, hogy az értékek nem jutnának a társadalomban létszerű jelentőségre, ha nem válnának szükség-szerűen ilyen tételezések tárgyaivá. Az érték megvalósításának ez a feltétele azonban nem azonos egyszerűen az érték ontológiai eredetével. Az eredet igazi forrása annak a társadalmi létnek a szakadatlan szerkezeti változása, amelyből közvetlenül fakadnak az értékmegvalósító tételezések.

Az emberek maguk válaszolnak - többé vagy kevésbé tudatosan, többé vagy kevésbé helyesen - azokra az alternatívákra, amelyeket a társadalmi fejlődés mindenkori lehetőségei tárnak eléjük." /I.m./

Lukács az embert tehát úgy fogja fel mint "válaszoló lényt", aki az emberi praxis lehetséges értékalternatíváiból a személyiségében rögzült belső pszichikus sajátosságok által determináltan választ. Az értékek közötti választás valójában tehát attól lesz igazi választássá, hogy az azonos társadalmi, környezeti- mikroszociális - feltételek között élő emberek személyiségük pszichikus sajátosságai alapján más és más értékekre irányulnak, más és más preferenciákat érvényesítenek.

A lukácsi válaszoló lény fogalomban az értékorientáció társadalmi- és személyiségtényezők általi meghatározottságának dialektikája fejeződik ki.

1.4 Az értékorientációs rendszer fejlődésének néhány sajátossága

A személyiség ösztönző, reguláló faktorának, ezen belül motivációs és értékorientációs rendszerének fejlődése szorosan összefügg a személyiség biológiai, fiziológiai és pszicholó-

giai érési, fejlődési folyamataival. A szomatikus és neuro-fiziológiai érési folyamatok a mind tudatosabban funkcionáló ösztönző, reguláló funkciók belső feltételei. /Clauss-Hiebsch 1973./

Az értékorientációs rendszer fejlődése a szocializációs folyamat szerves részeként megy végbe. A fejlődéslélektan megállapításai szerint a viselkedés szabályozásának fejlődése a kizárólagosan szituációhoz kötött, helyzetvezérelte viselkedéstől, a fokozatosan tagolódó értéktudat fejlődésén át, az egyre tudatosabbá és térbelileg egyre kiterjedtebbé váló értékvezérelt viselkedés kialakulásáig terjed. A 10. évig a viselkedésben nem fedezhetők fel az értékvezéreltség elemei. Az értékvezérelt viselkedés megjelenésének feltétele a személyes értéktudat folyamatos differenciálódása. Ennek konkrét jelei az alapvető értékkategóriák közötti választás során kialakuló értékdilemmák megjelenésében fedezhetők fel.

A 10. életév után, főként a prepubertásban, majd a pubertásban egyre szélesebbé válik azoknak a relációknak a köre, amelyekben működni kezd a szociális értéktudat, illetve amelyekben az erre épülő értékelő műveletek nyomán oldódnak meg a különböző értékdilemmák, választási helyzetek. Ez szoros összefüggésben van az egyéni azonosságtudat és az énkép fejlődési folyamataival.

A személyiség a szocializációs folyamatban egyre elvontabb, szimbólikus eszmei, ideológiai értékelési mintákat sajátít el, s ezek mind nagyobb szerepet kapnak a viselkedés szabályozásában csakugy, mint az önértékelési és a mások értékelését célzó műveletekben. Ez jelenti a szituatív gyermeki viselkedésmóddal fokozatos felváltását a mind tudatosabb cél-, szándék-, és értékvezérelte viselkedéssel.

/Pataki 1982/a, Bozsovcics 1980./

A szocializáció kutatás feltárta a személyiség ösztönző reguláló faktorának, értékorientációinak és motivációinak szocializációs folyamatok általi sokoldalú meghatározottságát.

Parsons /1952/ a szocializációs folyamat lényegének tartja az értékelési minták - értékorientációk - átörökitését, mivel a kulturális hagyományok ezekben az értékelési mintákban rögzülnek. "Az értékorientáció, a kultúra más összetevői, valamint azok a speciális felhalmozott tárgyak melyek ismeret, képzettség, tudás stb. formájában a kulturális hagyományt képezik, átadódnak a következő generációknak. A szocializáció folyamatában az elvárásrendszerek azonban értékválasztási mintákba szerveződnek, amikor is hatékony kritériummá válik az, hogy a különböző alternatívák eltérő jelentőséggel bírnak, a cselekvő gratifikáció - depriváció egyensúlyra." /I.m./

A szocializációs folyamatot tárgyaló elméletek /Cohen 1969, Szőnyi 1980, White 1982./ másik lényeges vonása, hogy nagy jelentőséget tulajdonítanak az u.n. társadalmi nagycsoportok értékorientációk kialakulására gyakorolt hatásának.

A társadalmi struktúra mentén képzett társadalmi csoportok, rétegek meghatározott objektívációk, attitűdök, kognitív szerveződések, értékorientációk hordozói, azaz a társadalmi rétegződésből eredő objektív különbségek ezeken a sajátos objektívációkon keresztül közvetítődnek, hagyományozódnak. Találónan ír erről Bernstein /1982/ immár klasszikussá vált szocializációról írott művében. "Mindaz ami a családon belül megszűri és egy bizonyos beállítás szerint rendezi a gyermek tapasztalatát, voltaképpen a társadalommakroszkópikus elrendezésének mikrokozmosza. Szociológiai szempontból nézve a szocializációs folyamatokra kétségkívül

a társadalmi osztály hat leginkább. Az osztályszerkezet befolyásolja a munkában előforduló szerepeket, sajátos viszonyrendszert létesít a családok között és mélyen áthatja az élettapasztalatok szerkezetét".

A munkamegosztásban elfoglalt helynek - mint a társadalmi rétegződést képző legfőbb tényezőnek - a személyiség értékorientációinak fejlődésére gyakorolt hatását elemezve Orban /1973/ rámutat, hogy a termelésben elfoglalt hely a családon keresztül közvetítődik a felnövő ember felé.

"A makroszintnek a mikroszintbe való átmenőpontja és ezzel a termelési viszonyoknak a tudati strukturákba történő legfontosabb áthelyeződési - közvetítési - pontja az a hely ahol a társadalmi viszonyok az egyén értékorientációs és interakciós mintáit alakítják. A legfontosabb ilyen átkapcsolódási pont kétségtelenül a termelési viszonyok által befolyásolt család." /I.m./

Az értékorientáció fejlődésének családi szocializációs meghatározottságát hangsúlyozza Merton /1980/ amikor ezeket írja: "A család természetesen az egyik legfontosabb láncszem, amelynek révén a kulturális minták az új nemzedékben is elterjednek. Elég hosszú ideig nem vették azonban észre, hogy a család nagyrészt azt a kulturális hagyományt közvetíti, amelyhez a szülők társadalmi rétege vagy csoportja hozzájuthat. Ennélfogva a család olyan mechanizmus, amely a gyermeket azokhoz a kulturális célokhoz és azokhoz az erkölcsökhöz szoktatja, amelyek erre a szűk csoportra jellemzőek." /I.m./

Merton a továbbiakban kifejti, hogy maga a szocializáció nem korlátozódik csupán a közvetlen szoktatásra és direkt szóbeli fegyelmezésre. A közvetlen nevelési intencióktól

teljesen függetlenül, a gyermek társadalmi mintákat tapasztal a mindennapi viselkedésben, a családi interakciókban. "Nem ritka eset, hogy a gyermekek olykor is társadalmi szabályszerűségeket fedeznek fel és tesznek magukévá, amikor ezek burkoltan jelentkeznek és nem nyilvánulnak meg szabályok formájában.

...A gyermek buzgón próbálja felfedezni és alkalmazni a kulturális értékelésnek, az emberek és dolgok kategorizálásának, a megbecsült célok kialakításának burkolt szabályait, s egyuttal megkísérli magáévá tenni azt a burkolt kulturális beállítottságot, amely a szülők parancsainak és tilalmainak végnélküli áramában nyilvánul meg. /I.m./

Kutatásunk szempontjából külön érdekes, amit Merton egy saját - pályaválasztási szándékokra vonatkozó - vizsgálatának eredményeiről ír. Merton vizsgálatot végzett az úgynevezett állami lakótelepek /1/ fehér és néger lakói között gyermekeik pályaválasztási elképzeléseiről és a család kulturális értékelési mintáiról. Megállapítja, hogy az alacsonyabb foglalkozási csoportba tartozó négerek jelentős része is diplomás pályára szánja gyermekeit. Ugyanakkor a szülők mindennapi életéből, interakcióiból gyermekeik által elvonható értékelési minták olyan értéktartalmakat közvetítenek, amelyek éppen e pályaelképzelések megvalósítása ellenében hatnak. A szülők saját meg nem valósult törekvéseiket gyermekeikben kívánják realizálni, szóbelileg ezért erőteljesen ösztönzik őket a tanulásra, a diploma szerzésre, ugyanakkor az ehhez szükséges feltételeket, a viselkedés szempontjából oly lényeges ösztönző kulturális

---

/1/ Így nevezik az Egyesült Államok szegények számára létesített u.n. szociális lakótelepeit. Az itt élők zöme szegény, alacsonyan iskolázott, alacsony presztizsű foglalkozási csoportba tartozó ember.

mintákat épp ezek az alacsonyan iskolázott családok tudják a legkevésbé biztosítani.

A család értékekre, szükségletekre, az életvezetés szempontjából domináns motivumokra gyakorolt hatása nemcsak azokban az életkori periódusokban jelentős amikor a család az egyetlen, vagy minden mással szemben elsődleges referenciacsoport, hanem később is amikor a szocializációban jelentősen nő - majd elsődlegessé válik - az iskola és a kortárs csoport értékbefolyásoló szerepe.

Ez jelenik meg Hargreaves /1982/ szocializáció elméletében: "A szubkulturák kifejlődése jónéhány - egymást kölcsönösen felerősítő - tényező eredője. Ezek közül az első az otthon, amely eleve predisponálja a gyereket az iskolai értékek elfogadására vagy elutasítására, és amely a gyerek iskolai pályafutását és azt a módot is befolyásolja, ahogyan a gyerek majd beolvad a kortárs csoport értékeibe, vagy éppen elszigetelődik attól."

A család értékszocializációra, értékorientációk fejlődésére gyakorolt hatása tehát jelentősen befolyásolja - bizonyos értelemben meghatározza - más szocializációs tényezők - mindenekelőtt az iskola - szocializáló, értékfejlesztő, értékbefolyásoló szerepének hatékonyságát.

Szőnyi /1980/ ezzel hozza kapcsolatba az iskola társadalmi esélyegyenlőség növelő funkciójának elégtelenségét, az e téren kínálkozó lehetőségek korlátait. Anélkül, hogy akár a legcsekélyebb mértékben tagadná az iskola szocializációs folyamatban játszott szerepét, rámutat arra, hogy ennek eredményességét számos tényező korlátozza. E tényezők között kiemelkedő szerepet játszik a családi szocializáció, mint sajátos előtörténet. A családi szocializáció korlátozó

szerepe összetetten érvényesül. Szerepet játszik például az, hogy "a szocializálódást lehetővé tevő képességek korábban - t.i. az iskolai nevelést megelőzően - alapozódnak meg." /I.m./ A család az értékek és normák átadásával "nem csak a tágabb szubkulturálisan és kulturálisan elvárt szerepekre készíti fel a gyermeket, hanem saját szükségleteit kielégítő - és esetleg a tágabb értelemben vett további szocializációt gátló - szerepekre. A családban átvett értékelési minták igen nagy hatásuk, ezért meghaladásukhoz az egyén részéről fokozott erőfeszítésekre és szerencsés körülményekre van szükség." /I.m./

Az értékorientáció fejlődésével foglalkozó szocializáció elméletek tehát elsődlegesnek - helyenként meghatározónak - tekintik a családi szocializáció szerepét, az iskolával, a kortárs csoporttal és más olyan, későbbi szocializációban szerepet játszó tényezővel szemben, mint a társadalmi - mozgalmi szervezetek, illetve a munkahely.

Az értékek személyiségbe épülésének társadalmi rétegződés általi meghatározottságát Losonczi Ágnes /1977/ is hangsúlyozza. Kutatásai alapján levonja a következtetést, hogy a társadalmi struktúrában elfoglalt hely alapján az értéktartalmak, a követendő életelvek rendszere is differenciálódik. Megállapítja, hogy bizonyos értéktartalmak a társadalom egészét jellemzik, más értékek követése viszont csak bizonyos rétegekre jellemző.

Losonczi azonban nyomatékosan utal arra, "hogy bizonyos elvek és értékek egy társadalmi rétegre jellemző volta nem jelenti azt, hogy ezek valamely más réteg képviselőinél nem fordul elő.

A mint, hogy azt sem jelenti, hogy ezek a rétegjellemző érté-

kek önmaguk jellemzik az adott réteg erkölcsi és érték arculatát, hiszen azok sokkal összetettebbek és bonyolultabban működnek. Az egyes ember társadalmi szituációját nemcsak egyféle módon érzékelheti, a személyiségvonásoknak, az egyéni fejlődés útján kiforrott értékeknek is van szerepük. Amikor azonban azonos társadalmi réteghez tartozó emberek többségükben azonos korlátokat éreznek, azonos eltéréseket észlelnek, azonos törekvéseket vallanak és tartanak szükségesnek, s az értékelés az általános, generális társadalmi értéktípusoktól, akkor nyilván nem az egyéni személyiségvonások lesznek jellemzőek, hanem azok, amelyeket a hasonló társadalmi szituáció hasonló módon vált ki. Az általános értékek és rétegszituációkból következő helyzetértékelés feszültsége formálja ki ilyenkor a rétegjellemző, rétegspecifikus értéket." /I.m./

A rétegspecifikus értéktípusok tehát egyszerre tekinthetők az egyén és a fejlődésének keretét adó emberi közösség - réteg, csoport - szubkulturája eredményének. Losonczi gondolataiban is megjelenik a Lukács György kapcsán már említett egyéni sajátosság - társadalmi csoport meghatározottságának dialektikája, a személyiség önmozgásának jelentős érvényrejutása.

X X X

Elméleti tájékozódásunk alapján a motiváció, értékorientáció pszichológiai és szociológiai értelmezése az alábbiakban foglalható össze:

a/ Motiváción tevékenységre készítő belső feszültséget

értünk. A motivumok mögött összetett szükségletek állnak, amelyek bonyolult hierarchiába rendeződnek. A motivumokban a személyiség legelemibb fiziológiai szükségletai éppugy tükröződnek, mint a legbonyolultabb, társadalmi tevékenységéhez kapcsolódó - szükségletek. A motiváció a személyiség ösztönző, reguláló komponensének integráns része.

b/ Az értékorientáció a személyiség környezetéhez való viszonyulásának belső pszichikus diszpozíciója, érzelmileg domináns kognitív strukturája szilárd cselekvésbeli készenléte. Az értékorientáció elsődleges funkciója a cselekvés szabályozása.

Az értékorientáció motivációval való kapcsolatának alapja az, hogy mindkét pszichikus képződmény a személyiség ösztönző, reguláló komponensének része. Ebből következik, hogy a személyiség értékei interiorizációjuk folyamatában fokozatosan motivumokká válnak. A személyiség domináns - centrális - értékei egyben legdominánsabb motivumaivá válnak. A motiváció azonban szélesebb fogalom, az értékeken kívül magában foglalja a személyiség dinamikus karakterjegyeiből eredő szükségleteket is.

A személyiség értékorientációi és az ebből eredő motivációi a szocializációs folyamatban alakulnak ki. A társadalmi rétegződésből adódó eltérő feltételek e pszichikus közvetítő elemeken keresztül közvetítődnek a cselekvés felé. A társadalmi rétegződés, azonban nem mechanikusan és egyenesvonalúan, hanem a személyiség egyedi sajátosságainak prizmáján megszűrve határozza meg az értékorientációk és motivációk tartalmát.

c/ Az értékorientáció és a motiváció fejlődése a személyi-

ség biológiai, pszichofiziológiai érési folyamatának függvényeként alakul.

Az értékelési minták, orientációk elsődleges kialakulási szintere a család, Az itt kapott értékorientációs minták befolyásolják a későbbi szocializációs folyamatok hatékonyságát és eredményességét.

Az értékek cselekvést reguláló szerepe az értékvezérelt viselkedésben fejeződik ki.

- d/ A pályaválasztás motivációjában azoknak a szükségleteknek az összessége tükröződik, amelyeket életútja során az egyén munkatevékenységével kíván kielégíteni. A pályaválasztás e szükségletek kielégítésének sajátos eszköze, lehetősége.

Vizsgálatunk során a bemutatott elméleti tájékozódás tapasztalatait felhasználva a pályaválasztásban szerepet játszó indítékrendszert a személyiség értékrendszere által meghatározott szükségletrendszer objektiválódott formájának tekintettük. A pályaválasztási indítékrendszer értelmezésünk szerint a személyiség értékrendszerének sajátos megnyilvánulási formája, amely mint az értékrendszer általában, a szocializációs folyamatban alakul ki.

Tisztában vagyunk azzal, hogy az értékrendszer és az indítékrendszer közé nem tehető egyenlőségjel, mert az indítékokban kifejeződő szükségletrendszerben nem egyedül és kizárólag az értékrendszer nyilvánul meg, hanem a személyiség olyan más összetevői is kifejezésre jutnak, mint a temperamentum, az adottság, a képességek, hajlamok stb. Ebből következik, hogy a pályaválasztásban szerepet játszó indítékrendszert a szocializáció eredményeként kialakult értékrendszerből és a személyiség dinamikus karakterjegyeiből együttesen következő sajátos szükségletrendszer megnyilvánulásának tekintjük.

2. A PÁLYAVÁLASZTÁSI INDITÉKOK ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLATA

2.1 A vizsgálat előzményei

Csirszka János és munkatársai a MűM Módszertani Intézetében a hatvanas évek elején egy több mint hatezer budapesti tanulóra kiterjedő pályaválasztási indítékvizsgálatot végeztek.

Az 1961-ben publikált vizsgálat több, hosszútávon is figyelemreméltó következtetés levonását eredményezte. Ezek közül azon megállapításokat idézzük fel, amelyeket saját vizsgálatunk koncepciójának megtervezésekor figyelembe vettünk:

- a vizsgálat különbségeket tárt fel a pályaválasztásban szerepet játszó indítékok tekintetében a fiúk és a lányok, valamint a két vizsgált korcsoport - általános iskolások és gimnazisták - között;
- meghatározhatóvá vált, hogy egy adott gazdasági és társadalmi szituációban melyek azok a domináns indítékok, amelyek a legfontosabb szerepet játszották a fiatalok pályaválasztásában, melyek azok a legfőbb szükségletek, amelyek kielégítését várták a munkától, a jövőendő pályától az ötvenes évek végén a 14 és 18 évesek;
- igazolódtott az az előzetes hipotézis, hogy a dinamikus személyiségjegyekhez hasonlóan, az indítékok hierarchizálódásában is jelentős eltérések tapasztalhatók egyénenként;
- bizonyíthatóvá vált, hogy az egyes pályákhoz, illetve pályakörökhöz specifikus indítékrendszer - motivációs profil tartozik.

E következtetések alapján határoztuk meg a pályaválasztási indítékok összehasonlító vizsgálatának konkrét célkitűzéseit.

2.2 A vizsgálat célja, kérdésfelvetése

A pályaválasztásban szerepet játszó indítékok vizsgálatát elsősorban azért tartottuk szükségesnek, hogy megismérjük azt, hogy milyen indítékok, motivációk és értékek kapnak hangsúlyt ma a 13-14 éves tanulók pályaválasztási elképzeléseiben.

A kérdés ilyen formában való felvetését az tette indokolttá, hogy^a Csirszka vizsgálat óta eltelt két évtized alatt igen jelentős gazdasági, társadalmi változás ment végbe, s ez hatást gyakorolt a pályaválasztási elképzelésekre, illetve az ezek kialakulásában fontos szerepet játszó indítékokra, szükségletekre.

A második ok, ami a vizsgálat megisméltése mellett szólt, annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a két évtized alatt bekövetkezett társadalmi, gazdasági változások hogyan strukturálták át a pályaválasztás indítékrendszerét, motivációs hierarchiáját. Másként fogalmazva: arra kívántunk választ kapni, hogy visszatükröződnek-e a pályaválasztási indítékrendszerben azok a mélyreható társadalmi és gazdasági változások, amelyek a hatvanas és hetvenes években lezajlottak?

A kérdés ilyen jellegű megfogalmazása implikálja azt a feltevést, amely szerint a gazdasági folyamatokban, a foglalkoztatás szerkezetében, a társadalmi strukturában és nem utolsósorban az életszínvonalban, életmódban bekövetkezett változások szoros kapcsolatban vannak a pályaválasztás egészével, ezen belül is olyan, szubjektív faktorokkal, mint a pályaválasztásban szerepet játszó indítékok, szükségletek.

értékek.

A pályaválasztási tanácsadás gyakorlatából folyamatosan szerzett tapasztalatok arra utalnak, hogy e szubjektív faktorok belső tartalma a társadalmi, gazdasági változások hatására jelentősen átalakul. Vizsgálatunk során fontos célnak tekintettük, hogy e tudati, értékrendszerbeli változásokra vonatkozó intuitív tapasztalatokat szisztematikusan rendszerezett tényanyaggal erősítsük meg, ellenőrizzük azok helytállóságát.

E célkitűzés is közrejátszott abban, hogy az összehasonlító vizsgálat hipotéziseinek megfogalmazásakor az 1960-as évek eleje óta bekövetkezett társadalmi és gazdasági változások pályaválasztásra gyakorolt hatásának összegzésében a tanácsadó munka gyakorlatából szerzett előzetes tapasztalatokból indultunk ki.

2.3 A vizsgálat hipotézisei

Az összehasonlító vizsgálat hipotéziseinek megfogalmazása során nagyon vázlatosan áttekintettük azokat a változási folyamatokat, tendenciákat, amelyek viszonylag szorosán összefüggnek a pályaválasztást közvetlenül vagy közvetve meghatározó társadalmi, gazdasági feltételrendszerrel.

a/ Az iskolázottságban, a szakképzettségi követelményekben és a társadalmi strukturában bekövetkezett változások:

A pályaválasztás szempontjából legjelentősebb változás az iskolázottsági szint ugrásszerű növekedése a 40 évesnél fiatalabb népesség /1/ körében. E változással összefüggően /1/ A pályaválasztás előtt álló tanulók szüleinek döntő többsége e korcsoportba tartozik.

szerfüggő jelentősen megnövekedett a magasabb műveltség és iskolázottság értéke, a kvalifikált munka presztízse.

A technikai fejlődés eredményeként nőtt a magasabban képzett munkaerőt igénylő munkakörök száma, jóllehet, a gazdaság igényeinek e téren tapasztalható növekedési üteme lassab, mint a társadalom ezirányú igényszintjének növekedése.

Több, egymással összefüggő ok eredményeként tovább változott a társadalmi struktúra és a munkamegosztás szerkezete. A mezőgazdaság szocialista átszervezésének és nagyarányú technikai fejlődésének eredményeként folytatódott a parasztság számának csökkenése. A felszabadult munkaerő az ipari munkásság számának növekedését eredményezte. Folyamatosan nőtt a szellemi munkakörben foglalkoztatottak aránya. A termelés legdinamikusabban fejlődő területein a fizikai munkatevékenységben jelentősen megnőtt a szellemi tevékenységelemek részaránya. Egyre nagyobb számban dolgoznak a termelésben középfokú végzettségű szakmunkások és több területen - pl. a műszer és elektronikai iparban - a technológia fejlettsége szükségessé teszi a felsőfokú végzettségű szakemberek, szakmunkások munkakörben történő foglalkoztatását. E változások eredményeként fokozatosan megindult a hagyományos értelemben vett munkásosztály és az értelmiség közötti éles határvonalak elmosódása.

Az iskolázottság szintjében bekövetkezett fejlődés, a magasabb műveltség iránti igények növekedése valamint a munka tartalmának és ismeretigényének változása alapján feltételeztük, hogy a pályaválasztási indítékrend-

szerben a két évtizeddel ezelőttihez képest jelentősen nőtt a pályán belüli önmegvalósításra, alkotásra, intellektuális szükségletek kielégítésére vonatkozó indítékok fontossága.

b/ Az életszínvonalban, az anyagi szükségletek kielégítettségében bekövetkezett változások:

Az előző vizsgálat, azaz a hatvanas évek eleje óta gyors ütemben nőtt a lakosság reáljövedelme, jelentősen nőttek az életszínvonalat erőteljesen meghatározó társadalmi juttatások. Az életszínvonal növekedésével a lakosság egyre szélesebb rétegei számára vált lehetővé az alapvető szükségletek viszonylag magas színvonalu kielégítése.

Ennek a kedvező változásnak az eredményeként a hetvenes évek elején a pályaválasztási szakemberek és a pedagógusok körében kialakult az a nézet, hogy az általános iskolás tanulók körében jelentősen csökkent a pénz, az anyagi indítékok pályaválasztásban játszott szerepe.

A hetvenes évek közepétől kezdődően azonban egyre szélesebb körben új, minőségileg magasabb fogyasztói igények jelentek meg.

Megindult a fogyasztási szerkezet átalakulása, fokozatosan csökkent az élelmiszerekre, alapvető szükségletek kielégítésére fordított jövedelemhányad, ugyanakkor növekedni kezdett az ún. nem alapvető fogyasztásra fordított kiadások összege.

Fokozatosan jelentkezett az igény a nagyértékű tartós fogyasztási cikkek az autó, a hétvégi telek, saját üdülő, a külföldi utazás, az igényesebb lakásberendezés

iránt. A lakásárak gyors növekedése ellenére, minden társadalmi rétegben fokozódott az igény az önálló, minél magasabb komfort fokozatu lakás iránt.

E szükségletek általánossá válása általában az anyagi tényezők szerepének növekedését eredményezte.

A hetvenes évek végén a világgazdasági hatások eredményeként lelassult az életszínvonal növekedési üteme, az elért fogyasztási szint és életszínvonal megőrzése vált reális céllá. A fogyasztói igények növekedése azonban változatlan tendenciaként jelen van, de a korábbi időszakhoz képest e szükségletek kielégítése csak nagyobb erőfeszítések, nem ritkán jelentős feszültségek árán valósítható meg. Ennek eredményeként az anyagi tényezők pályaválasztásban játszott szerepe ismét erősen hangsúlyozottá vált.

Valószínűnek tartottuk azonban azt, hogy az anyagi tényezők nem egyformán fontosak minden társadalmi réteg számára. A szülők anyagi szintje, az anyagi szükségletek kielégítettségének mértéke jelentősen differenciálja az anyagi tényezők pályaválasztásban játszott fontosságát. Előzetes tapasztalataink alapján úgy véltük, hogy az anyagi igények kielégítettségén túl még erősebben differenciálja az anyagi tényezők fontosságát a szülők iskolázottságának, műveltségének szintje.

Feltehető, hogy a magasabb műveltségű szülők gyermekei anyagi helyzetüktől viszonylag függetlenül, kevésbé preferálják pályájukon az anyagi tényezőket, mint az alacsonyabb iskolázottságú családokból származó gyerekek, s más tényezőknek - pl. alkotás, szellemi aktivi-

tás, szociabilitás - nagyobb fontosságot tulajdonítanak. /1/

c/ Az életmódban bekövetkezett változások.

Az iskolázottságban, a foglalkoztatási szerkezetben, a társadalmi strukturában végbement változások és az életszínvonal legtöbb elemében bekövetkezett fejlődés jelentősen átalakította az életmódot. Ez az átalakulás azonban nem minden társadalmi rétegben azonos módon és szinten ment végbe. A viszonylag kiegyenlítettébb életszínvonal- fejlődést nem minden társadalmi rétegben követte az életmóddal összefüggő értékrendszer egyértelműen pozitív változása. Különösen a kultúra elsajátítása terén tapasztalhatók az egyes társadalmi rétegek között nagyfokú eltérések. A jövedelemszint és az életszínvonal gyors emelkedése nem járt együtt az anyagi javakat előtérbe helyező fogyasztói társadalmi modell meghaladásával.

Ma az egyik legjelentősebb társadalmi feszültség éppen abból az ellentmondásból fakad, amely az anyagi gazdagodás és a kultúrának az életvitelben, az életmódban játszott szerepe között tapasztalható. Az életmód ezen fejlődésbeli ellentmondásai a szocializációs mechanizmusokon keresztül hatnak a gyerekek értékrendszerére és ezen keresztül a pályaválasztásban működő indítékaikra is.

71/ Az 1961-ben végzett vizsgálat nem terjedt ki az egyes társadalmi rétegek - társadalmi nagy csoportok - gyermekeinek pályaválasztási indítékaiban tapasztalható különbségek - az ún. rétegspecifikumok - elemzésére. Ebből adódóan e kérdések összehasonlító vizsgálatára nem volt módunk.

Ezt figyelembe véve feltételeztük, hogy az elmélyedésre, esztétikumra, szociabilitásra vonatkozó szükségletek általában alacsonyabb fontossági pozíciót kapnak, mint az anyagi motivumok. Ugyanakkor az életmód munkakulturával, egészséggel, sporttal összefüggő elemeinél "értéknövekedéssel" számoltunk. Ugy véltük, hogy az életkörülmények javulása, az egészséges életmód fontosságának egyre szélesebb körbeni tudatosodása megnövelte a munka komfortjával, a munkafeltételekkel és a munka fizikai megterhelésének elutasításával kapcsolatos igényeket. Ugyanigy feltételeztük a szabadidő, a sport, a szórakozás értékének növekedését is.

2.4 Az összehasonlító vizsgálat eredményei

A vizsgálat alapkérdésére - t.i. miben változott az indítékok fontossági hierarchiája - azzal kívántunk választ kapni, hogy elemeztük azt, hogy hogyan változott egy-egy indíték rangsorpozíciója, fontossági értéke.

Az 1. és 2. számú táblázatban közöljük a fiúk és lányok csoportjában legfontosabbnak minősült 10-10 és legkevesbé fontosnak minősült 5-5 indítéket./1/

Az elemzés során azonban összehasonlításokat teszünk olyan indítékok esetében is amelyek rangsorpozíciójukból adódóan nem szerepelnek az alábbiakban közölt táblázatban. /2/

/1/ Az indítékok és szükségleti körök teljes jegyzéket a Módszertani megjegyzések /6.1 pontja/ tartalmazza.

/2/ Az 54. indíték összehasonlítását a melléklet 1/a-b számú mellékletben közöljük.

1.táblázat

A fiuk 10 legfontosabb és 5 legkevésbé fontos pályaválasztási indítéka:

1961	1981
1. jó kereseti lehetőséget ad /3/	1. jók a munkakörülmények /13/
2. fizikailag könnyű /34/	2. egészséges életmódot biztosít /33/
3. tiszta munka /10/	3. jó kereseti lehetőséget ad /1/
4. társadalmilag megbecsült pálya /6/	4. elismert megbecsült ember lehetek /19/
5. lehetőség nyílik feltalálásra, újításra /19/	5. másokon lehet segíteni /15/
6. aprólékos munkát igényel /33/	6. társadalmilag megbecsült pálya /4/
7. rövid idő után pénzt kereshetnek /8/	7. tetszik a környezet, ahol a munka folyik /11/
8. ez a szülők kívánsága /45/	8. rövid idő után pénzt kereshetnek /7/
9. egyéni elgondolásokat meg lehet valósítani /11/	9. lehetőség nyílik sportolásra /20/
10. önállóan lehet alkotni /26/	10. tiszta munka /3/
52. betekintést ad a régmúlt időkbe /42/	50. számokkal kell foglalkozni /27/
53. ez nálunk családi hagyomány /54/	51. a nyelvtudás érvényesül benne /31/
54. szervezéssel lehet foglalkozni /29/	52. alkalmat ad művészi tevékenységre /45/
55. a nagyvonalúság érvényesül benne /47/	53. ülő életmódot igényel /29/
56. borravalót, külön kérészetet biztosít /41/ /1/	54. ez nálunk családi hagyomány /54/ /2/

/1/ Az eredeti kérdőív 56 kijelentést tartalmazott. A módosítás során csökkentettük 54-re a kijelentések számát.

/2/ A két rangsorban az egyes indítékok utáni zárójelben lévő számok a rangsorpozícióban történt változásokat mutatják. Az 1961-es rangsor utáni számok az 1981-es, az 1981-es utániak az 1961-es rangsorpozíciót jelentik.

2. táblázat

A lányok 10 legfontosabb és 5 legkevésbé fontos pályaválasztási indítéka:

1. tiszta munka /4/	1. jók a munkakörülmények /6/
2. fizikailag könnyű /24/	2. egészséges életmódot biztosít /47/
3. jó kereseti lehetőséget ad /8/	3. elismert, megbecsült ember lehetek /31/
4. mindig csinosan lehet járni /29/	4. tiszta munka /1/
5. társadalmilag megbecsült pálya /7/	5. tetszik a környezet, ahol a munka folyik /9/
6. jók a munkakörülmények /1/	6. másokon lehet segíteni /14/
7. sok emberrel lehet érintkezni /10/	7. társadalmilag megbecsült pálya /5/
8. rövid idő után pénzt kereshetnek /11/	8. jó kereseti lehetőséget ad /3/
9. tetszik az a környezet, ahol a munka folyik /5/	9. együtt kell működni másokkal /x/
10. ez a szülők kívánsága /50/	10. sok emberrel lehet érintkezni /7/
52. szervezéssel lehet foglalkozni /26/	50. ez a szülők kívánsága /10/
53. az ország biztonságát szolgálja /16/	51. a negyvonaluság érvényesül benne /55/
54. ez nálunk családi hagyomány /54/	52. borravalót, külön keresetet biztosít /56/
55. a negyvonaluság érvényesül benne /51/	53. adódik benne egy kis udvarlás is /43/
56. borravalót, külön keresetet biztosít /52/	54. ez nálunk családi hagyomány /54/

A napjainkban és husz évvel korábban 10 legfontosabb indítéket összehasonlító 1. és 2. számú táblázat adatai azt mutatják, hogy mind a fiuk, mind a lányok csoportjában ma a leg-

/x/ Az indíték ebben a megfogalmazásban nem szerepelt az eredeti kérdőívben.

fontosabbnak a jó munkakörülményeket biztosító pálya megtalálása bizonyul. 1961-ben ez a szempont a fiuknál a 13. a lányoknál a 6. helyen volt a fontossági sorban. Ugyanugy nőtt mindkét csoportban a jó munkahely-környezet fontossági pozíciója is.

Igen jelentős az egészséges életmód biztosítására vonatkozó indíték fontossági értékének növekedése. Két évtizeddel ezelőtt a fiuk csoportjában ez az indíték a 33., a lányok körében a 47. helyen szerepelt. Az 1981-es vizsgálatban mindkét csoportban ez volt a második legfontosabb pályaválasztási indíték.

Az egészséget nem károsító munkafeltételek pályaválasztásban játszott fontossága megelőzi az anyagi tényezőknek tulajdonított fontosságot.

Az indítékoknak, értékeknek ez az átstrukturálódása szoros kapcsolatban van azzal, hogy az alapvető anyagi szükségletek kielégítettsége következtében egyre erőteljesebben domináns értékekké kezd válni a minél kisebb fizikai igénybevétellel járó munka és az egészség megőrizhetősége. Ez a tendencia a társadalom anyagi viszonyainak várható további javulása, az anyagi szükségletek kielégítettségének társadalmi rétegenkénti fokozatos további kiegyenlítődése következtében a jövőben is érvényesülni fog, sőt további erősödésével kell számolni. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy azokon a pályákon, foglalkozásokban ahol a munkakörülmények kedvezőtlenek, egészségre ártalmasak, várhatóan még nagyobb beiskolázási és munkaerőutánpótlási gondokkal kell számolni, illetve az ebből eredő feszültségek felszámolásában az anyagi kompenzációval szemben nagyobb szerepe lesz a munkakörülmények javításának.

E megállapításoknak nem mond ellent, hogy a fiuk változatlanul nagy fontosságot tulajdonítanak a pályán biztosított jó kereseti lehetőségeknek. Ez a motivum a lányok indítékrendszerében a korábbiakhoz képest vesztett ugyan fontosságából, de még mindig az első 10 indíték között - a 8. helyen-szerepel.

Érdekes jelenség, hogy az anyagi tényezőkre vonatkozó indítékok között változatlanul magas értéke van a rövid idő utáni pénzkeresés indítékának, bár a fiuknál és a lányoknál is valamelyest alacsonyabb a rangsorpozíciója ennek a tényezőnek. Az iskolázás iránti társadalmi igények növekedésére vonatkozó előzetes tapasztalatok alapján azonban e szempont fontosságának lényegesen nagyobb mértékű csökkenésére számítottunk.

Az ide vonatkozó adatok azt jelzik, hogy az életszínvonal növekedési ütemének lelassulása és a fogyasztói igények változatlan növekedési üteme valóban erősen érzékelteti hatását e téren. Ez azonban korántsem jelenti a hosszabb ideig tartó iskolázás iránti igények visszaszorulását, de jelzi, hogy az életszínvonal fejlődésének jelenlegi feltételei között a gyors keresethez jutás is egyik fontos tényezője a fiatalok pályaválasztási indítékainak. A két igény - t.i. a magasabb iskolázottsági szint elérése, ugyanakkor a rövid idő alatti keresethez jutás - együttesen sokszor egymásnak ellentmondva alakítja a pályaválasztási elképzeléseket.

Jelentősen nőtt a fiuk, méginkább a lányok csoportjában a pálya, foglalkozás által elnyerhető társadalmi presztizs, megbecsülés értéke. Az elismertség fontossági pozíciója a

fiuk csoportjában a 19. helyről a 41. helyre, a lányok csoportjában a 31. helyről a 3. helyre került. Mindkét csoportban ugyancsak magas fontossági értéket kapott a pálya társadalmi megbecsültségére vonatkozó kijelentés is.

Ez egyrészt arra utal, hogy a pályaválasztási döntésben fontos szemponttá vált a jövőendő munka által megszerezhető társadalmi elismertség, másrészt arra is felhívja a figyelmet, hogy az alacsony társadalmi presztizst adó pályák, foglalkozások felé áramlás további csökkenésével kell számolnunk.

E szempontból is jelentősége van a pályák foglalkozások presztizs viszonyát - és nemcsak, vagy elsődlegesen anyagi értelemben véve - tudatosabban alakító pedagógiai eszközrendszer fejlesztésének. A presztizs viszonyok tudatos alakításában elsősorban az alacsonyabb társadalmi presztizsű foglalkozások társadalmi fontosságának sokoldalú tudatosítása javíthatná az oda történő orientálódás arányait.

E tényező természetesen csak a presztizst meghatározó feltételrendszer elemeinek együttes alakítása révén fejthet ki pozitív hatást.

A pályaválasztási indítékrendszer változásának egyik pozitív vonása, hogy az előfeltevésekkel ellentétben, mindkét csoportban nőtt a szociabilitással, a másokon való segítségnyújtással összefüggő motivumok fontossági pozíciója. A "másokon lehet segíteni" indíték 1961-ben a fiuknál a 15., a lányoknál a 14. helyen szerepelt. A táblázatok adatai azt mutatják, hogy 1981-ben ez az indíték a

fiuknál az 5., a lányoknál a 6. legfontosabb helyen van. Ugyanigy nőtt mindkét csoportban a szociabilitás igényre vonatkozó másik két indíték fontossági pozíciója is. A "mások problémáival, bajaival lehet foglalkozni" szövegi motívum a fiuknál a 43. pozícióból a 37.-re, a lányoknál a 26.-ról a 25.-re került. Ennél lényegesen nagyobb mértékben nőtt olyan, jellegzetesen pozitív közösségi értéket kifejező motívum fontossága, mint az "önmagunkból lehet adni másnak". Ez az indíték a fiuknál a 46. helyről a 21. helyre, a lányoknál a 36. helyről a 16. helyre került.

A szociabilitás értékének pályaválasztásban megnövekedett fontossága több szempontból is jelentős. Egyrészt ez a tendencia ellentmond a közvélemény egy jelentős részében az ifjúság - ezen belül a serdülőkorú fiatalok - közömbösségéről, az emberi, közösségi problémák iránti fogékonyságának csökkenéséről alkotott elképzeléseknek. Másrészt arra is utal, hogy nálunk is érezteti hatását az a világszer- te tapasztalható jelenség, hogy a fiatalok értékrendszeré- ben nő a humán szféra, az emberi problémák megoldása felé fordulás igénye, s ez jelentősen befolyásolja a pályavá- lasztási elképzeléseik tartalmát. Ennek konkrét megnyilvánu- lási formája a humán pályák iránti érdeklődés jelentős méretű növekedése a műszaki pályák rovására. Az emberi problémák iránti érzékenység fokozódását jelzi, hogy érzékelhetően nőtt az élet "nagy" kérdéseivel való foglalkozásra és a megfontolás, elmélkedés lehetőségére vonatkozó indítékok rang- sorpozíciója is. Ezt mutatja az alábbi 3. számú táblázat:

3. táblázat

	rangsorpozíció			
	FIUK		LÁNYOK	
	1961	1981	1961	1981
lehetőség az élet nagy kérdé- seivel való foglalkozásra megfontolás, elmélkedés lehe- tősége	47	38	42	30
	34	23	41	22

A szociabilitás, az emberi problémákkal való foglalkozás megnövekedett fontossága arra is felhívja a figyelmet, hogy a pályaválasztási döntés előkészítése során a pályák, foglalkozások ismertetésekor az eddiginél jobban kell bemutatni, hogy egy-egy pályán belül milyen konkrét lehetőségei vannak a szociabilitás szükséglet, az emberekkel való foglalkozás igény kielégítésének.

Az 1. számú táblázat mutatja, hogy a fiuk csoportjában jelentősen csökkent az ujtás, a feltalálás - kreativitás - motívumának pályaválasztásban játszott fontossága. Ugyanígy csökkent az alkotás, az egyéni elgondolások megvalósíthatóságának fontossága is. A vizsgálat eredményei a lányok csoportjában is hasonló tendenciát jeleznek. Ez a tendencia azért figyelemre-méltó, mert ellentmond a vizsgált minta életkori - fejlődéslélektani - jellemzőinek, hiszen ezt a korszakot általában mindkét nemnél - de különösen a fiuknál - a fokozott alkotásvágy, a nagyfoku kreativitás igény jellemzi.

Az indítérendszerben bekövetkezett átstrukturálódásra vonatkozó feltételezéseink összegezésénél már utaltunk arra, hogy a munkatevékenység tartalmában, a műszaki fejlődésben bekövetkezett változások abban is éreztetik hatásukat, hogy megnövelik a fokozottabb alkotási lehetőségeket biztosító és magasabb szellemi kvalifikáltságot igénylő pályák iránti érdeklődést, azaz nő az alkotásra és a pálya szellemi elemeire utaló indítékok fontossági pozíciója.

Az alkotásra, illetve a munka szellemi elemeire vonatkozó indítékok alakulását a 4. számú táblázatban foglaltuk össze.

4. táblázat

Az alkotásra, a pálya szellemi elemeire vonatkozó indítékok rangsorértékeinek összehasonlítása:

	rangsorpozíció			
	FIUK		LÁNYOK	
	1961	1981	1961	1981
Egyéni elgondolások megvalósítása	9	11	15	13
feltalálás, ujitás lehetősége	5	19	21	32
önálló alkotás lehetősége	10	26	20	31
elmélyült gondolkodás lehetősége	22	27	33	27
nyelvtudás érvényesíthetősége	31	51	18	35
számokkal való foglalkozás lehetősége	27	50	30	43
régmult időkbe való betekintés lehetősége	52	42	44	37

A táblázat adatai feltételezésünkkel ellentétben azt mutatják, hogy az alkotásra utaló motívumok fontossági értéke mind a két csoportban számottevően csökkent, kivételt képez ez alól az elmélyült gondolkodás motívuma, amely a lányok számára valamelyest fontosabbá vált.

Az egyéni elgondolások megvalósíthatóságára és az ujitás, feltalálás lehetőségének fontosságára utaló motívumok rangsorpozíciójának csökkenése a fiúk csoportjában nagyobb mint a lányoknál.

Számottevő a pálya szellemi elemeire vonatkozó indítékok fontosságának csökkenése is, annak ellenére, hogy a szűkebb körön belül mindkét csoportban nőtt a történelmi

érdeklődés érvényesíthetőségének fontossága.

Jelentősen csökkent a nyelvtudás érvényesíthetőségére és a számokkal való foglalkozásra utaló motivum fontossága. A nyelvtudás érvényesíthetőségének fontossága a fiuknál a 31. helyről az 51. helyre, a lányoknál a 18. helyről a 35. helyre került.

E jelenségben egyrészt szerepe lehet annak, hogy az általános iskolás tanulóknak viszonylag csekély hányada tanul az orosz nyelv mellett - akár iskolai keretek között, akár iskolán kívüli formában - idegen nyelvet. Másrészt az is szerepet játszik, hogy az iskolai oktatás során nem sikerül megfelelő módon tudatosítani a nyelvtudás fontosságát, mindennapi munkatevékenységben betöltött funkcióját. Közrejátszhat olyan szempont is, hogy ma a két évtizeddel ezelőtti időszakhoz képest összehasonlíthatatlanul kiszélesedtek az utazási lehetőségek. Az első adatfelvétel idején a külföldre jutásnak más országok megismerésének szinte még az egyetlen lehetősége volt az idegen nyelvtudást igénylő pályára jutás.

Elgondolkodtató a számokkal való foglalkozásra - áttételesen a matematikai érdeklődésre - utaló indíték fontosságának igen nagyméretű csökkenése. 1961-ben a fiuknál ez az indíték a 27. helyen szerepelt. 1981-ben 54 indíték között az 50. helyre szorult vissza. A lányoknál ugyan valamivel kisebb méretű az indíték rangsorpozíciójának csökkenése - a 30. pozícióból a 43.-ra -, de a csökkenés tendenciája ebben a csoportban is jelentős. Azért elgondolkodtatók ezek az eredmények, mivel a mintában szereplő tanulók már az ugynevezett "új" matematikát tanulták. Az új matematika oktatási koncepció éppen a tanulók alkotó gondolkodásának fejlesztését, a matematikának, mint

szemléletmódnak az általánossá válását tűzte ki céljául. E célkitűzés összhangban van az élet, a munkatevékenység távlati szükségleteivel, hiszen a matematika alkalmazása iránt közép és hosszú távon ugrásszerűen megnőnek az igények.

Elhamarkodott és megalapozatlan lenne, ha e nagyon is korlátozott érvényességű vizsgálat egyetlen eredménye alapján kívánnánk értékelni az új matematika oktatási koncepció matematikai érdeklődésre gyakorolt hatását.

Ezt a kutatási eredményt, pusztán olyan jelzésnek tekintjük, amely figyelmeztet a nem távoli jövő szükségletei és a tanulók pályaválasztási indítékai között e téren tapasztalható eltérésre. Ezt az ellentmondást azzal lehet - és kell feloldani, hogy az oktatás során hatékonyabban kell a tanulóknak tudatosítani a matematika mindennapi alkalmazása iránti igények várható növekedését.

Az alkotásra, a pálya szellemi elemeire vonatkozó indítékok fontosságának csökkenésében fontos szerepe van a mindennapi gondolkodás erősen leszűkített alkotás értelmezésének, pontosabban annak, hogy a köztudatban csak a klaszszikus értelemben vett szellemi munkához társul az alkotó gondolkodás fogalma. A fizikai pályákon kínálkozó alkotási lehetőségek a mindennapi tudat számára rejtettebbek maradnak, csakugy, mint azok a változások, amelyek a pályák szellemi követelményeiben végbementek. Az alkotás lehetőségének, a szellemi követelmények növekedésének ez a rejtettsége eredményezi, hogy az alkotás, az intellektuális elemek alacsony fontossági szinten, vagy egyáltalán nem tudatosodnak, nem épülnek be a pályaválasztás előtt álló fiatalok igényrendszerébe, s ezáltal nem válnak kellően domináns indítékokká.

Ez az alapműveltség kialakítását szolgáló egész általános iskolai nevelés és oktatás - ezen belül a pályaválasztást előkészítő pedagógiai tevékenység - tartalmának tudatosabb alakítására hívja fel a figyelmet. Az alkotó gondolkodás általános igénnyé válása érdekében mind az oktatás és nevelés tartalmában, mind annak módszereiben növelni kell azoknak a tartalmi és metodikai elemeknek a mennyiségét, amelyek fejlesztik a tanulók alkotás szükségletét, kreatív tevékenységek iránti igény szintjét.

A pályaválasztást segítő nevelő tevékenységben az eddiginél sokkal erőteljesebben kell hangsúlyozni és tudatosítani az egyes pályák, foglalkozások alkotó jellegét, a fizikai pályák intellektuális elemeit, a munkatevékenységben megnyilvánuló alkotó gondolkodás mindinkább általános követelménnyé válását.

Tudatában vagyunk annak, hogy a mindennapi valóság tényei - a ma még viszonylag nagyszámban fellelhető, szinte kizárólag fizikai erőt igénylő, kreativitásra lehetőséget nem adó munkafajták létezése - nehezítik a tanulók ilyen irányú szükségleteinek fejlesztését.

A pályaválasztási elképzelések kialakulásában szerepet játszó indítérendszer egyik legjelentősebb változása a szülők befolyására utaló motívum fontosságának jelentős csökkenése.

1961-ben ez az indíték a fiúk csoportjában a 8., a lányoknál a 10. legfontosabb helyen szerepelt. Az 1981-es rangsorokban ez a 45. illetve az 50. helyre szorult vissza. A szülői, családi akarat befolyásának csekély fontosságát mutatja az is, hogy a családi hagyomány követése mint indíték, mindkét rangsorban a legutolsó, 54. helyre került.

A szülők befolyásának csökkenésére vonatkozó adatok összhangban vannak az iskolaválasztási szándékvizsgálat idevonatkozó eredményeivel, mivel a tanulók alig több mint 10%-ának válasza utalnak arra, hogy a szülők döntöttek a gyerek helyett.

A tanulók pályaválasztási döntésben megnyilvánuló autonómiaja az elmúlt két évtized alatt tehát jelentősen nőtt. Ezek az adatok ellentmondanak a pályaválasztás gyakorlatából szerzett eddigi tapasztalatoknak, mivel mind a pedagógusok, mind a pályaválasztási szakemberek véleménye szerint ma a szülők meghatározó szerepet játszanak gyermekeik pályaválasztásában. Ennek az álláspontnak a legsarkitottabb megfogalmazása szerint: "ma nem a gyermek, hanem a szülő választ pályát".

A vizsgálat idevonatkozó eredményei és a gyakorlati tapasztalatok szembenállását bizonyos mértékig az adatfelvétel időpontja is magyarázza. A tanulók indítékait a VII. osztály első félévének kezdetén kérdeztük meg. Ebben az időpontban még valószínű, hogy viszonylag szabadon, a különböző direkt befolyásoktól mentesen fogalmazódnak meg a pályaválasztási elképzelések. Ezért nem fontos szempont, hogy a pályaválasztási elképzelés egybeessen a szülők kívánságaival. A tényleges döntés idejéhez közeledve ennek a szempontnak a fontossága bizonyára valamelyest növekszik. Ez azonban nem teszi kétségesse, hogy a két évtizeddel ezelőttihez képest jelentősen csökkent a szülői igényeknek való megfelelés fontossága. Ez azt jelzi, hogy a szülők egyre nyitottabban kezelik gyermekeik pályaválasztási elképzeléseit, egyre jobban teret engednek gyermekeik spontán igényeinek, törekvéseinek, s ennek hatásaként a gyerekek ma autonómban alakítják ki pályaválasztási szándékaikat.

A családon belül megnyilvánuló nevelési stílus fokozatos liberalizálódási tendenciája tehát ezen a téren is érzé-
teti hatását. Jóllehet, ahogy a nevelési stílus általános
liberalizálódása sem minden társadalmi rétegben ment vég-
be, azonos mértékben, úgy ez a magatartás sem egyformán
jellemzi a különböző iskolázottságu és foglalkozásu szülő-
ket.

A szülők pályaválasztásban játszott direkt, közvetlen for-
mában érzékelhető meghatározó szerepének csökkenésével
egyidejűleg azonban nem csökkent a közvetett, a családi
szocializáció mechanizmusán keresztül megnyilvánuló befo-
lyásolás hatása.

A szülők saját érték- és normarendszerük átörökítése útján
gyakorolják a legerősebb befolyást gyermekeik pályaválasztá-
sára. Ezt támasztják alá azok a vizsgálati eredmények ame-
lyeket az indítérendszer és a szülők társadalmi rétegződé-
se közötti összefüggések elemzéséből nyertünk.

3. AZ ÉRTÉKRENDSZER ÉS TÁRSADALMI RÉTEGZÓDÉST KÖZVETÍTŐ FUNKCIÓJÁNAK PSZICHOLÓGIAI ÉS SZOCIOLÓGIAI VIZSGÁLATA

3.1 A kutatás előzményei

A hazai társadalomkutatás az 1960-as évek második felében kezdte meg a társadalmi esélyegyenlőtlenség okainak kutatását.

E vizsgálatok /Erdész-Timár 1967, Gazsó 1971, Ferge 1980./ szoros kapcsolatot mutattak ki a szülők társadalmi struktúrában elfoglalt helye és gyermekeik pályaválasztási, és áttételesen intergenerációs mobilitási esélyei között.

A vizsgálatok eredményei azt mutatták, hogy a gyermek által választott pálya gyakorlásához szükséges ismeretek szintje, a választandó iskola típusa, továbbá a pálya által betölthető társadalmi státusz értéke erősen függ a szülők iskolázottságának szintjétől és munkajellegcsoportjától. E vizsgálatok feltárták, hogy a szülők társadalmi struktúrában elfoglalt helye nem közvetlenül, hanem különböző közvetítő mechanizmusokon - jövedelmi és lakásviszonyokon, művelődési viszonyokon és nem utolsósorban az egyes rétegekre jellemző sajátos értékrendszeren - keresztül gyakorol hatást az iskolai érvényesülésre, pályaválasztási esélyekre.

Az említett kutatások egyik fontos felismerése, hogy a szociológiai determinánsok objektív közvetítő elemei mellett "a személyes adottságok fejlesztése szempontjából előnyösebb /hátrányosabb/ társadalmi helyzet a legközvetlenebbül az objektív viszonyok talaján kialakult értékrendszerek, szubjektív tudati képződmények és mechanizmusok hatásaival függ össze". /Gazsó i.m.17.1./ Hasonló következtetések levo-

nását eredményezte a pályaválasztás előtt álló tanulók értékorientációjának vizsgálata. "A pályaválasztási motivumokat és aspirációkat, s a választásban megnyilvánuló perspektivikus orientációt az objektív szociológiai tények korántsem automatikusan, egyenesvonaluan határozzák meg. A szociológiai tényezők és a szubjektív pályaválasztási orientáció szférái közé meghatározott pszichikus képződmények és mechanizmusok ékelődnek, nevezetesen: életpálya és életmódeszmények, a szociális értéktudat bizonyos elemei, és beállítódások, különböző szinten rétegződött igények, tradicionális szokások és normák." /Pataki 1977/b 188 l./ Különösen lényegesek azok a vizsgálati eredmények, amelyek gazdag empirikus anyag segítségével bizonyítják, hogy az egyes társadalmi rétegek, csoportok gyermekeinek tanulmányi teljesítményei, ebből adódóan továbbtanulási esélyei, valamint pályaválasztási szándékai nem azért alakulnak szerencsésebben vagy hátrányosabban mert az egyes társadalmi rétegekbe tartozó tanulók képességei és adottságai jobbak vagy rosszabbak, hanem azért mert rétegenként jelentősen eltér az életmód, az "emberi tevékenységek és produktumok értékhierarchiája", a munkában kielégítendő igények és szükségletek rendszere, és nem utolsósorban a gyermek életutjához fűződő értékképzetek tartalma.

E kutatási előzményeket a vizsgálat fogalmainak definiálásakor illetve a hipotézisek megfogalmazásakor elméleti kiindulási alapnak tekintettük.

3.2 Fogalmi definíció, hipotézisek

Kutatásunk során a pályaválasztási indítékrendszert tekintettük függő változónak.

Amint arra utaltunk a vizsgálat során a pályaválasztásban szerepet játszó indítérendszer a személyiség értékorientációs rendszere által meghatározott szükségletrendszer objektiválódott formájának tekintjük. A pályaválasztási indítérendszer értelmezésünk szerint a személyiség értékrendszerének sajátos megnyilvánulási formája, amely mint az értékrendszer általában, a szocializációs folyamat során alakul ki.

Fogalmi definíciónkat a pedagógiai pszichológiai motiváció koncepciójára /Kozéki 1980/, az értékszocializáció folyamatának modelljére /Pataki 1982/b./ az értékorientáció pedagógiai pszichológiai értelmezésére /Duró 1982/ valamint az értékek indítókká válásának pszichológiai koncepciójára /Kelemen 1981, Jódov 1969/ építve fogalmaztuk meg.

A pályaválasztási indítékek tehát az értékekből és a személyiség-tulajdonságokból eredő szükségletek nyomán kialakuló olyan pszichikus, tudati képződmények, amelyek meghatározó szerepet játszanak abban a pályaválasztási döntést megelőző, szelektáló, kereső folyamatban, amely végül elvezet a személyiség igényeit, belső törekvéseit kielégítő foglalkozás megtalálásához.

Vizsgálatunkban - részben a módszer adta lehetőségek, részben saját illetékességi körünk miatt - csak az indítérendszer szocializációs tartalmakat közvetítő funkciójának elemzésére vállalkozhatunk. Tisztában vagyunk azzal, hogy a valóságban az indítérendszer szocializációs meghatározottsága sokkal összetettebb. Jelentős meghatározó szerepe van a társas környezetnek, a szűkebb és tágabb tárgyi világ felhívó mozzanatainak, a környezet ingergazdag vagy ingerszegény voltának. Ezek indítérendszerre gyakorolt hatását

vizsgálatunkban nem tudtuk nyomon követni. Emiatt egyszerűsítettük le a szocializáció modelljét. Utalni kívánunk továbbá arra, hogy szükségesnek tartjuk az inditékrendszer és a személyiség pszichikus sajátosságai közötti kapcsolatok kutatását, mert csak így nyerhető az inditékrendszert meghatározó személyiségtényezőkről olyan árnyalt kép, amely hatékonyan segítheti a pályaválasztási döntést alakító pedagógiai munkát.

Amennyiben elfogadjuk, hogy a pályaválasztást befolyásoló inditékrendszer a szocializációs folyamat eredménye, úgy ebből következik, hogy az inditékrendszerben - áttételesen az értékekben - tapasztalható különbségek az eltérő szocializációs feltételekkel is magyarázhatók. A szocializáció kutatás eredményei azt mutatják, hogy a személyiség szocializációjának eltérő feltételei elsődlegesen a családi érték és normarendszer különbségeiből, az életmód eltéréseiből és nem utolsósorban az anyagi feltételek különbözőségéből erednek. Ezek a különbségek pedig a családon belüli műveltségszinttel, a családtagok - szülők - munkamegosztásban elfoglalt helyével, azaz a társadalmi rétegződést eredményező kemény szociológiai változókkaal függenek össze.

Ezekre az összefüggésekre építve feltételeztük, hogy a különböző társadalmi rétegek pályaválasztási inditékrendszerében szignifikáns eltérések tapasztalhatók, azaz az egyes társadalmi rétegek gyermekei pályaválasztásuk során eltérő értékekre épülő, eltérő szükségletek kielégítésére törek-szenek.

Ezek az eltérések más és más inditékok preferálásában ragadhatók meg.

A pályaválasztásban szerepet játszó indítérendszer rétegfüggőségére vonatkozó hipotézis logikájából következően a pályaválasztás folyamatára vonatkozó olyan operacionális modellt dolgoztunk ki, amely bizonyos áttételekkel alkalmazható a pályaválasztási döntés előkészítést célzó nevelési folyamatra is. A modellben alkalmazott megközelítési mód gyakorlati érvényesítése bizonyos mértékig, új pedagógiai módszerek kidolgozásának lehetőségeit is magában hordozza.

Értelmezésünk szerint a pályaválasztás folyamata egy sajátos szükségletkielégítő - szelektáló tevékenység. A pályaválasztási döntést megelőzően, a pályaválasztás előtt álló fiatalok a pályák, foglalkozások között kereső - szelektáló tevékenységet folytatnak. A tevékenység tudatosságának szintje a személyiség pályaválasztási érettségének - első sorban pályaismeretének és önismeretének - függvényében alakul és egyénenként nagyfokú szóródást mutat. E szelektáló tevékenységet azért tekintjük egyben szükségletkielégítő tevékenységnek is, mert a szelekció éppen a pályaválasztási indítérendszerben kifejeződő szükségletek hierarchiája alapján történik. Nagy valószínűséggel azoknak a pályáknak, tevékenységtípusoknak tulajdonítódik kitüntetett figyelem, amelyek az indítérendszerben kifejeződő domináns szükségletek kielégítését szolgálják. E megközelítésben a pályaválasztás tehát szükségletkielégítés, olyan tevékenységrendszer keresése, amely szubjektíve a legjobb lehetőségeket adja a munka relációjában kialakuló szükségletek minél teljesebb kielégítésére.

A pályaválasztás folyamatának szükségletkielégítő funkcióként való értelmezése bizonyos értelemben közelebb visz a pályaválasztási szándék rétegfüggőségét eredményező szoci-

alizációs mechanizmusok megértéséhez, annak a folyamatnak a feltárásához, amelynek eredményeként kialakul egy-egy társadalmi rétegre jellemző pályaválasztási törekvés.

Az eltérő szocializációs feltételek az értékrendszeren, valamint az ezzel bonyolult kölcsönhatásban álló indítékrendszeren keresztül hatnak a pályaválasztási szándéokra. Ez az indítékrendszer és az értékorientáció pszichikus közvetítő funkciójának következménye.

A szocializáció eredményeként jellegzetes rétegspecifikus indíték "profilok", szükséglet-hierarchiák /1/ alakulnak ki, s ezek hatására, ezek kielégítéseként fogalmazódnak meg a pályaválasztásra, életutra vonatkozó - pályaválasztási érettség szintjének függvényében konkretizálódott - elképzelések, pályatervek. Az egyes társadalmi rétegekre jellemző pályaválasztási elképzelések eltérései a pálya gyakorlásához szükséges ismeretek szintjében és a pálya tevékenységtartalmának szellemi vagy fizikai jellegében ragadhatók meg.

A pályaválasztási döntést megelőzően tehát egyfelől már funkcionál a szocializációs folyamatban kialakult, de annak további periódusaiban még jelentősen átformálódó indítékstruktúra. Másfelől kialakul a pályák, foglalkozások rendszerére vonatkozó, az objektív realitásokat egyénenként változó mértékben visszatükröző, az egyén pályaválasztási érettségének függvényében differenciálódó azon tudati kép, amely több más szempont mellett asszerint is szelektálja a pályákat, hogy

/1/ A kutatás során az egyes társadalmi rétegekbe tartozó tanulók indítékrendszerében, szükségleteiben tapasztalható különbségek a pályaválasztás lehetséges indítékainak fontossági értéke illetve rangsorpozíciója alapján képződő indítékprofilokban, illetve szükségleti körök fontossági értékeiben fejeződtek ki.

azok tevékenységtartalma, munkavégzési feltételrendszere mennyire alkalmas az indítékokban kifejeződő szükségletek kielégítésére.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a felvázolt hipotetikus elméleti modell - mint minden a valóság folyamatait absztrakt módon visszatükröző logikai konstrukció - leegyszerűsíti a pályaválasztás folyamatát, a szocializáció mechanizmusát, figyelmen kívül hagy olyan tényezőket, mint a pályaválasztási érettség, a szülők döntésben játszott direkt meghatározó szerepe, az iskola értékekre és szükségletekre gyakorolt hatása stb. E tényezőket nem azért iktattuk ki a modellképzés gondolatmenetéből, mert úgy véljük, hogy ezeknek nincs szerepe a pályaválasztás folyamatában.

A modell megfogalmazásánál illetve a hipotézis felállításánál arra törekedtünk, hogy a rendelkezésünkre álló empirikus vizsgálati lehetőségek keretei között maradjunk. Másként fogalmazva: olyan elméleti hipotézis felállítására törekedtünk, amelyhez közvetlenül kapcsolódnak a vizsgálat operacionális - munka jellegű - hipotézisei. Ilyenmódon kívántuk biztosítani, hogy a modellképzés logikájából töretlenül következzen a hipotézis igazolásának logikája.

3.3 A hipotézisek igazolásának módja

A társadalmi rétegződés és a pályaválasztásban szerepet játszó indítékrendszer összefüggésére vonatkozó hipotézist egyrészt akkor tekintettük igazoltnak, ha a - módszertani fejezetben leírt módon képzett - fontossági eltérésindexek/1/

/1/ A fontossági érték az egyes indítékokra adott válaszok pontértékéből képzett súlyozott gyakorisági átlag. Képzésének módját lásd a Módszertani megjegyzések 6.2 pontjában.

pozitív vagy negatív irányban szignifikánsan eltérnek a nullától és értékük alapján az egyes rétegek között inhomogenitási tendenciák mutathatók ki.

Az átlagtól való eltérés, mint elemzési módszer - ugyan korlátozott mértékben - lehetővé tette, hogy információkat szerezzünk a társadalmi rétegződés általunk kiválasztott két indikátora - szülő iskolázottsága, foglalkozása - mentén képzett csoportok inditékáiban mutatkozó specifikumokról.

E módszer jellegéből adódóan azonban csak az u.n. szélső - az átlagtól legmarkánsabban eltérő - csoportok esetében mutathatók ki a szignifikáns eltérések.

A legnagyobb elemszámú csoportoknak - miután ezek értékei határozzák meg domináns módon a teljes minta átlagát - ilyen eltérések csak kivételes esetben mutathatók ki.

E módszerrel - annak korlátaiból adódóan - tehát csak azt tudtuk kimutatni, hogy a szülők iskolázottsága és foglalkozása szerint képzett csoportokba tartozó tanulók inditékáiban a minta átlagához képest mely inditékköröknek van nagyobb vagy kisebb fontossági értéke és mely szükségleti körök térnek el szignifikánsan a minta átlagától.

Ez az elemzés szükséges - de nem elégséges - feltétele a rétegfüggőség bizonyításának, mivel egy-egy szükségleti kör fontossági értékének változását, növekedési vagy csökkenési tendenciáját ezuton nem lehet kimutatni. Ezt a változási tendenciát a fontossági értékek rétegenkénti csoportosításának elemzésével kíséreltük meg kimutatni.

A pályaválasztási folyamat szükségletkielégítésként történő értelmezésére, illetve az inditékok eltérő szocializációs

feltételeket, értékeket és szükségleteket közvetítő funkciójára vonatkozó hipotetikus modell működését akkor tekintettük igazoltnak,

- ha egyrészt sikerült szignifikáns kapcsolatot találni a szülők iskolázottsága, illetve munkamegosztásban elfoglalt helye és gyermekeik pályaválasztási elképzelése között,
- másrészt, ha a tanulók pályaválasztási elképzeléseinek aggregálásával képzett u.n. pályaszintekhez /1/ tartozó inditékprofilok tendenciájukban bizonyos hasonlatosságot mutatnak a szülők társadalmi rétegződése mentén képzett inditékprofilok jellegzetességeivel.

3.4 Az inditékrendszer rétegfüggőségét igazoló eredmények

A szükségleti körök apák, anyák iskolázottsága és foglalkozása szerinti fontossági eltérésindexeit fiu-lány bontásban a 2-5/a-b számú mellékletekben közöljük.

Az F próba /2/ szerint nem szignifikáns eltéréseket a táblázatokban x jellel jelöltük.

A könnyebb áttekinthetőség és a jobb viszonyítás lehetőség érdekében minden táblázatban megadjuk a teljes mintára vonatkozó szükségleti kör rangsort és a hozzátartozó fontossági értékeket is.

A táblázatok elemzése alapján az alábbi főbb következtetések vonhatók le:

- az eltérésindexek előjeleinek és abszolút értékeinek változása számos szükségleti kör esetében a független válto-

- /1/A vizsgálat során a pályaválasztási elképzelés szintjét
- az iskola és pályaválasztási szándék vizsgálatával azonos módon - a pályához szükséges szakképzettség szintjével jellemeztük.
- /2/A próba alkalmazásának leírását a Módszertani megjegyzések 6.2 pontja tartalmazza.

- zó mentén képzett csoportok inhomogenitására utal;
- a szülők iskolázottsága szerint képzett csoportosítás lényegesen pregnánsabban mutatja az egyes szükségleti körök fontosságának eltéréseit, mint a szülők munkamegosztásban elfoglalt helye szerinti csoportosítás; /1/
  - a fontossági értékek teljes mintára kapott átlagtól való rétegenkénti eltérések F próbával történő elemzése, amint erre már utaltunk, a szélső csoportokban mutatott erős szignifikáns eltéréseket.

3.4.1 Az inditékrendszer homogenitásának elemzése

A szülők iskolázottsága mentén képzett szükségleti kör profilok eltérő mértékű homogenitást mutatnak.

Az egyes csoportok közötti homogenitás vizsgálatát minden lehetséges kombinációban elvégeztük olyan módon, hogy megnéztük azt, hogy egy-egy párosításban hány olyan szükségleti kör van, ahol a varianciahányados értéke alapján az F próba nem mutat szignifikáns eltérést. Az összehasonlítások eredményét az 5. számú táblázat mutatja.

/Táblázatot lásd a következő oldalon!/

A homogén szükségleti körök csoportosításonkénti átlagából egy ugynevezett homogenitás mutatót képeztünk amelynek értéke csoportosításonként a következők szerint alakult:

/1/ Ebből a vizsgálati eredményből azonban nem vonható le egyértelműen olyan következtetés, hogy a szülő iskolázottsága erőteljesebben hat a gyermek pályamotivációira, mint a munkamegosztásban elfoglalt helye. Valószínű, hogy a foglalkoztatási inkongruencia következtében az általunk alkalmazott módszerrel ez a hatás nem mutatható ki egyértelműen.

5. táblázat

A homogén szükségleti körök száma a szülők iskolázottsága szerinti csoportosításokban:

szülők iskolai végzettségi szintje szerinti csoport párosítások	apa		anya		átlag
	fiuk	lányok	fiuk	lányok	
felsőfoku-középfoku	5	3	3	5	4,0
felsőfoku-8 általános	7	4	4	5	5,0
felsőfoku-8 ált.kev.	4	3	3	4	3,5
középfoku-8 általános	11	13	10	14	12,0
középfoku-8 ált.kev.	7	4	8	5	5,75
8 ált. - 8 ált. kev.	9	5	8	5	6,75

középfoku - 8 általános	12,0	/1/
8 általános - 8 ált. kevesebb	6,75	
középfoku - 8 ált. kevesebb	5,75	
felsőfoku - 8 általános	5,0	
felsőfoku - középfoku	4,0	
felsőfoku - 8 ált. kevesebb	3,5	

A képzett mutató alapján megállapítható, hogy a legnagyobb hasonlóságot a középfoku és a 8 általánost végzett szülők gyermekeinek inditékstrukturája mutatja. Míg a legerősebb különbség a két szélső csoport, azaz a felsőfoku végzettségű és a 8 általánosnál kevesebb iskolázottságú szülők gyermekeinek inditékai között található. Bizonyos mértékig meglepőnek tartottuk, hogy az elemzés majdnem ugyanilyen különbséget mutatott ki a felsőfoku végzettségű és a középfoku végzettségű szülők gyermekeinek inditékprofiljai között.

/1/ Az inhomogenitás mértéke a mutató abszolút számának csökkenésével nő.

A homogenitás vizsgálatot elvégeztük a szülők foglalkozása szerint is. Ennek eredményeit a 6. számú táblázatban közöljük.

6. táblázat

A homogén szükséglet körök száma a szülők foglalkozása szerinti csoportosításokban:

szülők foglalkozása szerinti csoporto- sítások	apa		anya		átlag
	fiuk	lányok	fiuk	lányok	
diplomás szellemi					
- középfoku szellemi	5	3	5	4	4,25
diplomás szellemi					
- szakmunkás	6	3	4	5	4,5
diplomás szellemi					
- betanított munkás	4	1	2	4	2,75
diplomás szellemi					
- segéd és mg-i fiz.	5	2	5	5	4,25
diplomás szellemi					
- háztartásbeli	-	-	5	4	4,5
középfoku szellemi					
- szakmunkás	10	12	9	11	10,5
középfoku szellemi					
- betanított munkás	6	6	5	11	7,0
középfoku szellemi					
- segéd és mg-i fiz.	5	7	12	10	8,5
középfoku szellemi					
- háztartásbeli	-	-	13	7	10,0
szakmunkás					
- betanított munkás	7	7	6	12	8,0
szakmunkás					
- segéd+mg-i fiz.	8	9	8	11	9,0
szakmunkás					
- háztartásbeli	-	-	8	7	7,5
betanított munka					
- segéd és mg-i fiz.	4	3	5	9	5,25
betanított munkás					
- háztartásbeli	-	-	4	9	6,5
segéd és mg-i fizikai m.					
- háztartásbeli	-	-	11	7	9,0

A homogenitás mutató értékei alapján felállított csoportosítási rangsor a következők szerint alakult:

középfoku szellemi - szakmunkás	10,5
középfoku szellemi-háztartásbeli	10,0
szakmunkás-segédmunkás+mg-i fizikai	9,0
segédmunkás+mg-i fizikai-háztartásbeli	9,0
középfoku szellemi-segédmunkás+mg-i fizikai	8,5
szakmunkás-betanított munkás	8,0
szakmunkás - háztartásbeli	7,5
középfoku szellemi - betanított munkás	7,0
betanított munkás - háztartásbeli	6,5
betanított munkás-segédmunkás+mg-i fizikai	5,25
diplomás szellemi - háztartásbeli	4,5
diplomás szellemi - szakmunkás	4,5
diplomás szellemi - középfoku szellemi	4,25
diplomás szellemi - segédmunkás+mg-i fizikai	4,25
diplomás szellemi - betanított munkás	2,75

A képzett homogenitás mutató értékei alapján megállapítható, hogy a legnagyobb foku egyezés - homogenitás - a középfoku végzettségű vezetőkől, szakalkalmazottakból és ügyviteli dolgozókból képzett - középfoku szelleminek nevezett - csoport gyermekeinek, valamint a szakmunkások gyermekeinek inditékstrukturája között tapasztalható.

Megközelítően ilyen erősségű homogenitás van a középfoku szellemi anyák és a háztartásbeli anyák gyermekeinek inditékprofilja között. A legerősebb inhomogenitás a diplomás vezetők és szakalkalmazottak - diplomás szellemi csoport - és a betanított munkások gyermekeinek inditékprofilja között van. Ennél kisebb mértékű a különbség a diplomás szellemi dolgozók gyermekeinek és a segédmunkásokból illetve mezőgazdasági fizikai dolgozókból képzett csoport gyermekeinek

inditékstrukturája között. Viszonylag jelentős még az inhomogenitás a diplomás szellemi és a középfoku szellemi, valamint a diplomás szellemi és szakmunkás csoportok gyermekeinek inditékprofiljai között. Ez utóbbi csoporttal azonos nagyságu az eltérés a diplomás szellemi anyák és a háztartásbeli anyák csoportjaiba tartozó gyermekek inditékprofiljai között.

A szülők iskolázottságának szintje és foglalkozása szerint képzett csoportokba tartozó tanulók inditékrendszerében az elemzés rétegenként változó mértékben inhomogenitást mutatott ki.

Az elemzés következő fázisában került sor annak meghatározására, hogy mely szükségleti körök esetében mutatható ki viszonylag erőteljes rétegenkénti inhomogenitás, azaz mely szükségletek preferációjában mutatható ki a szülők társadalmi strukturában elfoglalt helyének hatása.

3.4.2 A rétegfüggő szükségleti körök meghatározása

A rétegfüggés empirikus igazolását - amint erre a hipotézis igazolásának módjára vonatkozó pontban utaltunk - a szükségleti körök rétegenkénti fontossági értékeiben jelentkező növekedési vagy csökkenési tendenciák kimutatása alapján végeztük.

Korábban utaltunk arra, hogy a szülők foglalkozása szerinti csoportosítás alapján képzett inditékprofilok nem tükrözik olyan pregnánsan az egyes rétegek közötti különbségeket mint az iskolázottság szerinti csoportosítás esetében. Ebből adódóan jóval kevesebb szükségleti kör esetében tudtunk rétegfüggésre utaló változási tendenciákat kimutatni a csoportosítás szerint.

Ebből következően a rétegfüggőséget csak az iskolázottság szerinti csoportosítás alapján tudjuk kimutatni és bizonyítani.

Az elemzés során azokat a szükségleti köröket tekintettük rétegfüggőnek, ahol a szülők iskolázottsága szerint kapott fontossági értékek csoportonként növekedési vagy csökkenési tendenciát mutatnak.

Az elemzés eredményeként az apa illetve az anya iskolázottságának szintje szerint rétegfüggőnek minősült szükségleti köröket tartalmazza a 7. és 8. számú táblázat.

/Táblázatokat lásd a következő oldalakon!/

A két táblázat adatai jól mutatják, hogy - szükségleti köröként változó mértékben - iskolázottsági szintenként növekedő vagy csökkenő értéke van az egyes szükségleti köröknek.

A fontossági értékek változási tendenciája alapján megállapítható, hogy az alkotás, a kötetlenség igény /1/ az élményülés /2/ és a szociabilitás /3/ szükségleti körökbe tartozó indítékok annál fontosabbak a pályaválasztás során, minél magasabb a szülők iskolai végzettsége.

Az anyagi tényezőkre, a munka kényelmességére, a külső befolyások - mindenekelőtt a szülők kívánságainak - figyelembevételére, a szellemi passzivitásra és a vezető szerep érvényesítésére vonatkozó szükségleti körök esetében mind a fiuknál, mind a lányoknál fordított tendencia figyelhető

- /1/ Az anya iskolázottsága szerinti bontásban a lányok csoportjában nem bizonyult rétegfüggőnek.
/2/ Csak az anya iskolázottsága szerint rétegfüggő.
/3/ Csak a lányok csoportjában rétegfüggő.

7. táblázat

Az apák iskolázottságának szintje szerint rétegfüggő szükségleti körök és a hozzájuk tartozó fontossági értékek:

rétegfüggő szükségleti körök	fontossági értékek az apák iskolázottságának szintje szerint			
	egyetemes főisk.	közepes iskola	8 általános	8 által. -nál kevesebb
FIUK				
anyagiak	4,475	4,951	5,298	5,339
alkotás	5,050	4,620	4,443	4,277
kötetlenség igény	4,794	4,205	4,089	4,054
esztétikum	4,331	4,146	3,802	3,777
szellemi passzivitás	2,431	3,224	3,555	3,973
vezető szerep	3,081	3,195	3,291	3,679
kényelem	2,894	3,146	3,179	3,500
külső befolyások	2,331	2,356	2,600	3,393
LÁNYOK				
szociabilitás	5,505	5,481	4,806	4,562
esztétikum	5,279	5,075	4,817	4,719
anyagiak	3,591	4,168	4,310	4,656
alkotás	4,558	4,173	3,973	3,792
kötetlenség igény	4,325	3,921	3,664	3,552
kényelem	2,948	3,238	3,461	3,865
szórakozás	2,831	2,967	3,120	3,427
szellemi passzivitás	2,312	2,575	3,098	4,094
külső befolyások	1,584	1,864	1,964	2,823

8. táblázat

Az anyák iskolázottságának szintje szerint rétegfüggő szükségleti körök és a hozzájuk tartozó fontossági értékek:

rétegfüggő szükségleti körök	fontossági értékek az anyák iskolázottságának szintje szerint			
	egyetem főisk.	középiskola	8 általános	8 alacsonyabb
FIUK				
anyagiak	4,408	4,800	5,216	5,632
alkotás	4,939	4,844	4,382	4,263
kötetlenség igény	4,827	4,324	4,109	3,970
esztétikum	4,398	4,192	3,910	3,723
elmélyülés	4,306	3,872	3,633	3,526
szellemi passzivitás	2,286	2,876	3,574	4,195
vezető szerep	2,878	3,048	3,354	3,667
kényelem	2,816	3,060	3,193	3,481
külső befolyások	2,244	2,296	2,600	3,386
LÁNYOK				
szociabilitás	5,660	5,192	4,998	4,495
esztétikum	5,113	5,092	4,923	4,505
anyagiak	3,278	4,125	4,353	4,853
alkotás	4,299	4,277	4,070	3,734
elmélyülés	4,485	4,074	3,925	3,468
kényelem	2,670	3,063	3,579	3,789
vezetőszerep	3,124	3,332	3,417	3,596
szórakozás	2,691	3,030	3,088	3,523
szellemi passzivitás	2,196	2,535	3,096	4,183
külső befolyások	1,479	1,661	2,114	2,725

meg. E szükségletek pályaválasztásban történő kielégítése annál fontosabb minél alacsonyabb a szülők iskolai végzettsége. Ilyen tendenciát mutat még a lányok csoportjában a munka szórakoztató jellegére a munkán belüli szórakozás lehetőségére utaló szükségleti kör.

Az a tény, hogy az alkotás, elmélyülés, esztétikum és a szociabilitás fontossága együtt nő, a szellemi passzivitás, a szórakozás és a kényelem fontossága pedig együtt csökken a szülők iskolázottsági szintjével, megerősíti azt a feltevést, hogy a család műveltség szintje jelentősen befolyásolja a tanulók pályaválasztásában összetett szerepet játszó indítékok, értékek tartalmát.

Ez az összefüggés is magyarázza azt a több kutatásban feltárt tényt, hogy a hátrányosabb helyzetben lévő, magasabban kvalifikált pályára alkalmas tanulók jelentős része már pályaválasztási döntéseivel foglalkozva sem fogalmaz meg diszpozícióval összhangban álló pályaelképzelést, mivel szükségletrendszerükben alacsony azoknak az indítékoknak a súlya, amelyek a kvalifikáltabb pályák irányába "mozgatnák" őket. Hozzájárul ehhez az is, hogy a szülők befolyásoló szerepe összességében jelentősen csökkent, de e rétegekben, amint azt az elemzés nyilvánvalóvá tette, még mindig jóval fontosabb a szülői akarat követése, mint a magasabb iskolázottsági csoportokban. Ebből következik, hogy ezeket a tanulókat szüleik nem magasabban kvalifikált, hanem nagyobb kényelmet, magasabb jövedelmet adó pályák felé orientálják. Ez direkt és indirekt - szocializáción keresztül történő - formában történik. Azaz a családi szocializáció mechanizmusain át, olyan értékek preferálását örököltik át, amelyek az anyagi és a kényelmi igények kielégítését biztosító pályák iránt keltik fel a tanulók érdeklődését.

Ennek következtében e tanulók többségében - miután pályaválasztásuk során még igen jelentős motivum szűkebb környezetük és szüleik elvárásainak, példájának követése - egyáltalán nem vagy csak igen alacsony szinten alakulnak ki azok az igények és szükségletek, amelyek esetleges kedvező diszpozícióiknak, adottságaiknak megfelelőbb tevékenységrendszer, pálya keresésére ösztönöznék.

Az elmondottakat megerősíti az is, hogy az egyes szükségleti körök változási tendenciái között sajátos együttmozgás figyelhető meg. A legerősebb ilyen kapcsolat az anyagi tényezők és a szellemi passzivitás szükségleti kör között figyelhető meg. Az anyagi tényezők fontosságának növekedésével együtt nő a szellemi passzivitás fontossága. Ehhez hasonló, de ellentétes arányu együttmozgás van az anyagi tényezők és az elmélyülés valamint a lányok esetében a szociabilitás között. Az elmélyülés illetve szociabilitás fontosságának csökkenésével jelentősen nő az anyagi tényezők fontossága.

Ezek az együttmozgások egyrészt arra utalnak, hogy a vizsgált életkorban már a szocializációs folyamatban elsajátított értékek és normák lassan kezdenek konzisztens rendszeré alakulni. E szerveződési folyamatban a család, a szülők meghatározó szerepet játszanak.

Másrészt ezek az együttmozgások a tanulók értékorientációjának - pedagógiai, méginkább társadalmi szempontból eléggé kedvezőtlen - polarizálódását is jelzik. A képzeletbeli értékorientációs "tengely" egyik pólusán ugyanis az anyagiakat "elutasító" elmélyülést, alkotást, közösségért való tevékenykedést preferálók, míg a másik póluson az anyagiakat, a szellemi passzivitást, a mások sorsával szembeni relativ közönyösséget előtérbe állítók csoportja helyezkedik el. Ez a - bizonyos mértékig leegyszerűsített, s némileg sarki-

tott - polarizálódási képlet a felnőtt társadalom értékorientációs mintáinak egyfajta olyan visszatükröződése, amelyet az iskola, illetve a szélesebb értelemben értelmezett nevelés nem szemlélhet azzal a fajta "helytelenítő", "fejcsóváló" belenyugvással, hogy a társadalom "mélyrétegeiben" végbemenő folyamatok nevelésre, személyiségfejlődésre gyakorolt hatásának érdemi ellensúlyozására gyakorlatilag nincs eredményes nevelési eszközrendszere a pedagógiának. E tekintetben valószínű megoldást az iskola értékekre, szükségletekre gyakorolt hatásának, befolyásának erőteljes fokozása jelenthet.

3.5 A pályaválasztási elképzelés és az indítérendszer összefüggésére vonatkozó eredmények

A vizsgálat során fontos feladatnak tekintettük a pályaválasztási elképzelés és az indítérendszer közötti összefüggések elemzését, mivel az indítérendszer eltérő szocializációs feltételeket, értéktartalmakat közvetítő funkciójával kapcsolatban megfogalmazott hipotetikus modell működését ezen összefüggések kimutatásával kívántuk bizonyítani.

Tisztában vagyunk azzal, hogy a pályaválasztási elképzelés és a pályamotiváció összefüggésrendszerének elemzése nem korlátozható az általunk vizsgált - elsősorban szociológiai - dimenziókra. Pályalélektani - alkalmassági, beválási - szempontból fontos az elképzelt pálya tartalmi jellegzetességei és motivációk megfelelésének elemzése, továbbá az indítérendszer pályaspecifikus sajátosságainak kutatása is. E pályapszichológiai dimenzióju elemzést azonban nem tekintettük a kutatás során feladatunknak.

3.5.1 A pályaválasztási elképzelés rétegfüggősége

Az indítékrendszer közvetítő funkciójára vonatkozó modell működésének bizonyításához - amint erre a hipotézisek igazolásának módja című alponthoz utaltunk - először igazolnunk kellett a tanulók pályaválasztási elképzeléseinek rétegfüggőségét.

A pályaválasztási szándék rétegfüggőségének bizonyítását a tanulók iskola-, és pályaválasztási szándékvizsgálatából /Kiss-Schüttler 1983./ nyert adatok alapján végeztük, oly módon, hogy szignifikáns kapcsolatot kerestünk a szülők társadalmi rétegződését kifejező indikátorok - iskolai végzettség, munkamegosztásban elfoglalt hely - és gyermekeik pályaválasztási elképzelései - pályaszintje - között.

A vizsgálat során a megkérdezett tanulók pályaválasztási elképzeléseit az annak megvalósításához szükséges szakképzettség szintjével jellemeztük. Ennek megfelelően 5 pályaszintet különítettünk el:

- felsőfoku pálya,
- középfoku pálya,
- szakmunkás pálya,
- ügyviteli pálya,
- szakképzetlen fizikai pálya.

A pályaválasztási elképzelés rétegfüggőségét χ^2 próbán alapuló kapcsolatvizsgálattal és a kapcsolat szorosságát kifejező kontingencia együttható számítással végeztük. Akkor tekintettük a rétegfüggőségre vonatkozó hipotézist igazoltnak, ha a függő változó - pályaválasztási elképzelés szintje - és a független változók - apa, anya iskolázottsága, munkamegosztásban elfoglalt helye - között számított χ^2 érték legalább 5%-os szinten szignifikánsnak bizonyult.

Az elvégzett χ^2 próbán alapuló kapcsolat - függetlenség - vizsgálat matematikai statisztikai eredményeit a 9. számú táblázatban közöljük.

9. táblázat

A szülők iskolázottsága, foglalkozása és gyermekeik pályaválasztási elképzeléseinek szintje közötti kapcsolatvizsgálat matematikai statisztikai eredménye:

	χ^2 érték	p <	kontingencia
apa iskolázottsága	373,909	0,001	0,290
anya iskolázottsága	376,119	0,001	0,289
szülők együttes iskolázottsága	483,793	0,001	0,260
apa foglalkozása	368,290	0,001	0,250
anya foglalkozása	394,404	0,001	0,253
szülők együttes foglalkozása	472,567	0,001	0,254

A függetlenségvizsgálat 0,001 szinten szignifikáns kapcsolatot mutatott ki a szülők iskolázottsága, foglalkozása és gyermekeik pályaválasztási elképzeléseinek szintje között. A számított kontingencia mutató más független változókhoz képest erősebb szorosságot mutatott a szülők társadalmi rétegződését kifejező két független változó és a pályaválasztási elképzelés szintje között.

A hipotézisekben megfogalmazott azon állításunkat, mely szerint az egyes társadalmi rétegek gyermekei a réteghelyzettől függően jelentős mértékben eltérő pályá-, és iskolaválasztási

tási /1/ elképzelésekkel rendelkeznek, alátámasztják azok a tendenciák, amelyeket a pályaelképzelések szülők iskolázottsága és foglalkozása szerinti megoszlása mutat.

E szerint a szülők iskolai végzettségi szintjének csökkenésével együtt csökken a hosszabb képzési időt igénylő, magasabb kvalifikáltságú pályaaspirációk aránya.

Amíg az egyetemet, főiskolát végzett apák fiainak 55,4%-a, lányainak 69,8%-a tervezi felsőfoku értelmiségi pálya választását, addig a 8 általánosanál alacsonyabb iskolázottságú rétegben ezen tanulók aránya fiuknál 2,6%, lányoknál 10,3%. Ugyanakkor a felsőfoku végzettségű apák fiainak 15,5%-a, lányainak 4,8%-a kíván szakmunkás pályára menni. A 8 általánost nem végzett apák fiainak viszont a 78,5%-a, lányainak 50,0%-a akar szakmunkás pályát választani. /2/ A megkérdezett tanulók pályaelképzeléseinek az anyák iskolázottsági szintje szerinti megoszlása az apák szerinti megoszlással azonos tendenciákat mutat.

A modell működésére vonatkozó hipotézis igazolásának első feltételét - a pályaelképzelés rétegfüggősége - a bemutatott matematikai statisztikai illetve statisztikai eredmények egyértelműen kielégítik.

3.5.2 A pályaszintenkénti indítérendszer jellemzői

A modell működésére vonatkozó hipotézis igazolásának másik feltétele volt, hogy az egyes pályaválasztási elkép-

---

/1/A már idézett szándékvizsgálat az iskolaválasztási szándék esetében hasonló rétegfüggőségi tendenciákat tárt fel. /Kiss-Schüttler I.m. 1.2.4 és 2.1 fejezet erre vonatkozóan részletes adatokat közöl./

/2/Forrás: Kiss - Schüttler I.m. 30. számú melléklet.

zelés típusokhoz - pályaszintekhez - tartozó szükségleti kör profilok és a szülők iskolázottságának szintjei szerint képzett szükségleti kör profilok között azonossági tendenciákat mutassunk ki.

E tendenciák keresése szükségessé tette egy u.n. közbenső munkahipotézis felállítását. E szerint feltételeztük, hogy a különböző pályaszinteket és iskolatípusokat választó tanulók indítékrendszere között szignifikáns eltérések tapasztalhatók.

E munkahipotézis igazolását az indítékstruktúra rétegfüggőségének bizonyítása során alkalmazott módszerrel végeztük. Első lépcsőben megvizsgáltuk, hogy az egyes szükségleti körök teljes mintára kapott fontossági átlagaitól milyen mértékben térnek el az egyes pályaszinteket /1/ választani akaró tanulókból képzett almintákban a szükségleti körönként kapott fontossági értékek. A minta átlagától való eltérés szignifikanciáját ez esetben is F próbával vizsgáltuk.

A 6/a-b. mellékletben közöljük a pályaszintenkénti eltérések indexeit. /2/

Az elemzés során először arra kerestünk választ, hogy pályaszintenként tapasztalhatók e jellegzetes eltérések u.n. pályaszint specifikumok.

Az elemzés erre vonatkozó eredményeit a legfőbb sajátosságok ismertetésére korlátozzuk.

/1/A pályaszintek megegyeznek az iskola illetve pályaválasztási szándékvizsgálatban alkalmazott pályaszint kategóriákkal.

/2/Kontroll képpen elvégeztük az iskolaválasztási szándék szerinti indítékprofilok táblázását is. Ezt a 7/a-b. mellékletben közöljük.

A felsőfoku pályaválasztási elképzelésekkel rendelkező tanulók pályaválasztási indítékai jelentősen különböznek a többi pályaszint felé irányuló tanulók indítékaitól. Ezek a tanulók jóval nagyobb fontossági értéket tulajdonítanak a pozitív értékeket reprezentáló szükségleti köröknek, mint a többi pályaszint felé irányuló tanulók. A felsőfoku pályákat választani akarók körében - különösen a lányok csoportjában - magas a szociabilitás, az esztétikum, az elmélyedés és a speciális érdeklődés érvényesíthetőségének fontossága. Ezzel szemben számottevően kisebb a szellemi passzivitás, az anyagi indítékok, a kényelem és a külső hatások figyelembevételének fontossága.

A középfoku - általában szakközépiskolai végzettségi szinthez kötött - pályákra irányuló tanulók pályaválasztási indítékai egyeznek meg leginkább az átlaggal. Ennek azonban elsősorban nem "statisztikai" okai vannak, hiszen az e csoportba tartozó tanulók száma a fiú mintában alig több mint fele a szakmunkás pályát választóknak, a lány mintában pedig majdnem megegyezik a felsőfoku pályát választó tanulók számával. E két másik csoport viszont számos ponton szignifikánsan eltérő sajátosságokat mutat. A középfoku pályaszintet választó tanulók esetében kapott vizsgálati eredmények több okkal is magyarázhatók: egyrészt a pályacsoport képzés módjának fogyatékoságaival, pontosabban azzal, hogy a szakközépiskolai végzettséghez kötött pályák egy jelentős része a szakmunkás pályák, másik része inkább a szellemi pályák sajátosságait mutatja.

A csoportosítás problematikus jellegét az is igazolja, hogy a középfoku pályákat választók indítékai bizonyos vonatkozásban a felsőfoku, bizonyos vonatkozásban a szakmunkáspályákra készülők indítékaival mutatnak hasonlóságot.

A középfoku pályaszinthez tartozó fontossági értékek átlaghoz való "közelségében" szerepe van annak is, hogy e pályákat a felsőfoku vagy a szakmunkás pályákhoz képest kiegyenlítettebb arányban választják a különböző iskolázottságú és foglalkozású szülők gyermekei.

Jól mutatja ezt a középfoku pályát választó tanulók, apák iskolai végzettsége szerinti megoszlásának és teljes minta apák iskolázottsága szerinti megoszlásának összehasonlítása. /1/

	teljes minta megoszlása az apák iskolázott- sága szerint	% középfoku pá- lyát választók megoszlása az apák iskolázott sága szerint
egyetem, főiskola	12,5	7,8
középiskola	21,5	25,2
8 általános	48,3	54,4
8 általánosnál kevesebb	11,0	6,3
nem válaszolt	6,4	6,0
összesen	100,0	100,0

Ebből következően a minta egészével analóg módon az e pályaszintet választó tanulók esetében is összegződnek a különböző társadalmi rétegekbe sorolható családi hátterek hatásai. Ez abban is érzékelhető, volt, hogy az egyes szükségleti körökre a tanulók által adott, fontosságot kifejező pontértékek szórása a középfoku pályák esetében volt a legnagyobb.

/1/ Az adatok a motivációs mintára - 1967 tanulóra - vonatkoznak.

A 6/a-b sz. mellékletek középfoku pályaszint oszlopában szereplő eltérésindexek elemzése azt mutatja, hogy mind a fiuk, mind a lányok esetében csak néhány szükségleti kör esetében mutatkozik szignifikáns eltérés. A fiuk a minta átlagánál egészen kis mértékben fontosabbnak érzik azt, hogy jövőendő pályájuk kötetlenséget biztosítson.

Negatív fontossági eltérés indexet kapott a szellemi passzivitás, a vezető szerep és a szülői illetve közvetlen környezeti befolyás követésének indítéka. Ez a felsőfoku szellemi pályákra irányuló fiuk indítékporfiljához hasonlít bizonyos mértékig, jóllehet ott a szükségleti körök fontossága az indexek abszolút értékeit figyelembe véve valamivel karakterisztikusabbnak mutatkozik.

A középfoku pályaszintek felé irányuló lányok csoportjában az átlagosnál alacsonyabb az elmélyedés igény, ugyanakkor valamivel magasabb annak fontossága, hogy a pálya csekély szellemi erőfeszítéssel járjon. Mindkét nem esetében kis mértékben negatív értéke van azon indítékoknak, amelyek a speciális érdeklődés érvényesíthetőségének fontosságára utalnak.

A szakmunkáspályákra készülő fiuknál és lányoknál egyaránt szignifikáns pozitív indexet kaptak az anyagi tényezők, a munka kényelmes jellege, a szellemi passzivitásra utaló indítékok, valamint elég magas indexértékkel a szülők és a szűkebb környezet hatásának pályaválasztás során történő figyelembevételére, a szülők akaratának követése.

Ugyanakkor mind a fiuk, mind a lányok kevésbé tartják fontosnak, hogy a munka kötetlenséget biztosítson, s hogy lehetőséget adjon elmélyedésre, a speciális érdeklődés érvé-

nyesítésre. A munka alkotó jellegének igényét kifejező szükségleti kör - alkotás - szintén mindkét csoportban negatív előjelű, éppen a szignifikancia határon lévő eltérés indexet kapott.

A szakmunkáspálya felé orientálódó lányok csoportjában az átlagosnál fontosabb indíték a munka szórakoztató jellege, ugyanakkor az átlagnál lényegesen kisebb fontosságú indíték a másokon való segítség, a szociabilitás.

Az adminisztratív-ügyviteli pályát választó lányok indítékrendszere sok vonatkozásban hasonlít a szakmunkás pályára készülő lányok csoportjában megfigyelhető sajátosságokra. Az egyes szükségleti körökre kapott eltérésindexek abszolút értékei azonban általában magasabbak, mint a szakmunkáspályára készülők esetében. /1/

Az eltérés indexek nagysága alapján arra lehet következtetni, hogy a csekély szellemi erőfeszítés - szellemi passzivitás - és a munka kényelmes jellege az, amely elsődlegesen a pályák választására készített.

A 6/a-b melléklet utolsó oszlopa tartalmazza az általános iskolai tanulmányaik befejezése után azonnal munkába lépni szándékozó tanulók adatait.

E tanulók aránya a közel 2000 fős mintában nem éri el az 1%-ot, abszolút számuk 18 fő. Tisztában vagyunk azzal,

---

/1/ Az e csoportba tartozók alacsony - 30 fős - elemszáma is belejátszhat a képzett statisztikai mutató karakterisztikusabb működésbe. Ugyanis az alacsony elemszámú csoportoknál nagyobb a valószínűsége a mintaátlagoktól való erőteljes eltéréseknek.

hogy az erre a csoportra kapott eltérések semmilyen pontossági követelményt nem elégítenek ki. Ennek ellenére feldolgoztuk e tanulók adatait, mivel bizonyos mértékig tájékoztathatnak azokról az indítékokról amelyek e fiatalok munkába lépésében szerepet játszanak. Külön érdekesség, hogy mind a fiuknál, mind a lányoknál igen alacsony volt az indítékokra adott fontossági pontértékek szórása, azaz csoporton belül erős "homogenitás" jellemzi a választásokat. /1/

A legszembetűnőbb, hogy mindkét nem csoportjában +1 felett van a külső befolyások szükségleti körhöz tartozó eltérés index, továbbá - különösen a fiuknál - magas a csekély szellemi erőfeszítés fontossága. A lányoknál magas az anyagi szempontoknak tulajdonított fontosság. Meglepő, hogy e többnyire nehéz fizikai igénybevételel járó foglalkozások felé irányuló fiúk indítékai között nagy fontossága van a munka kényelmes jellegének.

Érdekes sajátosságokat mutat a 6/a-b sz. melléklet legelső oszlopában a felvétel időpontjában még pályaválasztási elképzeléssel nem rendelkező tanulók szükségleti kör struktúrája.

Bizonyos értelemben magyarázatra szorul, hogy miért kérdeztük meg pályaválasztási indítékaikról azokat, akik még nem rendelkeztek pályaelképzeléssel. Ezen tanulók esetében a kérdőív olyan instrukciót adott, hogy a jövőendő életük szempontjából értékeljék az egyes indítékok fontosságát. Ezzel az volt a célunk, hogy összefüggést keressünk a pályaválasztási elképzelések hiánya és az indítékrendszer sajátosságai között.

71/ Ezért magas az átlagtól való szignifikáns eltérések aránya.

A pályaelképzelésekkel nem rendelkező fiúk csoportjában az átlagnál nagyobb fontossága van a gyors karriernek, a társadalmi elismertségnek, a kötetlenségnek, a munka esztétikai örömet biztosító jellegének, továbbá a speciális érdeklődés pályán belüli érvényesíthetőségének. Ezzel szemben ez a csoport relative magas fontossági értéket ad a szellemi passzivitásnak és alacsony fontosságú számára az elmélyedés és az alkotás. Az ebben az indítékegyüttesben kifejeződő inkonzisztencia valószínűleg szerepet játszhat a pályaelképzelések kialakulatlanságában.

A pályát még nem választott lányoknál figyelemre méltó, hogy egyszerre kapott negatív eltérés indexet a társas jelleg, a szociabilitás, az esztétikum, az alkotás, az élmélyülés. Ezzel szemben az átlagosnál nagyobb fontosság tulajdonítódik az anyagi tényezőknek, a munka kötetlenségének és a szellemi passzivitásnak. Itt a motivációk beszűkültsége eredményezheti a pályaelképzelések hiányát, kialakulatlanságát.

A 7/a-b sz. mellékletben közöljük az iskolaválasztási szándék szerint képzett szükségleti kör profilokat.

A tanulók iskolaválasztásának típusa - iskolatípusok - mentén képzett indexek jellegzetességei jelentős egyezést mutatnak a pályaválasztás szintjei szerint képzett indexek jellegzetességeivel.

A pályaválasztás illetve iskolaválasztás mentén képzett indítékprofilok összehasonlításából egy nagyon lényeges egyezés kiemelését tartjuk fontosnak.

A pályaválasztás szerinti bontásban a felsőfoku pályaszint felé irányuló tanulók indítékprofilja nagyfoku egyezést

mutat az iskolaválasztási bontás szerint a gimnáziumot választó tanulók indítékprofiljával.

Ez a szoros összefüggés arra utal, hogy a gimnáziumot választó tanulók nagy többsége egyben felsőfoku pályára is irányul. Azaz a gimnáziumba jelentkező tanulók jelentős hányada esetében nem igaz az a sokat hangoztatott - már-már közhelyszerű - megállapítás, miszerint a gimnáziumba való jelentkezés a pályaválasztási döntés egyértelmű eltolása az érettségit közvetlenül megelőző időpontra.

Sokkal inkább arról van szó, hogy a tudatos pályaválasztási elképzeléssel rendelkező tanulók azért kívánnak gimnáziumban továbbtanulni, mert ez az iskolatípus általánosan képző funkciójából adódóan a többi középfoku iskolatípus-hoz képest nagyobb lehetőséget biztosít a pályaválasztási elképzelés esetleges "menetközbeni" korrekciójára. Ebből a szempontból is nagy jelentősége van a két középfoku iskolatípus közelítésére, az első két év során egységes középiskolai képzést nyújtó egységes középiskola kialakítására vonatkozó oktatáspolitikai elképzeléseknek.

A 13-14 éves korban megfogalmazott, s határozottnak tűnő pályaelképzelések mind a személyiségfejlődés, mind a középiskolai képzés során szerzett új ismeretek hatására ugyanis még jelentősen változhatnak. Ezekre a változtatásokra, korrekciókra lényegesen kedvezőbb lehetőségeket biztosít a szakképzés, a szakmai specializálódás megkezdésének 16-17 éves korra történő elhalasztása.

3.5.3 Az indítérendszer pályaszintenkénti eltérésének jellemzői

Az egyes pályaszintekhez tartozó fontossági értékelterések indexei alapján megállapítható, hogy a különböző pályaszintek - és iskolatípusok - felé orientálódó tanulók pályaválasztási indítékaiban több szükségleti kör esetében eltérések tapasztalhatók.

Az elemzés során megvizsgáltuk, hogy mely szükségleti körök fontosságában mutathatók ki pályaszintenként az eltérések. /1/

Bizonyos mértékben nehezítette a pályaszintenkénti fontossági értékek változási tendenciájának meghatározását ez a körülmény, hogy az egyes pályaszinteknek nem lehet olyan egyértelmű fokozati értéket tulajdonítani, mint a szülők iskolázottsági szintjének.

A fontossági értékek növekedése és csökkenése alapján a pályaszintenként legnagyobb eltéréseket mutató szükségleti köröket a 10. számú táblázat tartalmazza.

/Táblázatot lásd a következő oldalon!/
.

Az átlagok növekedése és csökkenése alapján bizonyos tendenciák állapíthatók meg. A fiúk esetében a felsőfoku pályaszinttől a szakképzettséget nem igénylő fizikai pályák felé haladva egyértelmű az átlagok csökkenése illetve növekedése. Azaz itt egyfajta linearitás jellemzi az átlagok mozgását. A lányok esetében ez nem mutatható ki ilyen

---

/1/ Ez az elemzés a rétegfüggő szükségleti körök meghatározásával azonos módon történt.

10. táblázat

A pályaszintenként legnagyobb eltéréseket mutató szükségleti körök fontossági értékei:

szükségleti körök	fontossági értékek a választandó pályaszintje szerint				
	felsőfoku	középfoku	szakmunkás	ügyviteli	egyéb fizikai
FIUK					
anyagiak	4,184	5,088	5,460	-	5,500
alkotás	4,760	4,626	4,318	-	4,300
kötetlenség	4,508	4,361	3,950	-	3,200
esztétikum	4,397	3,784	3,709	-	3,500
elmélyülés	4,654	3,555	3,428	-	3,700
szellemi passzivitás	2,084	2,930	4,034	-	4,700
kényelem	2,771	2,881	3,348	-	4,800
külső befolyások	2,039	2,242	3,055	-	3,700
LÁNYOK					
szociabilitás	5,783	4,884	4,538	4,600	4,375
esztétikum	5,273	4,854	4,843	4,100	4,500
anyagiak	3,653	4,377	4,686	4,133	5,375
alkotás	4,507	3,974	3,951	3,433	4,250
kényelem	3,017	3,397	3,682	3,833	3,375
szellemi passzivitás	2,003	3,262	3,704	3,467	3,500
külső befolyások	1,320	2,109	2,610	2,233	3,875

egyértelműen. A fiuk csoportjában megfigyelhető, hogy a pályaválasztás során az anyagi tényezők, a munka kényelmessége, a szellemi passzivitás valamint a külső befolyások fontossága a felsőfoku pályát választók körében a legalacsonyabb, s az átlagok a szakképzettség nélküli fizikai pályák felé haladva nőnek. Az alkotás, a munkán belüli kötetlenség, a munka esztétikai örömet adó jellege, továbbá az elmélyedés le-

hetőségének fontossága ugyanezen irányban pályaszintenként fokozatosan csökken. A lányok esetében az átlagok mozgásában ilyen határozott tendencia nem mutatható ki. Az azonban az adatokból érzékelhető, hogy a felsőfoku pályától a szakmunkás pályáig haladva az átlagok változása nagyjából követi a fiúk csoportjában tapasztalható tendenciát. Az ügyviteli pályaszintnél az átlagok változási tendenciája azonban "megtörik".

A lányok csoportjában a pályaszintenként kapott átlagok változása - a fiukkal ellentétben - csak részben követi a szülők iskolázottsága szerint rétegfüggőnek bizonyult szükségleti körök fontossági értékeit kifejező átlagok változását.

Ennek több oka is lehet. Egyrészt az ügyviteli pályaszint valószínűleg több elemében a középfoku pályaszinttel mutat azonosságot, ebből következően az elméleti rendezési skálán a szakmunkás pályaszint előtt lenne a "helye". Jóllehet ennek az itt végzendő munka tartalma, az ilyen foglalkozások presztízse sok vonatkozásban ellentmond. Az eredményben persze szerepe van a véletlennek is, mivel a csoport elemszáma igen alacsony volt /30 fő/.

Összességében megállapítható, hogy az egyes pályaszintek szerint legnagyobb eltéréseket mutató szükségleti körök jelentős mértékben megegyeznek a szülők iskolázottsága szerint rétegfüggőnek bizonyult szükségleti körökkel. A két ismerv szerint képzett fontossági értékek változása korlátozott mértékben ugyan, de azonosságokat mutat. Ez az azonosság a szülők iskolázottságának szintje és gyermekeik pályaválasztási elképzelései közötti kapcsolat következménye.

3.5.4 A szülők iskolázottsága és a választandó pálya szintje szerinti indítékprofilok hasonlóságának elemzése

A két ismerv - szülők iskolázottsága illetve a gyerek által választott pálya szintje - mentén képzett indítékprofilok közötti hasonlósági tendenciák kimutatását az u.n. azonossági pontok gyakorisági mátrixba rendezésével végeztük.

A mátrix megszerkesztéséhez szükségessé vált annak meghatározása, hogy a két ismerv szerinti csoportosításokban hány ponton - hány szükségleti kör esetében van közelítőleg azonos nagyságu és irányu eltérésindex /1/.

Az azonossági pontok gyakoriságát minden meglévő bontás - apa, anya iskolázottsága, fiuk, lányok pályaszintje - szerint képzett indexsorban meghatároztuk. Majd ezek átlaga alapján szerkesztettük meg a 11. számú táblázatban közölt szükségleti kör profilok azonossági pontjainak gyakorisági mátrixát.

/Táblázatot lásd a következő oldalon!/

A mátrixból jól leolvasható, hogy a két ismerv szerint képzett szükségleti kör profilok között mely bontásokban tapasztalható a legtöbb illetve legkevesebb azonossági pont, azaz hol tapasztalható nagyfoku egyezés, illetve különбөzés.

A legnagyobb hasonlóságot - 13,25 - a nyolc általánost végzett szülők gyermekeinek és a középfoku pályák felé orien-

/1/ Az eltérés index egyezésének kritériumait részletesen megadjuk a "Módszertani megjegyzések" című fejezet 6.2 pontjában.

11. táblázat

A szülők iskolázottsága illetve a gyermek által választott pálya szintje szerint képzett szükségleti kör profilok azonossági pontjainak gyakorisági mátrixa:

szülő iskolázottsága	gyerek által választott pálya szintje					
	felső- foku	közép- foku	szak- munkás	ügyvi- teli	sz.-len fizikai	nem vá- lasztott
felsőfoku	12,5	5,5	4,75	3,0	2,5	4,5
középfoku	5,5	10,5	7,75	7,0	3,25	7,5
8 általános	5,5	13,25	10,25	6,5	4,75	9,75
8 ált. kevesebb	3,5	5,25	10,25	5,5	6,5	5,5

tálódó gyerekek indíték-strukturája mutatja. Közelítőleg ilyen hasonlóságot mutat a felsőfoku végzettségű szülők gyermekeinek és a felsőfoku pályákat választani akaró gyerekeknek az indítékstrukturája.

Átlagosan 10-nél valamivel több szükségleti kör esetében egyezik meg az index iránya és értéke a középfoku végzettségű szülők gyermekeinek és a középfoku pályára irányuló gyerekek indítékrendszere, továbbá a nyolc általánost végzett szülők gyermekeinek és a szakmunkáspályát választó gyerekek indítékrendszere esetében. Ez utóbbi párosítással azonos gyakorisága - 10,25 - van a 8 általánosnál kevesebb iskolázottságú szülők gyermekeinek indítékprofiljában és a szakmunkás pályaszint felé irányuló gyerekek indítékprofiljában azonos értéket mutató szükségleti köröknek.

A legnagyobb eltérés a felsőfoku végzettségű szülők gyermekeinek és a szakképzetlen fizikai pályaszintet választani szándékozó gyerekek indítékstrukturája mutatja.

Itt a gyakoriság 2,5.

Ezt követi a középfoku - szakképzetlen fizikai párosításban kapott 3,25-ös gyakoriság. Igen jelentős a 8 általánosanál alacsonyabb iskolázottságu szülők gyerekeinek szükségleti kör profilja és a felsőfoku pályára készülő gyermekek indítékstrukturája közötti különbség mértéke is.

Az a tény, hogy a két ismerv szerint képzett indítékrendszer hasonlóságait tükröző mátrixnak azokon a metszéspontjain jelentkeznek a legnagyobb gyakoriságok, ahol egyébként a pályaszintek választásának a szülő iskolázottsága szerinti statisztikai megoszlásában a legnagyobb gyakoriságok tapasztalhatók, azt bizonyítja, hogy a szülő iskolázottságából eredő jellegzetes családi "subkultura" az indítékrendszerben kifejeződő értékeken, igényeken keresztül közvetítődik egy viszonylag jól definiálható pályaszint felé. Azaz bizonyos jellegzetes inditékegyüttesek megléte viszonylag nagy statisztikai valószínűséggel eredményezi egy meghatározott társadalmi státuszt, ismeretszintet és tevékenységrendszert magában foglaló pályaszint választását.

A pályaelképzelések szülők társadalmi rétegződésben elfoglalt helye szerinti rétegfüggőségének igazolása, valamint a két ismerv szerint képzett indítékstrukturák közötti jellegzetes azonosságok bizonyítása alapján, az indítékrendszer pályaválasztási folyamatban betöltött közvetítő szerepére vonatkozó modell működését igazoltnak tekinthetjük.

4. A TANULMÁNYI EREDMÉNYEK ÉS A PÁLYAVÁLASZTÁSBAN SZEREPE T JÁTSZÓ INDITÉKOK ÖSSZEFÜGGÉSE

Az iskola, illetve pályaválasztási szándékokra ható tényezők vizsgálata feltárta, hogy mind az iskola, mind a pályaválasztást a legszorosabban a tanulmányi eredmények határozzák meg. Az egyes iskolatípusok illetve pályaszintek felé irányulás szelekciójában a tanulmányi átlag játsza a legdöntőbb szerepet.

Jól mutatja ezt a pályaválasztás és a tanulmányi átlag összefüggésre vonatkozó adatokat tartalmazó 9. számú melléklet. A mellékletben lévő táblázat adatai azt tükrözik, hogy a tanulmányi eredmény erősen meghatározza a pályaválasztási elképzelés tartalmát, szintjét. Míg a 4,5-5 átlag intervallumba tartozó tanulók 74%-a kíván felsőfoku - értelmiségi - pályát választani, addig az 1-2,49 átlagintervallumba tartozó tanulók esetében ez az arány alig több mint 1%. A 4,5-5 átlagintervallumu tanulóknak ugyanakkor mindössze 3,4%-a kíván szakmunkáspályát választani, a 3,5-4,49 átlagu tanulóknál ez az arány már 20,1%.

A 2,5-3,49 átlagu tanulók csoportjában 57,9%, az 1-2,49 átlagu tanulók csoportjában pedig 66,1% a szakmunkáspályát választani akarók aránya.

A pályaválasztási elképzelés és a tanulmányi átlag között a χ^2 próba szignifikáns kapcsolatot mutatott / $p < 0,001$ /. A kapcsolat szorosságát kifejező kontingencia mutató értéke igen magas / $C = 0,401$ /. Ennél magasabb kapcsolatszorossági értéket csak az iskolaválasztás és a tanulmányi eredmény összefüggésénél kaptunk. / $C = 0,418$, $p < 0,001$ /

A tanulmányi eredmény függő változóként történő kezelése esetében a szülők társadalmi rétegződésben elfoglalt helye, mindenekelőtt iskolázottsága határozza meg az egyes tantárgyakban elért eredményeket, és ennek megfelelően a tanulmányi átlag alakulását.

Ezt az állításunkat a tanulmányi átlag és a szülők iskolai végzettsége közötti statisztika kapcsolatra építjük. Az iskola- és pályaválasztási szándék vizsgálat során Kiss Ernő számításokat végzett /1/ arra vonatkozóan, hogy a tanulmányi átlageredmény mely külső - objektív - tényezőktől függ a legerősebben. Az elvégzett függetlenségvizsgálat eredménye azt mutatta, hogy a legmagasabb kontingencia értékek a szülők iskolázottságára vonatkozó változók és a tanulmányi átlag között jelentkeztek. Ezt követte a szülők foglalkozására vonatkozó változók és a tanulmányi átlag között számított kontingencia mutatók értéke.

A tanulmányi teljesítmények rétegfüggőségét támasztják alá a tanulmányi átlag és a szülők iskolai végzettségének összefüggésére vonatkozó statisztikai adatok. Az egyetemet, főiskolát végzett apák gyermekeinek 37,9%-a, 4,5-5 átlagintervallumu csoportba, 45,7%-uk a 3,5-4,49 átlagintervallumu csoportba tartozik. A diplomás apák gyermekeinek 13%-a 2,5-3,49 átlageredményű és mindössze 3,4%-uk ért el 1-2,49 átlag közötti tanulmányi eredményt. Ezzel szemben a 8 általánosnál kevesebb iskolázottságú apák gyermekeinek csak 3,1%-a ért el nagyon jó - 4,5-5 átlagu - tanulmányi eredményt és 18,1%-uk tanulmányi eredménye esik a 3,5-4,49 közötti intervallumba. Ugyanakkor 44,1%-uk 2,5-3,49 közötti átlageredményt ért el, 39,7%-uk pedig gyenge - 1-2,49 átlagintervallumba eső - tanulmányi eredményű. /2/

/1/Részletesen közöl erre vonatkozó adatokat/Kiss-Schüttler 1983/
/2/ Az anyák iskolázottsága szerinti átlageredmények azonos tendenciát mutatnak.

A tanulmányi eredmény - áttételesen az iskolai teljesítmény - tehát a motivációs strukturához hasonlóan sajátos módon "közvetíti" a pályaválasztás "felé" a szülők eltérő műveltségi szintjéből, társadalmi helyzetéből eredő különbségeket. A két közvetítő mechanizmus - tanulmányi eredmény és motivációs rendszer - működési mechanizmusában tapasztalható analógia szükségessé tette, hogy elemezzük a tanulmányi eredmények és a pályaválasztási indítérendszer közötti összefüggéseket. A rendelkezésre álló adatok alapján kíséreltet tettünk arra is, hogy empirikusan ellenőrizzük a szülők réteghelyzetét, a pályaválasztás felé közvetítő két rendszer működésében tapasztalható analógiát.

4.1 A tanulmányi átlag és az indítékstruktúra összefüggése

Elemzésünkben konkrétan arra kerestünk választ, hogy a különböző tanulmányi eredményeket elérő tanulók indítékrendszere milyen jellegzetes különbségeket mutat.

A kutatás során mind a 11 tantárgy eredményei és az indítékstruktúra közötti kapcsolatot elemeztük. Tanulmányunkban azonban csak a tanulmányi átlag és az indítékrendszer összefüggését elemezzük. Ennek egyrészt a terjedelmi korlátokkal összefüggő okai vannak. Másrészt azonban az is indokolja a leszűkítést, hogy az egyes tantárgyakban elért eredmények és az átlag indítékstruktúrára gyakorolt hatása nagyfokú azonosságot mutat /1/.

A tanulmányi átlag és a pályaválasztásban szerepet játszó

/1/ Ennek valószínűleg az egyes tantárgyakban elért eredmények egymással való nagymértékű interkorrelációja lehet az elsődleges oka. Az interkorreláció mértéke annál nagyobb minél magasabb a tanulmányi átlageredmény.

inditékstruktúra közötti kapcsolatot az átlag intervallumai /1/ mentén képzett csoportok inditékprofiljaiban tapasztalható eltérések alapján vizsgáltuk a korábbi elemzésekben alkalmazott módszerrel.

A tanulmányi átlag intervallumai mentén képzett csoportok inditékaiban szükségleti körönként tapasztalható fontossági értékelteréseket - és azok átlagtól való eltérésének szignifikanciáját - a 8/a-b sz. mellékletben közöljük. /Az F próba eredményei alapján nem szignifikáns eltéréseket a táblázatban x-el jelöltük./

Az eltérésindexek nagysága és előjele alapján megállapítható, hogy az egyes tanulmányi átlag intervallumokba tartozó tanulók inditékprofiljaiban jelentős különbségek vannak. Az egyes csoportok közötti különbségek kimutatására ez esetben is számbavettük, hogy egy-egy párosításban hány esetben mutat az F próba homogenitást, - az átlagtól való egyzést - azaz meghatároztuk a csoportok közti homogenitás illetve inhomogenitás rangsorát.

A rangsor a számított homogenitás mutató alapján a következően alakult:

2,5 - 3,49 és 3,5 - 4,49 átlagu csoport között	10,0
1,0 - 2,49 és 3,5 - 4,49 " " "	7,5
1,0 - 2,49 és 2,5 - 3,49 " " "	6,5
2,5 - 3,49 és 4,5 - 5,0 " " "	4,5
3,5 - 4,49 és 4,5 - 5,0 " " "	4,5
1,0 - 2,49 és 4,5 - 5,0 " " "	4,0

/1/ Az elemzést a szándékfelmérésben alkalmazottal azonos tanulmányi átlag intervallumok mentén végeztük.

A rangsor azt mutatja, hogy a legnagyobb különbség a nagyon gyenge és a nagyon jó tanulmányi eredményű tanulók indítékstruktúrája között tapasztalható, mivel itt a legalacsonyabb a mindkét csoportban az átlaggal megegyező indexek száma. Ezzel szemben a legnagyobb egyezést a közepes és a jó átlageredményű tanulók indítékprofiljai mutatják, mivel itt a legmagasabb a homogenitás mutató értéke.

A tanulmányban már bemutatott módszerrel elemeztük, hogy mely szükségleti körök mentén tér el a különböző tanulmányi eredményű tanulók indítékrendszere. Az elemzéssel összefüggést kerestünk a tanulmányi átlag növekedése és a legnagyobb eltéréseket mutató fontossági értékek változási tendenciái között.

A tanulmányi átlag értéke szerint a legnagyobb eltéréseket mutató szükségleti köröket és az azokhoz intervallumonként hozzátartozó fontossági értékeket a 12. számú táblázatban közöljük fiu-lány bontásban.

/Táblázatot lásd a következő oldalon!/

A legnagyobb eltéréseket mutató szükségleti körökhöz tartozó fontossági értékek változása azt mutatja, hogy mind a fiuk, mind a lányok csoportjában a tanulmányi átlag növekedésével együtt nő a szociabilitás, az alkotás, az elmélyülés pályaválasztásban betöltött szerepének fontossága. A lányok csoportjában ilyen tendenciát mutat még a munka esztétikai örömet biztosító jellegének fontossága, valamint az, hogy a munkát közösségben kelljen végezni.
/társas jelleg/

Fordított tendencia tapasztalható az anyagi tényezőkre, a munka kényelmességére, a csekély szellemi erőfeszítésre,

12. táblázat

A tanulmányi átlag szerint legnagyobb eltéréseket mutató szükségleti körök és a hozzájuk tartozó fontossági értékek:

a legnagyobb eltéréseket mutató szükségleti körök	fontossági értékek a tanulmányi átlag szerint			
	1,0-2,49	2,5-3,49	3,5-4,49	4,5-5
FIUK				
anyagiak	5,571	5,347	4,909	3,917
szociabilitás	4,265	4,503	4,604	5,190
alkotás	4,238	4,352	4,584	5,286
elmélyülés	3,384	3,524	3,830	4,964
szellemi passzivitás	4,422	3,798	2,812	1,679
kényelem	3,707	3,228	2,927	2,786
külső befolyások	3,585	2,882	2,164	1,655
LÁNYOK				
társas jelleg	4,723	5,087	5,124	5,453
szociabilitás	4,181	4,568	5,206	5,807
esztétikum	4,629	4,759	5,096	5,182
anyagiak	4,892	4,652	4,218	3,427
alkotás	3,819	3,985	4,112	4,458
elmélyülés	3,470	3,576	3,964	4,833
kényelem	3,747	3,576	3,409	2,828
szórakozás	3,482	3,307	3,074	2,536
szellemi passzivitás	4,241	3,678	2,865	1,687
külső befolyások	3,361	2,625	1,766	1,083

- szellemi passzivitásra - a külső befolyás figyelembevételére és - csak a lányok esetében - a munkán belül szórakozásra utaló szükségleti körök esetében. Ezeknek a szempontoknak tulajdonított fontosság a tanulmányi eredmény növekedésével számottevően csökken.

A tanulmányi átlag és az egyes szükségleti körök preferációjának változási tendenciái között tapasztalható összefüggés arra utal, hogy a gyenge tanulmányi eredményű tanulók jelentős hányada igen beszűkült pályaaorientációs bázissal rendelkezik.

E tanulók pályaválasztásában domináns indíték a minél kisebb szellemi erőfeszítéssel járó, minél rövidebb tanulási időt igénylő munka megtalálása. Ez az anyagi tényezőknek, a munka kényelmes és egyszersmind szórakoztató jellegének hangsúlyozott preferációjával társul.

A pályaválasztás ésezen tulmutatóan a tartalmas, cselekvő élet szempontjából pozitív értékeket reprezentáló indítékok a jó tanulmányi eredményt elérő csoportokhoz képest - és abszolút értelemben is - alacsony fontossági értéket kapnak a tanulók körében.

Amennyiben elfogadjuk, hogy a pályaválasztási indítérendszer integráns része a személyiség minden cselekvési és reagálási módját "ösztönző és energetizáló" motivációs rendszernek, akkor nyilvánvalóvá válik az a motivációs "konstelláció" amely e tanulók gyenge iskolai teljesítményeiben a legdöntőbb szerepet játsza.

Amint arra utaltunk, a tanulmányi átlag függő változóként való kezelésekor erős szignifikáns kapcsolat jelentkezett az osztályzat és a szülő társadalmi rétegződését kifejező paraméterek között. Vizsgálatunk az indítérendszer tartalma és a szülő társadalmi strukturában elfoglalt helye között mutatott ki hasonló kapcsolatot. A pályaválasztás szempontjából fontos pozitív motivumok egyszersmind az iskolai teljesítmények szempontjából is fontosak. Jól alátámasztja ezt az, hogy az alkotás, elmélyülés

esztétikum, szociabilitás szükségleti körök indexe a legjobb tanulmányi eredményt elérő tanulók csoportjában tér el a legjobban pozitív irányba, illetve e csoportban legmagasabb a fontossági mutató értéke. A szellemi passzivitás, a kényelem és az anyagiak indexe ugyanakkor e tanulóknál tér el az átlagtól legjobban a negatív irányba. E tanulók tehát olyan motivációk által ösztönözve élnek, olyan szükségletek kielégítésére törekszenek, amelyek mintegy katalizálják az iskolai sikert és a magasabb szintű pályáaspirációt csakugy mint magát a magasabb pályaszintre vonatkozó elképzelés megvalósítását.

A tanulmányi eredmény és az indítékrendszer kapcsolata tehát azt mutatja, hogy a pozitív motivációs bázis egyfelől önmagában hat a pályaelképzelés kialakulására, másrészt - mint a személyiség motivációs rendszerének része - az iskolai teljesítmények szintjén keresztül is hat a pályaválasztási szándék minőségére és a pályatervek realizálási esélyeire.

4.2 Az indítékrendszer és az osztályzat együttes közvetítő funkciója

Az indítékrendszer és az osztályzat előzőekben leírt kapcsolata önmagában is mutatja, hogy a két rendszer egymást erősítve közvetíti a szülők eltérő társadalmi, kulturális, anyagi stb. helyzetét a pályaválasztási elképzelés irányába. A rendelkezésünkre álló adatok alapján megkíséreltük empirikusan bizonyítani ezt az analóg közvetítő funkciót.

Ennek érdekében megvizsgáltuk, hogy mely csoportosításokban mutatja a legerősebben egyezést a tanulók által vá-

lasztott pálya szintje, illetve a tanulmányi átlag intervallumai mentén képzett indítékstruktúra. Az elemzést a szülők iskolázottsága és a pályaválasztás szintje szerint képzett indítékprofilok kapcsolatának vizsgálatánál bemutatott gyakorisági mátrix szerkesztésével végeztük.

A mátrix alapján határoztuk meg, hogy a két ismerv - tanulmányi átlag és pályaválasztás szintje - szerint képzett indítékprofilok mely esetekben mutatják a legnagyobb azonosságot.

A mátrixot a 13. számú táblázatban közöljük.

13. táblázat

A tanulmányi átlag és a választandó pályaszint szerint képzett szükségleti kör profilok azonossági pontjainak gyakorisági mátrixa:

tanulmányi átlag	a választandó pálya szintje					
	felső- foku	közép- foku	szak- munk.	ügyvi- teli	sz.- fizikai	len nem vá- lasztott
1,0 - 2,49	3,5	7	12	9	7,5	5
2,5 - 3,49	5,5	9	14,5	4	6	7,5
3,5 - 4,49	7	13,5	9,5	7	5	9,5
4,5 - 5	12,5	5,5	4	3	2,5	2

A mátrix jól mutatja, hogy a két ismerv szerint képzett indítékstruktúra mely párosításokban mutatja a legnagyobb azonosságot.

A lehetséges 24 párosításból a legnagyobb azonosság - 14,5 gyakorisággal - a 2,5-3,49 közötti tanulmányi átlagu és a szakmunkás pályaszint felé orientálódó tanulók indítékpro-

filja között tapasztalható. Ezt követi a 3,5-4,49 közötti átlagot elért és középfoku pályaszintet választó tanulók inditékprofilja közötti azonosság gyakorisága /13,5 gyakorisági átlag/. A harmadik legnagyobb gyakoriság - 12,5 - a 4,5-5 közötti átlagu tanulók és a felsőfoku pályát választani akarók inditékrendszere között tapasztalható.

A legkevesebb egyezést a legjobb tanulmányi átlagu és a pályát még nem választott tanulók inditékrendszerében tapasztalható. Ezzel majdnem megegyező gyakorisági átlag - 2,5 - mutatkozik a legjobb tanulók és a szakképzetlen fizikai munkásként munkába lépni szándékozók inditékrendszeré között.

Különösen említésre méltó a mátrix utolsó sora, ahol a legjobb tanulmányi eredményt elérő tanulók inditékai és az egyes pályaszintek szerinti inditékprofilok azonosságának előfordulási gyakorisága a felsőfoku pályaszint utáni erős csökkenést követően lineárisan csökkenő tendenciát mutat.

A tanulmányi átlag és a választandó pálya szintje szerint képzett inditékprofilok azonosságaiban visszatükröződik az a tendencia amelyet e téma statisztikai vizsgálata során a szándékfelmérés feltárt.

Az inditékrendszerben tapasztalható jellegzetes egybeesések azonban nem a statisztikai eredmények puszta leképeződései, hanem sokkal inkább egy összetett rendszer konzisztens működésének megnyilvánulásai.

A szülők társadalmi strukturában elfoglalt helye nagy

statisztikai valószínűséggel involvál egy viszonylag jól definiálható érték és motivációs karakter és egy meghatározott iskolai teljesítményt.

A szülő társadalmi helyzete által erősen meghatározott két közvetítő elem egymást erősítve, jelentős erővel determinálja a pályaválasztási elképzelések tartalmát, jellegét és egyszersmind azok megvalósulásának konkrét társadalmi esélyeit.

Ezért tekinthető a tanulmányi eredmény és a motiváció a társadalmi rétegződésből eredő különbségeket a pályaválasztás irányába analóg módon közvetítő rendszernek.

5. ÖSSZEFOGLALÓ KÖVETKEZTETÉSEK, JAVASLATOK

1. A vizsgálat, eredeti célkitűzéseinek megfelelően feltárta a pályaválasztási döntés előtt álló tanulók pályamotivációs rendszerében bekövetkezett változásokat. A kapott vizsgálati eredmények alapján megállapítható, hogy az indítékrendszerben bekövetkezett változások az egyes indítékok dominanciájának átstrukturálódásában, az azok mögött lévő értékek preferálásának mértékében ragadhatók meg. Az indítékok, értékek preferálásának strukturálódása szoros kapcsolatban van a társadalom értékrendszerének egészében bekövetkezett átalakulással, illetve az értékrendszert, a szükségleteket alakító - bizonyos vonatkozásokban meghatározó - gazdasági és társadalmi változásokkal.
2. A vizsgálat sokrétűen igazolta, hogy a pályaválasztási döntésben szerepet játszó indíték-, és értékrendszer az a sajátos pszichológiai közvetítő elem, amely funkciónálásán keresztül közvetíti a szülők eltérő társadalmi - mindenekelőtt művelődési - helyzetéből eredő különbségeket a pályaválasztási döntés "felé". A társadalmi strukturában elfoglalt hely - az u.n. réteghelyzet - mint objektív szociológiai determináns több más közvetítő rendszer mellett az indítékrendszeren és az értékorientációs rendszeren - mint sajátos tudati képződményeken - keresztül fejti ki determinatív hatását, s ennek következménye a pályaválasztási elképzelés, a pályaterv megvalósulásnak réteghelyzet általi meghatározottsága.
3. A vizsgálat feltárta, hogy ma a szülők egyre inkább nem direkt formában, hanem közvetett módon, a családi szo-

cializáció mechanizmusain keresztül határozzák meg gyermekeik pályaválasztási elképzeléseit.

3. A vizsgálat igazolta, hogy a szocializáció során elsajátított és bizonyos mértékig már interiorizált értékek és szükségletek ebben az életkorban kezdenek konzisztens rendszerré válni. Ennek következtében kezdeti jelei mutatkoznak az indítékok, áttételesen az értékek, karakterisztikus profillá szerveződésének.
- o Az a tény, hogy a vizsgálat feltárta, hogy az egyes pályaválasztási elképzelés típusokhoz jellegzetes indítékprofilok társulnak, arra utal, hogy a pályaválasztási döntésben már egyfajta, alakulóban lévő értékvezérelt cselekvési modell működik, azaz a pályaválasztás már ebben az életkorban is jelentős mértékben értékek közötti választásnak tekinthető.
4. A szerveződés állapotában lévő indíték-, és értékstruktúra a szülők társadalmi rétegződése szerint képzett almintákban jellegzetes különbségeket mutat. Ez az indítékprofilok strukturálódási módjában fejeződik ki. Az indítékrendszer hasonló strukturálódási különbségei mutathatók ki azon független változók mentén is - pályaválasztási elképzelés, iskolai teljesítmény, tanulmányi eredmény - amelyek más összefüggésben a szülők társadalmi helyzete által meghatározott tényezőknek tekinthetők. E jelenségek arra utalnak, hogy a pályaválasztásban szerepet játszó indítékrendszer szerveződési folyamatát jelentősen befolyásolják azok a kognitív és affektív tartalmak, amelyeket a szülő társadalmi réteghelyzete révén direkt és indirekt formában átörökít gyermeke számára.

Az indítékrendszer és az értékorientáció fejlődésének

családi szocializáció általi erős meghatározottságát az a fejlődéslélektani tény magyarázza, hogy a prepubertás kezdetén még mindig jelentős a gyermekek családhöz, szülőkhöz kötődése. A szociális tanulás során még a szülők képezik a legfontosabb modellt, a normák átvétele során a legfontosabb referencia csoportot.

Az iskola normákra, értékekre gyakorolt hatása csak a szülőktől való függetlenedés igényének megerősödésével válhat meghatározóbbá, s egyszersmind hatékonyabbá.

5. A társadalmi esélyegyenlőtlenség átörökítésében jelentős szerepe van a szocializáció során elsajátított szükségleteknek, értékeknek, mivel a pályaválasztás szempontjából pozitív indítékok-alkotás, szociabilitás, elmélyedés, szellemi aktivitás, domináns inditékcsoportonként történő funkcionálása, preferálása erősen függ a szülők társadalmi struktúrában elfoglalt helyétől. E pozitív indítékok, értékek dominanciája a szülők iskolázottsági szintjének növekedésével együtt nő.
6. A vizsgálat eredményei megerősítik azt a több kutatás által már feltárt összefüggést, hogy a pályaválasztásban működő inditékrendszer a személyiség vélekedési és cselekvési módjait ösztönző, szervező és energetizáló motivációs személyiségkomponens szerves része, így annak tudatos pedagógiai alakítása és fejlesztése csak a személyiség egész motivációs bázisával összhangban lehetséges.

A vizsgálatból levont következtetések alapján a pályaválasztási döntést előkészítő, illetve általában az iskolai nevelőmunka egésze számára néhány megoldásra váró feladat megfogalmazása is lehetővé válik.

- a/ A pályaválasztásban szerepet játszó indítérendszer társadalmi rétegződés általi meghatározottsága s ennek a pályaválasztásban, s ezen keresztül a társadalmi mobilitásban játszott szerepe sok más tényezővel együtt felhívja a figyelmet a nevelés, az iskolarendszer esélyki-egyenlítő felfelé nivelláló funkciójának erősítésére.

Az MSZMP Központi Bizottságának a közoktatás helyzetéről és továbbfejlesztéséről szóló 1982. április 7-i határozata ezzel kapcsolatban megállapítja, hogy az iskolarendszer történelmi feladata, hogy a társadalmi rétegződésből fakadó társadalmi és kulturális hátrányokat mérsékelje, egyre erőteljesebben korlátozza a társadalmi esélyegyenlőtlenségek hatásának érvényesülését.

Ezért minősíti a határozat fontos feladatnak, hogy az iskolai nevelés és oktatás a fizikai dolgozó rétegek gyermekeinek művelődési, szakmaszerzési és továbbtanulási esélyeit javítsa, s ezzel járuljon hozzá a kultúra demokratizálásához.

Ennek a nagyon összetett feladatnak egyik eleme a tanulók szükségletrendszerének, igényszintjének olyan differenciált fejlesztése, amely "felfelé homogenizálja" a tanulók értékrendszerét és szükségleteit, amely teret ad a valóságos személyi adottságok, a különböző irányú tehetségek kibontakozásának.

- b/ Ennek elsődlegesen abban van a jelentősége, hogy ezzel javulna a pályaválasztásban az egyén diszpozíciói, adottságai szerinti tényleges szelekció lehetősége.

Ma még ugyanis a munkamegosztásban lehetséges szerepek elosztásában a kívánatosnál nagyobb szerepe van a társadalmi rétegződésnek, a szocializáció során elsajátított értékeknek és igényeknek, s a lehetségesnél, a kívánatos-

nál sokkalta kisebb szerepe van az egyén valóságos képességeinek, adottságainak.

Ennek sajátos vetülete ragadható meg a pályaválasztási elképzelések szintjei szerint a pályamotivációk eltéréseiben, a preferált szükségletekben.

Az értékek és indítékok pedagógiai eszközökkel történő fejlesztése és felfelé homogenizálása elsősorban azért jelentős, mert a társadalom és az egyén szempontjából értékes pozitív motivációkra a munkamegosztás minden szintjén egyre inkább azonos mértékben van szükség.

A társadalmi gazdasági fejlődés a különböző pályaszinteken egyaránt nagy alkotókészséget, új ismeretek folyamatos befogadását igényli. A fizikai tevékenységekben is folyamatosan nő a szellemi tevékenység részaránya.

A felnövő nemzedék erkölcsi arculata szempontjából annak is nagy jelentősége van, hogy a munkatevékenységben domináns értéké váljon a másokért végzett munka, az emberek sorsának figyelemmel kísérése, a mások segítése.

- c/ A pályaválasztásban szerepet játszó indítérendszer fejlesztésének tehát nem csak és nem elsősorban a pályaválasztási szándék alakítása szempontjából van jelentősége, hanem a tanulók értérendszerének és ezen túlmenően egész személyiségének pozitív alakítása szempontjából. A pályaválasztásban szerepet játszó indítékok fejlesztése elválaszthatatlan a személyiség egészének fejlesztésétől.

Ugyanakkor a pályaválasztás szempontjából fontos motivációs bázis fejlesztése hatékonyan hozzájárulhat a személyiség értérendszerének, erkölcsiségének általános fejlesztéséhez.

- d/ A tanulók szükségletrendszerének tudatos formálása szük-

ségessé teszi az iskolarendszer értékorientációban játszott szerepének átgondolását, a nevelés cél és értékrendszerének a társadalmi-gazdasági feltételekben végbement változások szellemében történő újragondolását.

- e/ Annak érdekében, hogy az iskolarendszer képessé váljon az értékek és motivációk felfelé homogenizálására, a jelenleginél pontosabban kell ismernie a pedagógiának az egyes társadalmi rétegekbe tartozó tanulók domináns értékeit, szükségleteit, az életuttra vonatkozó értékorientációs sémáik belső tartalmát.

Ez felveti az értékrendszer - s ezen belül a pályaválasztásban szerepet játszó indítékrendszer - változásainak pedagógus által történő folyamatos figyelemmel kísérését.

Ebből következően a tanulók értékrendszerének, igény szintjének és motivációinak fejlettségét, belső tartalmát a neveltségi szint fontos részének kell tekintenünk.

- f/ Az értékorientációs rendszer kialakulásában a családi háttér mellett jelentős szerepe van az iskolai nevelésnek valamint a szélesebb társadalmi környezet nevelő szerepének is.

Az értékek, szükségletek, motivációk tartalmának tudatos formálása szükségessé teszi azoknak a hatásoknak a felerősítését, amelyek pozitív értékeket közvetítenek a tanulók felé.

- g/ A szűkebben vett pályaválasztási döntés előkészítése során azoknak a korábban már jelzett motivációknak a tudatosítására kell törekedni, amelyek a gazdasági fejlődésből adódóan egyre inkább a munkamegosztás legkülönbözőbb területein követelménnyé válnak.

6. MÓDSZERTANI MEGJEGYZÉSEK

6.1. A vizsgálatban alkalmazott módszerek

A pályaválasztási indítékok vizsgálatát a Csirszka János és munkatársai által kidolgozott motivációs kérdőív módosított változatával végeztük. E kérdőívet 1958-59-ben explorációs vizsgálatok alapján dolgozták ki.

A kérdőív eredeti formájában 56 indíték kijelentést tartalmazott. A válaszadók 3 fokozatu válaszkála segítségével jeölték, hogy az adott indíték kijelentés milyen mértékben fontos a számukra.

A kérdőív kijelentéseinek szövegében - az előzetes próba-felvétel alapján - bizonyos módosításokra került sor, mivel néhány indíték-kijelentés megfogalmazása, eredeti szövege a fiatalok nyelvhasználatában, fogalomrendszerében bekövetkezett változások miatt ma már nem az eredeti jelentést hordozza /1/. Két kijelentést ugyanilyen okokból kihagytuk a kérdőívből, illetve 3 további kijelentést olyan mértékig átfogalmaztunk, hogy azokat nem tartottuk összehasonlíthatónak az eredeti kérdőívben alkalmazott kijelentéssel.

Ilyen módon a vizsgálatban általunk alkalmazott indíték kérdőív 54 kijelentést tartalmazott.

Csirszka János a módszer kidolgozásával egyidejűleg elvégezte a kérdőív kijelentéseinek csoportosítását, szükségleti körökbe rendezését.

/1/ E változtatásokhoz előzetesen Csirszka János beleegyezését kértük.

A kérdőív átdolgozásával együtt bizonyos módosításokat is végrehajtottunk a szükségleti körök rendszerén is. Az alábbiakban közöljük az általunk alkalmazott módosított kérdőívet és az indítékokból képzett szükségleti körök rendszerét.

Az indítékok és a belőlük képzett szükségleti körök

Esztétikum

tiszta munka,
gyönyörködtet,
alkalmat ad művészi tevékenységre.

Szociabilitás

másokon lehet segíteni,
mások problémáival lehet foglalkozni,
önmagunkból lehet adni másnak.

Alkotás

egyéni elgondolásokat meg lehet valósítani,
lehetőség nyílik feltalálásra, újításra,
önállóan lehet alkotni.

Elmélyülés

alkalmat ad elmélyült gondolkodásra,
az élet nagy kérdéseinek megoldásával foglalkozik,
megfontolásra, elmélkedésre ad alkalmat.

Ambíció

+ könnyen lehet sikereket elérni,
társadalmilag megbecsült pálya,
elismert, megbecsült ember lehetek.

Vezető szerep

másokat lehet irányítani,
meg lehet követelni a parancs végrehajtását,
szervezéssel lehet foglalkozni.

+ módosított szövegű kijelentés

Munkamód

aprólékos munkát igényel,
nagyvonaluság érvényesül benne,
változatos munka.

Társas jelleg

többen dolgoznak együtt,
Ø együtt kell működni másokkal,
sok emberrel lehet érintkezni.

Munkahely

+ tetszik az a környezet, ahol a munka folyik,
+ jók a munkakörülmények,
tetszik az a ruha, amit a szakmabeliek viselnek.

Kényelem

fizikailag könnyű,
minden egy helyen található,
ülő munkamódot igényel.

Anyagiak

+ rövid idő után pénzt kereshetek,
jó kereseti lehetőséget ad,
borravalót, külön keresetet biztosít.

Szórakozás

adódik benne kis udvarlás is,
lehetőséget nyújt szórakozásra,
mindig csinosan lehet járni.

Politikum

+ az ország biztonságát szolgálja
Ø az emberek gondolkodását lehet befolyásolni,
Ø mások érdekeit lehet képviselni.

+ módosított szövegű kijelentés

Ø az eredeti kérdőívben nem szereplő - teljesen átfogalmazott - kijelentés.

Speciális érdeklődés

a nyelvtudás érvényesül benne,
számokkal kell foglalkozni,
betekintést ad a régmúlt időkbe.

Külső befolyások

ez nálunk családi hagyomány,
ez a szülők kívánsága,
jó ismerősöm is ezen a pályán van.

Kötetlenség igény

szabad mozgási lehetőséget ad,
sokat lehet utazni,
sok szabad időt hagy.

Szellemi passzivitás

nem kell sokat számolni
+ csak rövid ideig kell tanulni,
nem kell az embernek a fejét törni.

Fizikai aktivitás

a testi erő érvényesül benne,
lehetőség nyílik sportolásra,
+ egészséges életmódot biztosít.

A kérdőív indíték kijelentéseire adott válaszok fontossági pontértékei alapján minden indíték egy súlyozott gyakorisági átlagértéket kapott, amelynek értéke elvileg 0 és 3 között mozoghatott. Ezt az értéket a vizsgálat során fontossági értéknek neveztük. E súlyozott gyakorisági átlag - a fontossági érték - nagysága alapján alakult ki az 54 indíték fontossági rangsora.

A szükségleti körök rangsorát az abba sorolt 3-3 indíték

+ módosított szövegű kijelentés

fontossági értékének összegéből képzett fontossági érték nagysága alapján állítottuk fel Itt a fontossági érték elvileg 0 és 9 között mozoghatott.

Amint arra már a bevezetőben utaltunk, vizsgálatunk egyik fontos célkitűzése volt, hogy az 1961-es vizsgálat eredményeivel össze tudjuk hasonlítani a motivációs rangsorokat. Ezért szükségessé vált a motivációs rangsor a Csirszka János által alkalmazott számítási móddal történő ellenőrzése. Csirszka az adott indíték gyakorisági előfordulásának % értéke alapján határozta meg az indítékok fontossági rangsorát. Az 1/a-b. számú mellékletben bemutatjuk a két vizsgálat teljes indíték rangsorainak összehasonlítását. Itt közöljük a gyakorisági előfordulás % értékét is. A két módon - súlyozott átlag illetve gyakorisági % alapján - képzett rangsor nem mutat eltérést.

Az összehasonlító vizsgálatot - az 1961-es vizsgálattal azonos módon - nemenként külön-külön bontásban végeztük. A két vizsgálat összehasonlíthatóságát korlátozta az, hogy 1961-ben csak budapesti mintán folyt a vizsgálat. 1981-ben a fővároson kívül 8 megyében történt az adatfelvétel. Kézenfekvő lett volna az új adatfelvételből csak a budapesti minta eredményeinek összevetése, de ennek elemszáma - 396 fő válaszolt Budapesten a kérdőívre - nem tette volna lehetővé az érdemi összehasonlítást. Az adatok elemzésekor statisztikailag összevetettük az országos és a budapesti minta rangsorait, súlyozott átlagértékeit, s megállapítottuk, hogy a két rangsor nagy mértékben megegyezik, így meg volt a lehetőség az 1961-es fővárosi és az 1981-es országos minta összehasonlítására. Ennek ellenére a két minta területi jellegbeli eltérése miatt csak korlátozott érvényű következtetések levonására vállalkozhattunk.

6.2. Az indítékrendszer strukturálódásának vizsgálata során alkalmazott módszer

A vizsgálat célkitűzése volt az indíték rendszere és a szülők társadalmi rétegződése közötti összefüggés elemzése. E probléma vizsgálatát két módon végeztük.

Egyrészt megvizsgáltuk, hogy a szülők társadalmi rétegződését kifejező két indikátor-iskolázottság és munkamegosztásban elfoglalt hely- mentén képzett csoportosítás alapján az egyes szükségleti körökre kapott fontossági értékek milyen mértékben és milyen irányban térnek el a teljes mintában ugyanazon szükségleti körre kapott fontossági értéktől.

Az eltérés nagyságát és irányát egy eltérés index számításával végeztük, amelyet úgy kaptuk, hogy a teljes mintára kapott súlyozott átlagértéket kivontuk a rétegződés mentén kialakított csoportokban kapott fontossági értéket kifejező súlyozott átlagokból.

Ezzel a módszerrel azt elemeztük, hogy egy-egy szükségleti kör fontossági értéke milyen mértékben tér el az átlagtól.

Az átlagtól való eltérés nagysága alapján határoztuk meg, hogy az egyes szükségleti körök fontossága, preferenciája tekintetében milyen mértékű az inhomogenitás.

Az átlagtól való eltérés szignifikanciáját az F próba módszerével végeztük.

A próba lényege, hogy ellenőrzi, hogy a kapott eltérés a

véletlen vagy valamely tényező hatásának eredménye.

A próba képlete:

$$F = \frac{S_1^2}{S_2^2}$$

ahol S_1^2 a teljes minta szórásának négyzete, azaz varianciája

S_2^2 az adott csoportban kapott érték varianciája.

A próba során minden egyes szükségleti kör esetén kiszámítottuk a teljes mintára kapott variancia, illetve a rétegenként kapott varianciák hányadosait /ez az F érték/ és ellenőrzítük, hogy a kapott F értékek nagyobbak e mint az F eloszlás táblázatában az 5%-os valószínűségi szintekhez tartozó F érték.

Ha a számított F érték kisebb volt, mint az 5%-os valószínűségi érték, akkor az átlagtól való eltérést nem tekintettük szignifikánsnak. /1/

Az átlagtól való eltérés elemzésének ez a módszere - a módszer statisztikai korlátaiból adódóan - csak az egyes rétegek legmarkánsabb eltéréseinek kimutatására alkalmasak.

Az egyes szükségleti körök rétegfüggőségének meghatározása szükségessé tette az egy-egy szükségleti körhöz tartozó rétegenként kapott fontossági értékek elemzését.

Az elemzés során azokat a szükségleti köröket tekintettük rétegfüggőnek, ahol a rétegenként kapott fontossági értékek határozott növekedési vagy csökkenési tendenciát mutatnak.

/1/A próba részletes leírását lásd Hajtmann Béla: Bevezetés a matematikai statisztikába pszichológusok számára, Akadémia Kiadó Bp. 1971. 161. l. valamint Ágoston, Orosz, Nagy: Mérésekes módszerek a pedagógiában. Tankönyvkiadó, Bp. 1979. 318. l.

A szülők iskolázottsága és a gyermek által választott pályaszintje szerint képzett inditékprofilok közötti hasonlóság mértékét a két ismerv szerinti profilok azonossági pontjainak gyakorisági mátrixában fejeztük ki.

A mátrix szerkesztése előtt meghatároztuk, hogy hány olyan szükségleti kör van a mátrix elvileg lehetséges 24 párosításában, ahol az átlagtól való eltérés index közelítőleg azonos.

Akkor tekintettünk két eltérés indexet - ebből következően két fontossági értéket - azonosnak,

- ha mindkét index az előjeltől függetlenül nem tér el az F próba szerint szignifikánsan az átlagtól,
- vagy, ha azonos volt a két index előjele és azonos eltérési intervallumba esett.

Az intervallum határokat a következők szerint szabtuk meg:

+/- 0,18 - 0,35

+/- 0,351 - 0,5

+/- 0,51 felett.

Első lépcsőben a négy bontásnak - apa, anya, fiu, lány - megfelelően négy gyakorisági mátrix készült. Majd a gyakoriságok átlagát egy mátrixba rendeztük. Ezt közöltük a 11. számú táblázatban.

Ugyanílyen módszerrel vizsgáltuk a pályaszint és a tanulmányi átlag szerint képzett inditék-profilok hasonlóságát. E vizsgálat eredményét a 13. számú táblázatban lévő mátrixban közöljük.

A mátrixban szereplő gyakorisági átlagok azt mutatják, hogy a 18 lehetséges egyezésből a metszéspont által jelölt párosításban átlagosan hány egyezési pont van.

Külön indoklásra szorul, hogy elemzésünk során csak a szükségleti körökre végeztük el az inditékstruktúra és a társadalmi rétegződés közötti összefüggések vizsgálatát. Azaz az elemzés során a szükségleti körök rangsorát tekintettük az inditékrendszer sajátosságait kifejező függő változónak.

Az elemzés szükségleti körökre történő korlátozását technikai okok magyarázzák. Az 54 inditék rétegenkénti eltérésének elemzése és az elemzés eredményeinek áttekintése még nehezebb feladatot jelentett volna mind a kutatást végzők, mind az olvasó számára.

Tisztában vagyunk, hogy Csirszka János által kidolgozott szükségleti kör csoportosítást a vizsgálat eredményei után alapos matematikai - statisztikai elemzésnek kell alávetni, s ennek alapján korrigálni a szükségleti körök rendszerét. E feladat elvégzésének szükségességét maga Csirszka János is kifejezésre juttatta.

A vizsgálat mintája

Vizsgálatunk - amint arra már utaltunk - a VII. osztályos tanulók iskola- és pályaválasztási szándékvizsgálatának kiegészítő vizsgálata. Ez szükségessé tette, hogy az inditék vizsgálatot is a szándékfelmérés mintáján végezzük el. A motivációs vizsgálat adatfelvételének időigényessége miatt azonban az adatfelvételt a szándékvizsgálat tervezett mintájának 50%-án hajtottuk végre.

A vizsgálat mintájába 8 megye és a főváros összesen 73 általános iskolájának egy-egy hetedik osztálya került be.

Az iskolák kiválasztásához megyénkénti "kvótát" adtunk

meg, amelynek meghatározása az adott megyébe járó VII. osztályos tanulók száma és település típusonkénti - megyeszékhely, város, község - megoszlása alapján történt.

A kvótában azt adtuk meg, hogy megyénként hány községi, városi illetve megyeszékhelyi iskola egy-egy hetedik osztályát kell kiválasztani.

Az alábbi táblázatban közöljük a mintába bekerült iskolák megyénkénti és településtípusonkénti megoszlását:

	<u>község</u>	<u>város</u>	<u>megyeszékhely</u>	<u>összesen</u>
Borsod	6	2	3	11
Fejér	4	1	2	7
Hajdu	4	2	3	9
Heves	3	1	1	5
Komárom	2	2	1	5
Somogy	4	2	1	7
Szabolcs	6	1	2	9
Veszprém	3	2	1	6
Budapest	-	-	-	14
Összesen	32	13	14	73

Miután a mintaválasztás során nem állt módunkban az iskolák konkrét kiválasztása, ezért a kérdezőbiztosok választották meg, hogy az adott településtípuson belül konkrétan mely iskolában kerül sor az adatfelvételre.

Az adatfelvétel 1981. szeptember 15 és október 30 között történt.

A vizsgálat mintájába 1967 tanuló került be.

A motivációs vizsgálat mintájába bevont tanulók 1982-ben bekerültek az országos reprezentatív szándékvizsgálat mintájába. Ez lehetővé tette az iskola és pályaválasztási szándék és az indítékrendszer közötti kapcsolat elemzését. Az iskolaválasztási vizsgálat során azonban a motivációs mintának csak a 95,5%-át - 1877 tanulót - sikerült újra megkérdezni.

I R O D A L O M

1. ÁGOSTON György: Az emberi sokoldalúság marxista eszménye. A szocialista személyiség nevelése és a közösség. /Főszerk.: Horváth Lajos/Bp. 1970. Magyar Pedagógiai Társaság. 13-22. old.
2. ÁGOSTON György - NAGY József - OROSZ Sándor: Mérések módszerek a pedagógiában. Bp. 1979. Tankönyvkiadó. 414. old.
3. ALLPORT G.W.: Az attitűdök. Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései. /Szerk.: Halász László - Hunyadi György - Marton L. Magda./Bp. 1979. Akadémiai Kiadó 41-56. old.
4. ALLPORT G.W.: A személyiség alakulása. Bp. 1980. Gondolat Kiadó. 599. old.
5. BÁBOSIK István: Személyiségformálás közvetett hatásokkal. Bp. 1982. Tankönyvkiadó. 206 old.
6. BAGDY Emőke: Családi szocializáció és személyiségzavarok. Bp. 1977. Tankönyvkiadó. 139. old.
7. BERNSTEIN B.: Társadalmi osztály, nyelv és szocializáció. Szocializáció, Szöveggyűjtemény. /Szerk.: Nagy Katalin/ Bp. 1982. Országos Pedagógiai Intézet. 135-156. old.
8. BOZSOVICS L.I.: Licsnoszty i jejo formiroványije v gyetszkom vozrasztye. /Psichologiceszkoje iszledoványije/ Moszkva. 1968. Prosvescsenyije. 464. old.
9. BOZSOVICS L.I.: Voszpítányije kak celenappravlenoe formiroványije licsnosztyi rebjonka. 1974. Voproszú psichologii 2.sz. 33-39. old.
10. BOZSOVICS L.I.: A gyermeki fejlődés szociális szituációja. Pedagógiai szociálpszichológia. /Válogatta: Pataki Ferenc./ Bp. 1976. Gondolat Kiadó. 56-83. old.
11. BOZSOVICS L.I.: A személyiség fejlődésének szakaszai az ontogenezisben. Információk a pályaválasztás nemzetközi szakirodalmából. /Szerk.: Lengyel Péterné./ Bp. 1980. Országos Pályaválasztási Tanácsadó Intézet 31-49. old.

12. CLAUSS G.-HIEBSCH H.: Gyermekpszichológia. Bp. 1973. Akadémiai Kiadó. 372. old.
13. COHEN A.K.: A szubkulturák általános elmélete. Ifjúság-szociológia. /Szerk.: Huszár Tibor - Sükösd Mihály./ Bp. 1969. Közgazdasági és Jogi Kiadó. 246-286. old.
- X 14. CZINEGE Gábor: A gimnáziumi tanulók pályaválasztási értékorientációja. Vizsgálatok a pályaválasztási értékorientáció körében. /Szerk.: Duró Lajos - Zakar András./ Kecskemét. 1980. Bács-Kiskun Megyei Pályaválasztási Tanácsadó Intézet és Pedagógus Továbbképző Intézet. 65-85. old.
- X 15. CSIRSZKA János: Budapesti tanulók pályaválasztási indítékai. Bp. 1961. Tankönyvkiadó. 199. old.
- X 16. CSIRSZKA János: A munkatevékenység mint a személyiség megnyilvánulása. Bp. 1982. Pályaválasztás XV./3. 3-12. old.
17. DANCs István: Szakmunkástanulók értékorientációja. I-II. rész. Bp. 1980. Pályaválasztás XIII./1. 30-35. old. XIII./2. 32-35. old. X
- X 18. DURÓ Lajos: A személyiség erkölcsi tulajdonságainak és interperszonális kapcsolatainak néhány összefüggése. 1972. Magyar Pszichológiai Szemle. XXIX. 2.sz. 211-218. old.
- ✓ 19. DURÓ Lajos: A pályaválasztási értékorientáció mint pszichológiai probléma. Vizsgálatok a pályaválasztási értékorientáció körében. /Szerk.: Duró L. - Zakar A./ Kecskemét. 1980. Bács-Kiskun Megyei Pályaválasztási Tanácsadó Intézet és Pedagógus Továbbképző Intézet. 6-25. old.
- X 20. DURÓ Lajos: Az értékorientáció pedagógiai pszichológiai vizsgálata. Acta Universitatis Szegediensis De Attila József Nominata Sectio Pedagogica et Psychologica. 24. /Szerk.: Ágoston György./ Szeged. 1982. 270. old.
21. ERDÉSZ Tiborné - TIMÁR János: Családi, társadalmi környezet, pályaválasztás, továbbtanulás. 1967. Valóság. X./8. 47-59. old.

22. FERGE Zsuzsa: A társadalmi struktúra és az iskolarendszer közötti néhány összefüggés. Társadalompolitikai tanulmányok. Társadalomtudományi könyvtár. Bp. 1980. Gondolat Kiadó. 97-136. old.
23. GARAI László: Személyiségdinamika és társadalmi lét. Bp. 1969. Akadémiai Kiadó. 281. old.
- X 24. GAZSÓ Ferenc - PATAKI Ferenc - SÁNTHA Pál - VÁRHEGYI György: Pályák vonzásában. Bp. 1970. Ifjúsági Lapkiadó Vállalat. 143. old. X
25. GAZSÓ Ferenc: Iskola és Társadalmi mobilitás. Bp. 1971. MSZMP KB. Társadalomtudományi Intézet. 48. old.
26. G. DONÁTH Blanka: Az értékek motiváló szerepet lányok pubertáskori és posztpubertáskori személyiségfejlődésében. MTA Pszichológiai Tanulmányok VI. Bp. 1964. Akadémiai Kiadó 99-117. old.
27. HAJTMANN Béla: Bevezetés a matematikai statisztikába pszichológusok számára. Bp. 1971. Akadémiai Kiadó. 492. old.
- X 28. HALÁSZ L. - HUNYADI Gy. - MARTON L.M.: Bevezetés. Az attitűd kutatásának kérdése. Bp. 1979. Akadémiai Kiadó 7-37. old.
29. HANKISS Elemér: Érték és társadalom. Elvek és utak. Bp. 1977. Magvető Kiadó. 393. old.
30. HARGREAVES D.H.: Két szubkultúra. Szocializáció. Szöveggyűjtemény./Szerk.: Nagy Katalin/ Bp. 1982. Országos Pedagógiai Intézet. 157-174. old. X
- Kelecsari. Hunyadi*
31. HIEBSCH H. - WORVERG M.: Bevezetés a marxista szociálpszichológiába. Bp. 1967. Kossuth Kiadó. 350. old.
32. HORVÁTH György: Személyiség és öntevékenység. Bp. 1978. Tankönyvkiadó. 341. old.
33. JADOV V. A.: /szerk./, Личностны и jeho ценностные ориентации. Информационный Бюллетень. 19. Москва. 1969.
34. JADOV V. A. és munkatársai: A személyiség és értékorientációi. Szociálpszichológiai szöveggyűjtemény. III. kötet. /Szerk.: Pataki F. - Solymosi Zs./ Kézirat Bp. 1976. Tankönyvkiadó. 258-281. old.
- Kelecsari*

LEWIS

35. J.SZILÁGYI Klára: Tapasztalatok az orvosegyetemi felvételi eljárást kiegészítő pszichológiai vizsgálatokról. A felsőoktatásban végzett képességvizsgálatok tapasztalatai./Szerk.:Völgyesy Pál./ Bp. 1980. Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont. 5-29. old.
- X 36. KATZ D.: Az attitűdök tanulmányozásának funkcionális megközelítése. Az attitűd pszichológiai kutatásának kérdései. /Szerk.:Halász L.-Hunyadi Gy.-Marton L.M./ Bp. 1979. Akadémiai Kiadó. 105-121. old.
37. KISS Ernő - SCHÜTTLER Tamás: Az általános iskolák VII. osztályos tanulóinak iskola-, és pályaválasztási szándékai, pályaválasztási indítékrendszere.Kutatási Zárójelentés. Bp. 1983. Országos Pedagógiai Intézet. 171. old. X
39. KON I. Sz.: Én a társadalomban. Bp. 1969. Kossuth Kiadó. 292. old.
- X 40. KON I. Sz.: Az ifjukur pszichológiája. Bp. 1979. Tankönyvkiadó. 375. old.
41. KOVALJOV A.G.: Személyiséglélektan. Bp. 1972. Tankönyvkiadó. 500. old.
- X 42. KOZÉKI Béla: A motiválás és a motiváció összefüggésének pedagógiai pszichológiai vizsgálata. Bp. 1980. Akadémiai Kiadó. 302. old.
- X 43. LEONTYEV A. Ny.: Tevékenység, tudat, személyiség. Bp. 1979. Gondolat - Kossuth. 342. old.
- X 44. LÉNÁRD Ferenc: Emberismeret a pedagógiai munkában. Bp. 1981. Tankönyvkiadó . 239. old.
45. LOSONCZI Ágnes: Az életmód az időben a tárgyakban és az értékekben. Társadalomtudományi könyvtár. Bp. 1976. Gondolat Kiadó. 796. old.
46. LUKÁCS György: A társadalmi lét ontológiája. I.kötet. Szisztematikus fejezetek. Bp. 1976. Gondolat Kiadó. 852. old.
47. MEAD G.H.: A pszichikum, az én és a társadalom. Társadalomtudományi Könyvtár. Bp. 1973. Gondolat Kiadó 535. old.

48. MASLOV A.H.: Motivation and personality. Harper and Row, New York. 510. old.

49. MERTON R.K.: Társadalomelmélet és társadalmi struktúra. Társadalomtudományi Könyvtár. Bp. 1980. Gondolat Kiadó. 811. old.

50. MURÁNYI Mihály: Az értékorientációk fejlesztése. Pszichológia nevelőknek. Bp. 1974. Tankönyvkiadó. 118. old.

51. NEIMARK M.Sz.: Izucsenyije podrosztkov sz raznoj napravlennosztyju licsnosztyi. Izucsenyije motivácii povegyenyija gyetyej is podrosztkov. Pedagógia Moszkva. 1972.

52. OLSANSZKIJ U. D.: Személyiség és társadalmi értékek. Szovjet szociológia ma. /Összeállította: Farkas János/ Bp. 1971. Kossuth Könyvkiadó. 222-266. old.

53. ORBAN P.I.: Sozialization. Frankfurt/M. 1973. Atheneum Verlag.

54. PARSONS T. - SHILS R.: Toward a general theory of Action. 1952. Harvard University Press. 360. old.

55. PATAKI Ferenc: Mi a pedagógiai szociálpszichológia. Pedagógiai Szociálpszichológia. /Szerk.: Pataki Ferenc/ Bp. 1976. Gondolat Kiadó 5-27. old.

56. PATAKI Ferenc: A társadalmi nagycsoportok értékorientációi. Társadalomlélektan és társadalmi valóság. Kossuth Kiadó. Bp. 1977/a. 158-187. old.

57. PATAKI Ferenc: Pályaválasztó tanulók értékorientációja. Társadalomlélektan és társadalmi valóság. Bp. 1977/b. Kossuth Kiadó. 188-225. old.

58. PATAKI Ferenc: Érték, norma, viselkedés. Nevelés és társadalom. Bp. 1982/a. Tankönyvkiadó. 219-228. old.

59. PATAKI Ferenc: Az értékiszocializáció kérdései 10-18 éves korban. Nevelés és társadalom. Bp. 1982/b. Tankönyvkiadó. 265-286. old.

60. RITÓOK Pálné: A pályaválasztási szaktanácsadás értékorientációs kérdései. Vizsgálatok a pályaválasztási értékorientáció körében. /Szerk.: Duró L.-Zakar A./ Kecskemét. 1980. Bács-Kiskun Megyei Pályaválasztási Tanácsadó Intézet és Pedagógus Továbbképző Intézet 26-44. old.

61. RÓKUSFALVY Pál: Pályaválasztás, pályaválasztási érettség. Bp. 1969. Tankönyvkiadó. 271. old.
62. RÓKUSFALVY Pál: A nevelés személyiségelméleti problémái. Neveléstudományi Kutatások 11. MTA Pedagógiai Kutatócsoport. Bp. 1978.
63. RUBINSTEIN Sz. L.: A pszichológia fejlődése. Bp. 1967. Tankönyvkiadó. 196. old.
64. RUBINSTEIN Sz. L.: Az általános pszichológia alapjai. Bp. 1968. Akadémiai Kiadó I-II. 1103. old.
65. SCHÜTTLER Tamás: A pályaválasztás indítékainak vizsgálata. I-II. 1982/a. Pályaválasztás XV./3. 14-21. old. XV./4. 13-24. old.
66. SCHÜTTLER Tamás: Iskolaválasztási szándék, pályaválasztási motivációk. 1982/b. Köznevelés XXXVIII/38.sz. 23-25. old.
67. SÉVE I.: Marxizmus és személyiségelmélet. Bp. 1971. Kossuth Kiadó. 490. old.
68. SZEKENYI Péterné: Gimnazisták életideálja. Neveléstudomány és társadalmi gyakorlat. Bp. 1975. Akadémiai Kiadó. 291. old.
69. SZÖNYI Gábor: Szocializáció - reszocializáció. Tanulmányok a társadalmi beilleszkedésszavarok köréből. /Szerk.: Miltényi Károly és Münnich Iván./ Bp. 1980. Statisztikai Kiadó. 112-173. old.
70. VÁRINÉ SZILÁGYI Ibolya: Értérendszer, értékorientációk. A filozófia és a szociológia kérdései a pszichológiához. 1978. Világosság. 7.sz. 401-407. old.
71. VÖLGYESY Pál: A pályaválasztási döntés előkészítése. Bp. 1976. Tankönyvkiadó. 128. old.
72. VÖLGYESY Pál: A beválás pszichológiai szempontu értelmezése, figyelemmel a felsőfokú pályákra. A felsőoktatásban végzett képességvizsgálatok tapasztalatai. /Szerk.: Völgyesy Pál/ Bp. 1980. Felsőoktatási Pedagógiai Kutatóközpont. 215-228. old.
73. WHITE G.: A szocializáció jelentése. Szocializáció Szöveggyűjtemény. /Szerk.: Nagy Katalin/ Bp. 1982. Országos Pedagógiai Intézet. 65-86. old.

- X74. ZAKAR András: A középiskolai tanulók pályaválasztási értékorientációjának sajátosságai. Vizsgálatok a pályaválasztási értékorientáció körében /Szerk.: Duró L. - Zakar A./ Kecskemét. 1980. Bács-Kiskun Megyei Pályaválasztási Intézet és Pedagógus Továbbképző Intézet. 45-62. old. X

FIUK

FIUK	1961		1981		
	sor- rend	gyako- risági %	sor- rend	sulyo- zott átlag	gyako- risági %
fizikailag könnyű	2	53,9	34	1,127	37,5
aprólékos munkát igényel	6	44,6	33	1,175	39,1
szabad mozgási lehetősé- get ad	24	27,2	15	1,525	50,8
többben dolgoznak együtt	15	32,2	24	1,385	46,1
a testi erő érvényesül benne	40	18,9	31	1,208	40,2
jó kereseti lehetőséget ad	1	73,3	3	2,226	74,2
jók a munkakörülmények	13	33,8	1	2,338	77,8
elismert, megbecsült ember lehetek	19	29,1	4	2,154	71,8
nem kell sokat számolni	29	22,8	39	1,064	35,4
a nyelvtudás érvényesül benne	31	22,7	51	0,783	26,1
másokat lehet irányítani, vezetni	31	22,7	44	0,923	30,8
egyéni elgondolásokat meg lehet valósítani	9	37,7	11	1,709	56,9
másokon lehet segíteni	15	32,2	5	2,046	68,2
az emberek gondolkodását lehet befolyásolni	-	-	46	0,905	30,16
rövid idő után pénzt lehet keresni	7	42,0	8	1,862	62,0
számokkal kell foglalkozni	27	25,5	50	0,814	27,1
csak rövid ideig kell ta- nulni	41	16,7	40	1,059	35,3
adódik benne kis udvarlás is	28	25,0	43	0,941	31,3
mások problémáival bajaival lehet foglalkozni	43	16,3	37	1,106	36,9
alkalmat ad elmélyült gondolkodásra	22	28,2	27	1,279	42,6
minden egy helyen található	41	16,7	22	1,389	46,3
önmagunkból lehet adni másnak	46	13,5	21	1,421	47,3

FIUK	1961		1981	
	sor- rend	gyako- risági %	sor- rend	sulyo- zott átlag
megfontolásra elmélke- désre ad alkalmat	34	22,2	23	1,386
betekintés ad a rég- mult időkbe	52	9,6	42	1,005
mindig csinosan lehet járni	26	27,0	48	0,892
mások érdekeit lehet képviselni	-	-	28	1,242
tetszik az a környezet ahol a munka folyik	11	35,7	7	1,965
szervezéssel lehet fog- lalkozni	54	9,2	29	1,227
az ország biztonságát szolgálja	47	12,8	20	1,426
ez a szülők kívánsága	8	40,5	45	0,916
változatos munka	18	29,5	14	1,572
jó ismerősöm is ezen a pályán van	23	27,5	35	1,113

LÁNYOK

LÁNYOK	1961		1981		
	sor- rend	gyako- risági %	sor- rend	sulyo- zott átlag	gyako- risági %
fizikailag könnyű	2	55,0	24	1,358	45,3
aprólékos munkát igényel	13	30,4	36	1,099	36,6
szabad mozgási lehetőséget ad	29	19,2	17	1,493	49,8
többen dolgoznak együtt	12	35,2	14	1,608	53,6
a testi erő érvényben lenne	50	8,7	46	0,879	29,3
jó kereseti lehetőséget ad	3	50,0	8	2,029	67,6
jók a körülmények	6	44,4	1	2,448	81,6
elismert megbecsült ember lehetek	31	18,8	3	2,299	76,6
nem kell sokat számolni	22	22,1	41	1,003	33,4
a nyelvtudás érvényesül benne	18	23,6	35	1,146	38,2
másokat lehet irányítani vezetni	26	20,4	40	1,019	34,0
egyéni elgondolásokat meg lehet valósítani	15	27,9	13	1,662	55,4
másokon lehet segíteni	14	30,3	6	2,199	73,3
könnyen lehet sikereket elérni	28	20,2	21	1,447	48,2
az emberek gondolkodását lehet befolyásolni	-	-	34	1,165	38,8
rövid idő után pénzt lehet keresni	8	42,2	11	1,688	55,6
számokkal kell foglalkozni	30	19,0	43	0,982	32,7
csak rövid ideig kell tanulni	37	14,9	45	0,920	30,7
adódik benne kis udvarlás is	43	10,9	53	0,509	16,7
mások problémáival bajaival lehet foglalkozni	26	20,4	25	1,328	44,3
alkalmat ad elmélyült gondolkodásra	33	17,8	27	1,298	43,3
minden egy helyen található	45	10,5	33	1,186	39,5
önmagukból lehet adni másnak	36	15,7	15	1,515	50,5

LÁNYOK	1961		1981		
	sor- rend	gyako- risági %	sor- rend	sulyo- zott átlag	gyako- risági %
lehetőséget nyújt szóra- kozásra	16	27,7	28	1,289	43,0
lehetőség nyílik spor- tolásra	38	14,4	19	1,471	49,0
ez nálunk családi hagyo- mány	54	6,9	54	0,419	13,9
egészséges életmódot biz- tosít	47	10,0	2	2,363	78,8
tiszta munka	1	67,4	4	2,283	76,1
ülő munkamódot igényel	19	23,4	47	0,828	27,6
gyönyörködtet	11	36,3	12	1,683	56,1
együtt kell működni má- sokkal	-	-	9	1,819	60,6
nagyvonaluság érvényesül benne	55	6,0	51	0,722	24,0
tetszik a ruha amelyet a szakmabeliek viselnek	25	20,7	49	0,791	24,0
sokat lehet utazni	39	13,9	44	0,931	31,0
önállóan lehet alkotni	20	23,0	31	1,252	41,7
sok szabad időt hagy	31	18,8	23	1,390	46,3
társadalmilag megbecsült pálya	5	46,1	7	2,101	70,0
nem kell az embernek a fejét törni	35	16,6	38	1,059	35,3
alkalmat ad művészi te- vékenységre	34	17,7	42	0,987	32,9
meg lehet követelni a parancs utasítás végrehajtását	46	10,4	39	1,023	34,1
lehetőség nyílik feltalá- lásra, újításra	21	22,6	32	1,189	39,6
borravalót, külön kereset- tet biztosít	56	4,6	52	0,521	17,4
az élet nagy kérdéseinek megoldásával foglalkozik	42	11,5	30	1,275	42,5
sok emberrel lehet érint- kezni	7	43,4	10	1,700	56,7

LÁNYOK

LÁNYOK	1961		1981		
	sor- rend	gyako- risági %	sor- rend	sulyo- zott átlag	gyako- risági %
megfontolásra elmélkedés- re ad alkalmat	41	13,2	22	1,400	46,7
betekintést ad a rég- mult időkbe	44	10,6	37	1,067	35,6
mindig csinosan lehet járni	4	46,4	29	1,279	42,6
mások érdekeit lehet képviselni	-	-	20	1,463	48,8
tetszik az a környezet ahol a munka folyik	9	40,0	5	2,206	73,5
szervezéssel lehet fog- lalkozni	51	7,2	26	1,324	44,1
az ország biztonságát szolgálja	51	7,2	16	1,508	50,3
ez a szülők kívánsága	10	39,4	50	0,783	26,1
változatos munka	23	22,0	18	1,477	19,2
jó ismerősöm is ezen a pályán van	24	21,4	48	0,804	26,8

A szükségleti körök rangsora és az apák iskolázottsági szintjei szerinti fontossági értékelterések indexei:

FIUK

rang-sor	teljes minta		eltérés indexek az apák iskolázottságá-nak szintje szerint				
	szükségleti körök megnevezése	fontos-sági érték	egyetem főisk.	közép-iskola	8 ált.	8 ált. kev.	nem vá-lasztott
1	ambíció	5,675	-0,094 ^x	-0,509	+0,106 ^x	+0,102 ^x	-0,222 ^x
2	fizikai aktivitás	5,276	+0,118 ^x	-0,100 ^x	+0,003 ^x	+0,179 ^x	-0,257
3	munkahely	5,150	+0,103 ^x	+0,006 ^x	-0,049 ^x	+0,152 ^x	-0,405
4	anyagias	5,102	-0,627	-0,151 ^x	+0,196 ^x	+0,237	+0,238
5	társas jel-leg	4,693	-0,268	+0,063 ^x	+0,060 ^x	+0,075 ^x	-0,127 ^x
6	szociabli-tás	4,575	+0,275	-0,297	+0,029 ^x	+0,139 ^x	-0,235 ^x
7	alkotás	4,536	+0,514	+0,084 ^x	-0,053 ^x	-0,309	-0,498
8	kötetlenség igény	4,215	+0,489	-0,001 ^x	-0,126 ^x	-0,161 ^x	-0,253
9	esztétikum	3,929	+0,402	+0,217	-0,127 ^x	-0,152 ^x	-0,608
10	elmélyülés	3,735	+0,478	+0,109 ^x	-0,133 ^x	-0,083 ^x	-0,509
11	munkamód	3,654	+0,190 ^x	+0,200	-0,033 ^x	-0,333	-0,352
12	politikum	3,576	-0,101 ^x	-0,005 ^x	-0,048 ^x	+0,379	-0,048 ^x
13	szellemi passzivitás	3,348	-0,917	-0,124 ^x	+0,207	+0,625	+0,086 ^x
14	vezető szerep	3,265	-0,184 ^x	-0,070 ^x	+0,026 ^x	+0,414	-0,284
15	szórakozás	3,202	-0,133 ^x	-0,070 ^x	+0,077 ^x	-0,023 ^x	+0,043
16	kényelem	3,142	-0,248	+0,004 ^x	+0,037 ^x	+0,358	-0,350
17	külső be-folyások	2,623	-0,292	-0,267	-0,023 ^x	+0,770	+0,490
18	speciális érdeklődés	2,605	+0,614	+0,102 ^x	-0,207	+0,118 ^x	-0,662
	N /főben/	1000	160	205	470	112	53

A szükségleti körök rangsora és az apák iskolázottsági szintjei szerinti fontossági értékelterések indexei:

LÁNYOK

rang-sor	teljes minta szükségleti körök meg- nevezése	fontos- sági érték	eltérés indexek az apák iskolázottságá- nak szintje szerint				
			egyetem főiskola	közép- iskola	8 ált.	8 ált. kev.	nem vá- laszolt
1	ambició	5,847	-0,204 ^x	+0,148 ^x	-0,023 ^x	+0,038 ^x	+0,116 ^x
2	munkahely	5,445	-0,354	+0,069 ^x	+0,005 ^x	+0,295	+0,166
3	társas jel- leg	5,127	-0,04 ^x	+0,237	-0,103 ^x	-0,002 ^x	-0,071 ^x
4	szociabilitás	5,041	+0,468	+0,440	-0,235	-0,479	-0,300
5	esztétikum	4,952	+0,320	+0,116 ^x	-0,143 ^x	-0,240	+0,115 ^x
6	fizikai aktivitás	4,713	-0,155 ^x	-0,031 ^x	-0,009 ^x	+0,287	+0,120 ^x
7	anyagias	4,238	-0,647	-0,070 ^x	+0,072 ^x	+0,418	+0,718
8	politikum	4,137	+0,006 ^x	+0,115 ^x	-0,057 ^x	-0,043 ^x	+0,067 ^x
9	alkotás	4,103	+0,455	+0,070 ^x	-0,130 ^x	-0,311	+0,119 ^x
10	elmélyülés	3,973	+0,644	+0,083 ^x	-0,371	-0,254	+0,175 ^x
11	kötetlenség igény	3,814	+0,511	+0,107 ^x	-0,150 ^x	-0,262	-0,166 ^x
12	kényelem	3,372	-0,424	-0,134	+0,089 ^x	+0,493	+0,128 ^x
13	vezető szerep	3,365	-0,125 ^x	+0,032 ^x	-0,067 ^x	+0,343	+0,172 ^x
14	munkamód	3,298	+0,267	+0,020 ^x	-0,095 ^x	-0,027 ^x	-0,002 ^x
15	speciális érdeklődés	3,195	+0,273	+0,034 ^x	-0,126 ^x	+0,117 ^x	-0,065 ^x
16	szórakozás	3,077	-0,246	-0,110 ^x	+0,043 ^x	+0,350	+0,145 ^x
17	szellemi passzivitás	2,982	-0,670	-0,407	+0,116 ^x	+1,112	+0,592
18	külső be- folyások	2,005	-0,421	-0,141 ^x	-0,041 ^x	+0,818	+0,643
N /főben/		967	154	214	449	96	54

A szükségleti körök rangsora és az anyák iskolázottsági szintjei szerinti fontossági értékelterések indexei:

FIUK

rang- sor	teljes minta		eltérés indexek az anyák iskolázottságá- nak szintje szerint				
	szükségleti körök meg- nevezése	fontos- sági érték	egyetem főiskola	közép- iskola	8 ált.	8 ált. kev.	nem vá- laszolt
1	ambíció	5,675	-0,226	-0,151 ^x	+0,094 ^x	+0,032 ^x	+0,254
2	fizikai aktivitás	5,276	-0,174 ^x	-0,228	+0,114 ^x	+0,273	-0,395
3	munkahely	5,150	-0,058 ^x	-0,138 ^x	+0,146 ^x	-0,180 ^x	-0,126 ^x
4	anyagiak	5,102	-0,694	-0,302	+0,114	+0,530	+0,446
5	társas jel- leg	4,693	-0,275	-0,081 ^x	+0,120 ^x	-0,144 ^x	+0,212
6	szociabilitás	4,575	+0,272	-0,143 ^x	-0,009 ^x	+0,019 ^x	+0,258
7	alkotás	4,536	+0,403	+0,308	-0,154 ^x	-0,273	-0,155 ^x
8	kötetlenség igény	4,215	+0,612	+0,109 ^x	-0,106 ^x	-0,245	-0,096 ^x
9	esztétikum	3,929	+0,469	+0,263	-0,019 ^x	-0,206	-0,262
10	elmélyülés	3,735	+0,571	+0,137	-0,102 ^x	-0,209	-0,330
11	munkamód	3,654	+0,224	+0,046 ^x	-0,050 ^x	-0,090 ^x	+0,060
12	politikum	3,576	-0,137 ^x	-0,032 ^x	+0,021 ^x	+0,146 ^x	-0,195 ^x
13	szellemi passzivitás	3,348	-1,062	-0,472	+0,226	+0,847	+0,033 ^x
14	vezető szerep	3,265	-0,387	-0,217	+0,089 ^x	+0,402	-0,122 ^x
15	szórakozás	3,202	-0,080 ^x	+0,010 ^x	-0,013 ^x	+0,039 ^x	+0,155 ^x
16	kényelem	3,142	-0,326	-0,082 ^x	+0,051 ^x	+0,339	-0,404
17	külső be- folyások	2,623	-0,379	-0,327	+0,023 ^x	+0,768	+0,329
18	speciális érdeklődés	2,605	+0,681	-0,143 ^x	-0,154 ^x	-0,071 ^x	-0,462
N /főben/		1000	98	250	477	133	42

A szükségleti körök rangsora és az anyák iskolázottsági szintjei szerinti fontossági értékelterések indexei:

LÁNYOK

rang-sor	teljes minta	fontos-sági érték	eltérés indexek az anyák iskolázottságá-nak szintje szerint				
	szükségleti körök meg-nevezése		egyetem főiskola	közép-iskola	8 ált.	8 ált. kev.	nem vá-lasztott
1	ambició	5,847	-0,187 ^x	-0,046 ^x	+0,129 ^x	+0,006 ^x	-0,465
2	munkahely	5,445	-0,311	-0,172 ^x	+0,110 ^x	+0,261	-0,063 ^x
3	társas jel-leg	5,127	+0,110 ^x	-0,031 ^x	+0,079 ^x	-0,109 ^x	-0,774
4	szociabili-tás	5,041	+0,619	+0,151 ^x	-0,043 ^x	-0,546	-0,629
5	esztétikum	4,952	+0,154 ^x	+0,133 ^x	-0,036 ^x	-0,454	+0,247
6	fizikai aktivitás	4,713	-0,239	-0,060 ^x	+0,044 ^x	+0,030 ^x	+0,463
7	anyagisk	4,238	-0,960	-0,113 ^x	+0,115 ^x	+0,615	+0,115 ^x
8	politikum	4,137	+0,038 ^x	-0,115 ^x	+0,120 ^x	-0,174 ^x	-0,255
9	alkotás	4,103	+0,196	+0,174 ^x	-0,033 ^x	-0,369	+0,309
10	elmélyülés	3,973	+0,512	+0,101 ^x	-0,048 ^x	-0,505	-0,002 ^x
11	kötetlenség igény	3,814	+0,310	+0,433	-0,244	-0,218	-0,373
12	kényelem	3,372	-0,702	-0,309	+0,207	+0,414	+0,363
13	vezető szerep	3,365	-0,241	-0,033 ^x	+0,052 ^x	+0,231	-0,483
14	munkamód	3,298	+0,083 ^x	+0,112 ^x	-0,077 ^x	-0,069 ^x	+0,114 ^x
15	speciális érdeklődés	3,195	+0,248	-0,018 ^x	-0,074 ^x	+0,163 ^x	-0,077 ^x
16	szórakozás	3,077	-0,386	-0,047 ^x	+0,011 ^x	+0,446	-0,106 ^x
17	szellemi passzivitás	2,982	-0,786	-0,447	+0,114 ^x	+1,201	+0,403
18	külső be-folyások	2,005	-0,531	-0,344	+0,109 ^x	+0,720	+0,495
N /főben/		967	97	271	456	109	34

A szükségleti körök rangsora és az apák munkajelleg csoportja szerinti fontossági értékelterések indexei:

FIUK								
rang-sor	teljes minta		eltérési indexek az apák munkajelleg csoportja szerint					
	szükségleti körök megnevezése	fontos-sági érték	dipl. vezető + szak.alk.	vez.+ dipl.n. szak.alk. +üggyv.	szak-munk.	betanított munkás	s.munk.+mg.fiz. dolgozó	nem vá-laszolt
1	ambíció	5,675	+0,075 ^x	-0,030 ^x	-0,024 ^x	+0,113 ^x	+0,190 ^x	-0,108 ^x
2	fizikai aktivitás	5,276	+0,104 ^x	-0,205	-0,078 ^x	+0,224	+0,043 ^x	+0,207
3	munkahely	5,150	+0,141 ^x	+0,050 ^x	-0,051 ^x	-0,160 ^x	-0,058 ^x	+0,117 ^x
4	anyagias	5,102	-0,658	-0,328	+0,222	+0,042 ^x	+0,380	+0,331
5	társas jel-leg	4,693	-0,263	+0,062 ^x	+0,043 ^x	+0,317	-0,119 ^x	+0,090 ^x
6	szociabili-tás	4,575	+0,306	-0,156 ^x	-0,124 ^x	+0,262	+0,007 ^x	-0,092 ^x
7	alkotás	4,536	+0,563	+0,090 ^x	-0,083 ^x	-0,180 ^x	-0,266	-0,319
8	kötetlenség igény	4,215	+0,513	+0,172 ^x	-0,100 ^x	-0,263	-0,265	+0,118 ^x
9	esztétikum	3,929	+0,382	+0,361	-0,165 ^x	-0,160 ^x	+0,199 ^x	-0,146 ^x
10	elmélyülés	3,735	+0,497	+0,297	-0,238	-0,275	-0,246	-0,335
11	munkamód	3,654	+0,174 ^x	+0,243	-0,033 ^x	-0,260	-0,080 ^x	-0,171 ^x
12	politikum	3,576	-0,086 ^x	+0,159 ^x	-0,167 ^x	+0,155 ^x	+0,211	+0,107 ^x
13	szellemi passzivitás	3,348	-0,971	-0,219	+0,086 ^x	+0,239	+0,716	+0,319
14	vezető szerep	3,265	-0,159 ^x	+0,012 ^x	-0,026 ^x	+0,091 ^x	+0,274	-0,082 ^x
15	szórakozás	3,202	-0,123 ^x	+0,017 ^x	+0,023 ^x	-0,346	+0,046 ^x	+0,481
16	kényelem	3,142	-0,255	-0,090 ^x	+0,039 ^x	-0,132 ^x	+0,347	-0,092 ^x
17	külső be-folyások	2,623	-0,332	-0,262	-0,274	-0,190 ^x	+0,356	+0,127 ^x
18	speciális érdeklődés	2,605	+0,627	+0,279	-0,256	-0,172 ^x	-0,009 ^x	-0,441
N /főben/		1000	151	155	388	104	141	61

A szükségleti körök rangsora és az apák munkajelleg csoportja szerinti fontossági értékelterések indexei:

LÁNYOK

rang-sor	teljes minta		eltérési indexek az apák munkajelleg csoportja szerint					
	szükségleti körök megnevezése	fontossági érték	dipl. vezető +szak. alk.	vez.+ dipl.n. szak.alk. +ügyv.	szak. munk.	betanított munkás	s.munk. +mg.fiz. dolgozó	nem válasszolt
1	ambíció	5,847	-0,205	+0,209	-0,081 ^x	-0,130 ^x	+0,106 ^x	+0,007 ^x
2	munkahely	5,445	-0,377	-0,129 ^x	+0,062 ^x	+0,033 ^x	+0,255	+0,305
3	társas jelleg	5,127	-0,012 ^x	-0,037 ^x	+0,191 ^x	-0,290	-0,174 ^x	-0,065 ^x
4	szociabilitás	5,041	+0,452	+0,451	-0,035 ^x	-0,606	-0,481	-0,166 ^x
5	esztétikum	4,959	+0,250	+0,120 ^x	-0,054 ^x	-0,350	-0,099 ^x	-0,022 ^x
6	fizikai aktivitás	4,713	-0,213	-0,075 ^x	+0,041 ^x	-0,072 ^x	+0,173 ^x	+0,079 ^x
7	anyagias	4,238	-0,670	-0,119 ^x	+0,074 ^x	+0,219	+0,289	+0,616
8	politikum	4,137	-0,022 ^x	-0,064 ^x	-0,006 ^x	-0,398	+0,136 ^x	+0,425
9	alkotás	4,103	+0,444	+0,253	-0,207	-0,404	-0,190 ^x	+0,314
10	elmélyülés	3,973	+0,628	-0,052 ^x	-0,154 ^x	-0,332	-0,146 ^x	+0,402
11	kötetlenség igény	3,814	+0,497	+0,220	-0,078 ^x	-0,455	-0,013 ^x	-0,085
12	kényelem	3,372	-0,420	-0,078 ^x	-0,081 ^x	+0,095 ^x	+0,695	-0,003 ^x
13	vezető szerep	3,365	-0,122 ^x	-0,060 ^x	-0,065 ^x	+0,059 ^x	+0,202	+0,260
14	munkamód	3,298	+0,229	+0,013	-0,159 ^x	+0,006 ^x	+0,102 ^x	-0,069 ^x
15	speciális érdeklődés	3,195	+0,258	-0,031 ^x	-0,130 ^x	-0,206	+0,132 ^x	+0,055 ^x
16	szórakozás	3,077	-0,300	+0,030 ^x	-0,006 ^x	-0,175 ^x	+0,330	+0,173 ^x
17	szellemi passzivitás	2,982	-0,644	-0,372	-0,071 ^x	+0,561	+0,658	+0,726
18	külső befolyások	2,005	-0,404	-0,214	-0,216	+0,212	+0,862	+0,662
N /főben/		967	148	177	352	92	150	48

A szükségleti körök rangsora és az anya munkajelleg csoportja szerinti fontossági értékelterések indexei

FIUK

rang- sor	teljes minta szükségleti körök megnevezése	fontos- sági érték	eltérés indexek az anya munkajelleg csoportja szerint									
			dipl.vez. + szak- alk.	vez.+dipl. n.szakalk. üggyviteli	szak- munkás	betani- tott munkás	s.munkás +mg.fiz. dolgozó	háztar- tás- béli	nem vá- laszolt			
1	ambíció	5,675	-0,158 ^x	-0,122 ^x	-0,119 ^x	+0,175 ^x	+0,136 ^x	+0,024 ^x	+0,325			
2	fizikai aktivitás	5,276	-0,138 ^x	-0,169 ^x	+0,324	+0,205	+0,117 ^x	-0,102 ^x	-0,419			
3	munkahely	5,150	-0,035 ^x	-0,015 ^x	+0,150 ^x	-0,082 ^x	-0,050 ^x	+0,089 ^x	+0,207 ^x			
4	anyagiak	5,102	-0,757	-0,244	+0,054 ^x	+0,139 ^x	+0,296	+0,340	+0,255			
5	társas jelleg	4,693	-0,325	-0,055 ^x	+0,351	+0,096 ^x	+0,033 ^x	-0,037 ^x	+0,093 ^x			
6	szociabilitás	4,575	+0,299	-0,080 ^x	-0,097 ^x	-0,116 ^x	+0,017 ^x	+0,057 ^x	+0,350			
7	alkotás	4,536	+0,475	+0,102 ^x	+0,242	-0,356	-0,188 ^x	-0,131 ^x	+0,750			
8	kötetlenség igény	4,215	+0,693	+0,115 ^x	+0,307	-0,373	-0,255	-0,135 ^x	-0,001 ^x			
9	esztétikum	3,929	+0,554	+0,091 ^x	+0,127 ^x	-0,425	-0,108 ^x	-0,089 ^x	-0,428			
10	elmélyülés	3,735	+0,633	+0,013 ^x	-0,013 ^x	-0,276	+0,051 ^x	-0,146 ^x	-0,735			
11	munkamód	3,654	+0,323	+0,045 ^x	+0,124 ^x	-0,240	-0,211	+0,058 ^x	+0,703			
12	politikum	3,576	-0,185 ^x	-0,016 ^x	-0,065 ^x	-0,230	+0,160 ^x	+0,166 ^x	+0,005 ^x			
13	szellemi passzivitás	3,348	-1,153	-0,229	+0,008 ^x	+0,216	+0,433	+0,453	+0,295			
14	vezető szerep	3,265	-0,368	-0,216	+0,235	+0,212	+0,302	+0,373	-0,836			
15	szórákőzés	3,202	-0,110 ^x	-0,008 ^x	+0,120 ^x	-0,247	+0,077 ^x	+0,019 ^x	+1,082			
16	kényelem	3,142	-0,280	-0,100 ^x	+0,025 ^x	+0,023 ^x	+0,022 ^x	+0,318	-0,356			
17	külső befolyások	2,623	-0,416	-0,435	-0,079 ^x	+0,121 ^x	+0,457	+0,463	-0,377			
18	speciális érdeklődés	2,605	+0,751	+0,101 ^x	-0,261	-0,387	-0,142 ^x	+0,045 ^x	-0,176 ^x			
N /főben/		1000	87	309	93	133	201	163	14			

A szükségleti körök rangsora és az anya munkajelleg csoportja szerinti fontossági értékelterések indexei

LÁNYOK

teljes minta			eltérés indexek az anya munkajelleg csoportja szerint							
rang- sor	szükségleti körök megnevezése	fontos- sági érték	dipl.vez. +szak- alk.	vez.+dipl. n.szakalk. tűgyviteli	szak- munkás	beteni- tott munkás	s.munkás +mg.fiz. dolgozó	háztar- tás- béli	nem vá- laszolt	
1	ambíció	5,847	-0,342	+0,060 ^x	-0,060 ^x	+0,025 ^x	+0,010 ^x	+0,132 ^x	-0,747	
2	munkahely	5,445	-0,348	-0,085 ^x	-0,133 ^x	-0,028 ^x	+0,229	+0,226	+0,655	
3	társas jelleg	5,127	+0,077 ^x	+0,034 ^x	-0,027 ^x	+0,072 ^x	-0,018 ^x	-0,120 ^x	-0,727	
4	szociabilitás	5,041	+0,615	+0,281	-0,028 ^x	+0,049 ^x	-0,492 ^x	-0,355	-1,741	
5	esztétikum	4,959	+0,106 ^x	+0,218	-0,097 ^x	-0,305	-0,108 ^x	-0,159 ^x	+1,141	
6	fizikai aktivitás	4,713	-0,261	+0,062 ^x	+0,050 ^x	+0,075 ^x	-0,016 ^x	-0,042 ^x	-0,213	
7	anyagias	4,238	-1,001	-0,058 ^x	+0,199	+0,147 ^x	+0,248	+0,191 ^x	+0,062 ^x	
8	politikum	4,137	-0,008 ^x	+0,030 ^x	-0,062 ^x	-0,111 ^x	-0,017 ^x	+0,149 ^x	-0,737	
9	alkotás	4,103	+0,155 ^x	+0,183 ^x	+0,110 ^x	-0,048 ^x	-0,194 ^x	-0,260	+0,297	
10	elmélyülés	3,973	+0,489	+0,114 ^x	+0,040 ^x	-0,133 ^x	-0,110 ^x	-0,502	+0,127 ^x	
11	kötetlenség igény	3,814	+0,249	+0,411	+0,324	-0,397	-0,305	-0,421	-0,514	
12	kényelem	3,372	-0,738	-0,224	-0,260	+0,199	+0,371	+0,378	+0,428	
13	vezető szerep	3,365	-0,311	-0,005 ^x	-0,015 ^x	+0,097 ^x	-0,075 ^x	+0,106 ^x	-0,965	
14	munkamód	3,298	+0,035 ^x	+0,162 ^x	-0,098 ^x	-0,067 ^x	-0,115 ^x	-0,127 ^x	+0,202	
15	speciális érdeklődés	3,195	+0,235	+0,020 ^x	-0,083 ^x	-0,214	-0,018 ^x	+0,305	+0,205	
16	szórakozás	3,077	-0,464	+0,048 ^x	+0,023 ^x	-0,045 ^x	+0,020 ^x	+0,202	+0,023 ^x	
17	szeleلمي passzivitás	2,982	-0,799	-0,316	-0,310	+0,063 ^x	+0,504	+0,682	+0,718	
18	külső befolyások	2,005	-0,532	-0,259	-0,155 ^x	+0,014 ^x	+0,424	+0,488	+0,105 ^x	
N /főben/		967	93	309	93	133	201	163	14	

A szükségleti körök rangsora és a választandó pálya szintje szerinti fontossági értékelterések indexei:

FIUK

rang-sor	teljes minta		eltérés indexek a választandó pálya szintje szerint					
	szükségleti körök megnevezése	fontossági érték	nem választott	felsőfoku	középfoku	szakmunkás	ügyviteli	sz.-len fizikai
1	ambíció	5,668	+0,299	-0,055 ^x	-0,179 ^x	+0,055 ^x	-	-0,068 ^x
2	fizikai aktivitás	5,286	+0,121 ^x	-0,102 ^x	+0,027 ^x	+0,011 ^x	-	-0,386
3	munkahely	5,142	+0,133 ^x	+0,081 ^x	-0,186 ^x	+0,046 ^x	-	-0,442
4	anyagiak	5,096	+0,025 ^x	-0,912	-0,008 ^x	+0,364	-	+0,404
5	társas jelleg	4,717	+0,085 ^x	-0,024 ^x	-0,118 ^x	+0,052 ^x	-	+0,083 ^x
6	szociabilitás	4,564	-0,175 ^x	+0,367	-0,040 ^x	-0,095 ^x	-	+0,440
7	alkotás	4,501	+0,081 ^x	+0,259	+0,125 ^x	-0,183 ^x	-	-0,201 ^x
8	kötetlenség igény	4,201	+0,315	+0,307	+0,160 ^x	-0,251	-	-1,001
9	esztétikum	3,919	+0,455	+0,478	-0,135 ^x	-0,210	-	-0,419
10	elmélyülés	3,709	-0,127 ^x	+0,945	-0,154 ^x	-0,281	-	-0,009 ^x
11	munkamód	3,661	-0,057 ^x	+0,183	+0,035 ^x	-0,089 ^x	-	+0,339
12	politikum	3,574	+0,118 ^x	+0,147 ^x	-0,178 ^x	-0,018 ^x	-	+1,126
13	szellemi passzivitás	3,351	+0,111 ^x	-1,267	-0,421	+0,683	-	+1,349
14	vezető szerep	3,281	+0,159 ^x	-0,113 ^x	-0,250	+0,140 ^x	-	+0,119
15	szórakozás	3,178	+0,306	+0,045 ^x	-0,011 ^x	-0,059 ^x	-	-0,778
16	kényelem	3,155	+0,329	-0,384	-0,274	+0,193	-	+1,645
17	külső befolyások	2,623	-0,096 ^x	-0,584	-0,381	+0,432	-	+1,077
18	speciális érdeklődés	2,593	+0,473	+0,765	-0,205	-0,296	-	-0,393
N /főben/		944	91	179	227	437	0	10

A szükségleti körök rangsora és a választandó pálya szintje szerinti fontossági értékelterések indexei:

LÁNYOK

rang-sor	teljes minta		eltérés indexek a választandó pálya szintje szerint					
	szükségleti körök megnevezése	fontossági érték	nem választott	felsőfoku	középfoku	szakmunkás	ügyviteli	sz.-len fizikai
1	ambíció	5,865	+0,064 ^x	-0,005 ^x	-0,011 ^x	+0,023 ^x	-0,132 ^x	-0,115 ^x
2	munkahely	5,442	-0,056 ^x	-0,315	+0,187 ^x	+0,172 ^x	+0,225 ^x	-0,317
3	társas jelleg	5,146	-0,389	+0,077 ^x	+0,059 ^x	-0,011 ^x	-0,413	+0,084 ^x
4	szociabilitás	5,058	-0,429	+0,725	-0,214 ^x	-0,520	-0,458	-0,683
5	esztétikum	4,952	-0,195 ^x	+0,321	-0,098 ^x	-0,109 ^x	-0,852	-0,452
6	fizikai aktivitás	4,723	+0,163 ^x	-0,106 ^x	-0,018 ^x	+0,111 ^x	-0,188 ^x	+0,902
7	anyagias	4,238	+0,391	-0,585	+0,139 ^x	+0,448	-0,105 ^x	+1,137
8	politikum	4,153	+0,090 ^x	+0,214	-0,107 ^x	-0,166 ^x	-0,186 ^x	+0,597
9	alkotás	4,121	-0,192 ^x	+0,386	-0,147 ^x	-0,170 ^x	-0,688	+0,129 ^x
10	elmélyülés	3,989	-0,203	+0,784	-0,380	-0,379	-0,622	-0,364
11	kötetlenség igény	3,789	+0,511	+0,184 ^x	-0,034 ^x	-0,323	-0,422	+0,461
12	vezető szerep	3,371	-0,214	+0,112 ^x	-0,017 ^x	-0,066 ^x	-0,138 ^x	+0,629
13	kényelem	3,367	+0,162 ^x	-0,350	+0,030 ^x	+0,315 ^x	+0,466	+0,008 ^x
14	munkamód	3,287	-0,187	+0,223	-0,224	+0,152	-0,654	-0,037 ^x
15	speciális érdeklődés	3,196	-0,053 ^x	+0,434	-0,242	-0,214	-0,196	+0,054 ^x
16	szórakozás	3,065	+0,092 ^x	-0,275	+0,074 ^x	+0,226	-0,032 ^x	+0,560
17	szellemi passzivitás	2,975	+0,339	-0,972	+0,287	+0,729	+0,492	+0,525
18	külső befolyások	2,011	+0,318	-0,691	+0,098 ^x	+0,599	+0,222	+1,864
N /főben/		933	70	300	302	223	30	8

A szükségleti körök rangsora és az iskolaválasztás szerinti fontossági értékelterések indexei:

FIUK

teljes minta			eltérés indexek az iskolaválasztás szerint						
rang-sor	szükségleti körök megnevezése	fontosságú érték	nem tanul	ta-tov.	nem választott még	gimnázium	szakközépisk.	szakmunkás képző	szakiskola
1	ambíció	5,668	+0,332	-0,072 ^x	-0,081 ^x	-0,104 ^x	+0,136 ^x	-	
2	fizikai aktivitás	5,286	+0,797	+0,258	-0,184 ^x	+0,063 ^x	-0,047 ^x	-	
3	munkahely	5,142	-0,309	+0,139 ^x	+0,002 ^x	+0,013 ^x	-0,026 ^x	-	
4	anyagiak	5,096	+0,987	-0,061 ^x	-0,773	-0,048 ^x	+0,369	-	
5	társas jelleg	4,717	+0,783	-0,261 ^x	-0,052 ^x	-0,039 ^x	+0,076 ^x	-	
6	szociabilitás	4,564	+0,023	-0,279	+0,392	-0,026 ^x	-0,108 ^x	-	
7	alkotás	4,501	-0,751	+0,078	+0,343	+0,093 ^x	-0,224	-	
8	kötetlenség igény	4,201	-0,034 ^x	+0,431	+0,386	+0,124 ^x	-0,354	-	
9	esztétikum	3,919	+0,331	+0,231	+0,482	-0,032 ^x	-0,228	-	
10	elmélyülés	3,709	-0,042 ^x	-0,165 ^x	+0,746	-0,034 ^x	-0,275	-	
11	munkamód	3,661	+0,089 ^x	-0,082 ^x	+0,046 ^x	+0,100 ^x	-0,102 ^x	-	
12	politikum	3,574	+1,093	+0,303	+0,019 ^x	-0,061 ^x	-0,036 ^x	-	
13	szellemi passzivitás	3,351	+0,482	+0,298	-1,261	-0,291	+0,765	-	
14	vezető szerep	3,281	-0,031 ^x	+0,263	-0,317	-0,114 ^x	+0,195	-	
15	szórakozás	3,178	+0,322	+0,068 ^x	+0,187	+0,049	-0,148 ^x	-	
16	kényelem	3,155	+0,845	+0,319	-0,419	-0,152	+0,221	-	
17	külső befolyások	2,623	+0,377	+0,588	-0,679	-0,333	+0,479	-	
18	speciális érdeklődés	2,593	-0,176	+0,337	+0,682	+0,004 ^x	-0,063 ^x	-	
N /főben/		944	12	57	167	335	371	1	

A szükségleti körök rangsora és az iskolaválasztás szerinti fontossági értékelterések indexei:

LÁNYOK

rang-sor	teljes minta		eltérés indexek az iskolaválasztás szerint					
	szükségleti körök megnevezése	fontossági érték	nem tanulva	tanultak még	gimnázium	szakközépisk.	szakmunkás képző	szakiskola
1	ambíció	5,865	-0,678	+0,161 ^x	-0,287	+0,036 ^x	+0,117 ^x	+0,062 ^x
2	munkahely	5,442	-0,005 ^x	+0,250	-0,316	+0,046 ^x	+0,242	+0,558
3	társas jelleg	5,146	-0,771	-0,787	+0,141 ^x	-0,041 ^x	+0,135 ^x	-0,146 ^x
4	szociabilitás	5,058	-0,808	-0,494	+0,635	-0,114 ^x	-0,532	-0,497
5	esztétikum	4,952	-0,890	+0,222	+0,181	+0,008 ^x	-0,151 ^x	-0,586
6	fizikai aktivitás	4,723	+0,527	+0,662	-0,139 ^x	-0,007 ^x	+0,131 ^x	-0,308
7	anyagiak	4,238	+1,199	+0,634	-0,651	+0,121 ^x	+0,499	+0,542
8	politikum	4,153	+0,222	-0,127 ^x	+0,175	-0,065 ^x	-0,118 ^x	-0,127 ^x
9	alkotás	4,121	-0,309	+0,058 ^x	+0,176	-0,070 ^x	-0,074 ^x	-0,243
10	elmélyülés	3,989	-0,114 ^x	+0,190	+0,663	-0,289	-0,393	-0,599
11	kötetlenség igény	3,789	-0,039	+0,314	+0,187	+0,026 ^x	-0,409	-0,155 ^x
12	vezető szerep	3,371	+0,066 ^x	+0,091	+0,011 ^x	+0,010 ^x	+0,009 ^x	-0,322
13	kényelem	3,367	-0,055 ^x	+0,736	-0,405	+0,006 ^x	+0,428	+0,365
14	munkamód	3,287	-0,225	+0,123 ^x	+0,164	-0,123 ^x	+0,140	-0,653
15	speciális érdeklődés	3,196	+0,116 ^x	-0,170	+0,353	-0,231	-0,038 ^x	-0,147
16	szórakozás	3,065	+0,122 ^x	+0,397	-0,348	+0,042 ^x	+0,356	+0,203
17	szellemi passzivitás	2,975	+1,115	+0,666	-0,948	+0,119 ^x	+0,890	+0,903
18	külső befolyások	2,011	+1,301	+0,938	-0,776	+0,128	+0,725	-0,035
N /főben/		933	16	39	293	373	171	41

A szükségleti körök rangsora és a tanulmányi átlag szerinti fontossági értékelterések indexei:

FIUK

rang-sor	teljes minta szükségleti körök meg- nevezése	fontos- sági érték	eltérés indexek az átlagosz- tályzat szerint			
			1-2,49	2,5-3,49	3,5-4,49	4,5-5
1	ambíció	5,668	-0,131 ^x	+0,166 ^x	-0,102 ^x	-0,108 ^x
2	fizikai ak- tívítás	5,286	+0,075 ^x	+0,007 ^x	+0,045 ^x	-0,346
3	munkahely	5,142	-0,156 ^x	+0,057 ^x	+0,090 ^x	-0,344
4	anyagiak	5,096	+0,475	+0,251	-0,187	-1,177
5	társas jel- leg	4,717	+0,038 ^x	+0,028 ^x	-0,107 ^x	+0,247
6	szociabilitás	4,564	-0,295	-0,057 ^x	+0,044 ^x	+0,630
7	alkotás	4,501	-0,263	-0,149	+0,083 ^x	+0,785
8	kötetlenség igény	4,201	-0,119 ^x	-0,204	+0,259	+0,061 ^x
9	esztétikum	3,919	-0,185 ^x	-0,082 ^x	+0,160 ^x	+0,319
10	elmélyülés	3,709	-0,322	-0,185	+0,121 ^x	+1,255
11	munkamód	3,661	-0,137 ^x	-0,043 ^x	+0,057 ^x	+0,196 ^x
12	politikum	3,574	+0,229	-0,012 ^x	-0,119 ^x	+0,140 ^x
13	szellemi passzivitás	3,351	+1,071	+0,447	-0,539	-1,672
14	vezető szerep	3,281	+0,175 ^x	+0,144 ^x	-0,164 ^x	-0,281
15	szórakozás	3,178	-0,015 ^x	+0,064 ^x	-0,031 ^x	-0,130 ^x
16	kényelem	3,155	+0,552	+0,073 ^x	-0,228	-0,369
17	külső befo- lyások	2,623	+0,962	+0,259	-0,459	-0,968
18	speciális érdeklődés	2,593	-0,168 ^x	-0,069 ^x	-0,021 ^x	+0,955
N /főben/		944	147	372	341	84

A szükségleti körök rangsora és a tanulmányi átlag szerinti fontossági értékelterések indexei:

LÁNYOK

rang-sor	teljes minta szükségleti körök meg- nevezése	fontos- sági érték	eltérés indexek az átlagosz- tályzat szerint			
			1-2,49	2,5-3,49	3,5-4,49	4,5-5
1	ambició	5,865	-0,118 ^x	+0,094 ^x	+0,051 ^x	-0,183 ^x
2	munkahely	5,442	+0,052 ^x	+0,221	+0,091 ^x	-0,515
3	társas jelleg	5,146	-0,423	-0,059 ^x	-0,022 ^x	+0,307
4	szociabilitás	5,058	-0,877	-0,490	+0,148 ^x	+0,749
5	esztétikum	4,952	-0,323	-0,193 ^x	+0,144 ^x	+0,230
6	fizikai ak- tívítás	4,723	-0,084 ^x	+0,254	+0,008 ^x	-0,327
7	anyagiek	4,238	+0,654	+0,414	-0,020 ^x	-0,811
8	politikum	4,153	-0,165 ^x	+0,010 ^x	-0,059 ^x	+0,180 ^x
9	alkotás	4,121	-0,302	-0,136 ^x	-0,009 ^x	+0,337
10	elmélyülés	3,989	-0,519	-0,413	-0,025 ^x	+0,844
11	kötetlenségi igény	3,789	-0,199	-0,145 ^x	+0,122 ^x	+0,034 ^x
12	vezető szerep	3,371	-0,046 ^x	+0,140 ^x	-0,105 ^x	+0,040 ^x
13	kényelem	3,367	+0,380	+0,209	+0,042 ^x	-0,539
14	munkamód	3,287	-0,058 ^x	-0,064 ^x	-0,008 ^x	+0,130 ^x
15	speciális érdeklődés	3,196	-0,272	-0,094 ^x	-0,021 ^x	+0,580
16	szórakozás	3,065	+0,417	+0,242	+0,009 ^x	-0,529
17	szellemi passzivitás	2,975	+1,266	+0,703	-0,110 ^x	-1,288
18	külső befo- lyások	2,011	+1,350	+0,614	-0,245	-0,928
N /főben/		933	83	264	394	192

A pályaválasztás összefüggése a tanulmányi átlaggal
nemenként /1/

		a tanulók megoszlása pálya- szintek szerint					%
a választott pálya szintje	nem	1-2,49	2,5-3,49	3,5-4,49	4,5-5,0	össz.	átlag eredmény
értelmiségi	fiu	1,6	6,3	28,4	72,5	18,9	4,10
	lány	0,6	6,0	33,8	74,6	31,9	4,58
	együtt	1,3	6,2	31,4	74,0	25,3	4,24
középfoku	fiu	10,6	20,6	36,4	16,9	23,8	3,53
	lány	23,6	35,1	44,0	15,3	33,5	3,64
	együtt	14,7	26,6	40,6	15,8	28,6	3,59
szakmunkás	fiu	73,2	66,0	26,7	6,3	48,7	2,87
	lány	51,1	46,3	14,7	2,1	24,1	3,06
	együtt	66,1	57,9	20,1	3,4	36,6	2,93
ügyművelői	lány	4,0	5,3	2,3	0,2	2,9	3,21
szakképzet- len fizikai	fiu	4,9	0,7	0,0	0,0	1,2	2,06
	lány	4,0	1,9	0,2	0,0	1,0	2,66
	együtt	4,6	1,2	0,1	0,0	1,1	2,33
nem vá- lasztott	fiu	9,7	6,4	8,5	4,3	7,4	3,17
	lány	16,7	5,4	5,0	7,8	6,6	3,47
	együtt	12,0	5,9	6,5	6,6	7,0	3,31
összesen	fiu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	3,27
	lány	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	3,68
	együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	3,47

/1/ A táblázatot az 1982-ben végzett iskola- és pályaválasztási szándékvizsgálat eredményei alapján közöljük.